

CSEREMISZ TANULMÁNYOK.

Midőn most a kevésbé ismertett erdei-cseremiszi dialectus nyelvalakjait Reguly hátrahagyott följegyzéseiből átnézhető rendbe szedve készülünk előadni: mindenek előtt a cseremiszi nép földirati helyzetére vetvén tekintetünket, azon kérdéssel kell foglalkoznunk, hogy mennyire tiszta és szomszéd nyelvek behatásától megóvott nyelv áll előttünk. E kérdés különösen a szóképzés tárgyalására nézve fontos, nehogy talán a cseremiszi szókincsbe bejutott idegen elemekről hamis szóképzési szabályokat hozzunk le. Cseremiszek laknak legnagyobb számmal az orosz birodalom vjatkai és kazáni guberniumaiban (ott 75,500, itt 71,400-an), ezen kívül a kozstromai és nizsegorodi guberniumokban 4—4000-en, az orenburgban 2,600-an, a permiben 8000-en. Közvetlen szomszédjaik ezen a területen a csuvasok (kik csak a kazáni gub.-ban 300,000-en vannak) és a tatárok (a kazániban 308,600, Vjatkában is 58,000); azután a votjákok nagy számmal Vjatkában, s a mordvinok a kazáni és nizsegorodi guberniumokban. Így két különböző nyelvelemmel vannak és voltak sok idő óta folytonos érintkezésben: egy igen közeli rokonnal, a votják és mordvinnal, s egy bár rokon, de meglehetősen távoli rokonnal, a tatár-csuvasal; nem számítva a merő idegent, a mindenütt hivatalosan uralkodó oroszszágot. A mordvin és votják a cseremiszszel egy ugyanazon (az ugri) nyelvcsoporthoz tartoznak, s köztük mind a szóhasonlítási mind a nyelvtani részletes és szoros megegyezések oly tömegesek, hogy itt kölcsönös átvételről nem lehet szó, vagy ha ugyancsak történt volna is ilyen egyben-másban, azt bajosan lehetne kimutatni; a tatár és csuvas ellenben, a nagy törökség tagjai, a finn nyelvekkel való minden hasonlóságtól való elválasztásuk és közös általji nyelvszellemük mellett, mégis

a gyök- és szóalakokban távolról sem mutatnak annyi szoros és tömeges egyezést amazokkal, a mennyi vagy magok között vagy két ugrai nyelv (teszem a cseremisiz és votják) között látható. Ha tehát a cseremisiz szókinésben nem kis számmal találkoznak olyan szók, melyek igen szorosan tatár-csuvas nyelvekbeliekkel egyeznek, méltán meg kell vizsgálni, vajjon nem a csuvas és tatárból kölcsön vett szók-e ezek, melyeket a hasonlító nyelvész nem tekinthet a cseremisiz nyelvnek akármelyik rokonával való összevetésében használható anyagnak, s melyekből a valódi cseremisiz szóképzésre nézve sem következtethet semmit. E vizsgálatra vezérlő kriteriumokul szolgálhatnak a következő tekintetek: 1) Az illető cseremisiz szó átvettnek tekinthető, ha épen csak a cseremisizben van meg, de nincs a többi ugor csoportbeli nyelvekben, vagy még a legközelebb álló s szintén tatár behatásnak kitett votjákban sincs, ellenben a törökségben szél-tiben el van terjedve; 2) ha ilyen vizsgálat alá eső szónak vagy még magában a cseremisizben, vagy legalább a legközelebbi rokonságában egyenlő jelentésű, de merőben más alakú párja van; 3) ha az olyan szó kizárólagosan tatár-csuvas szóképzési szabályok szerint vagy e nyelvekbeli hangtani sajátosságokkal képezettnek mutatkozik. Ehhez hozzá járul, erős bizonyítékul, hogy a cseremisiz csakugyan a tatár-csuvas irányában kölcsönvevő volt, — hogy a cseremisiz szókinésbe (valamint a votjákba is) oly idegen-eredetű szók is jutottak, melyek magának a tatár-csuvasnak sem eredeti sajátjai, azonban csak ezeknek közvetítése által juthattak be a cseremisizbe, t. i. bizonyos számú arab és perzsa szók, melyeknek átvivői a tatárok, részint iszlámi vallásuk- és irodalmi műveltségüknel, részint annál fogva, hogy Orenburgon át a tatár törökség egész a perzsa határáig terjed. Legelőször tehát nézzük ezeket az arab és perzsa eredetű szókat, melyekre nézve még valami lehető rokonság bírál-gatása sem kell, csak egyszerű kimutatás.

I.

Arab és perzsa szók a cseremisiz és votják szókinésben.

ajdeme ember, Bbl. C. *edem*, votj. *adami* = ar. *adam*, a csuvasban: *ed'em*; — valódi cseremisiz szó: *jing*.
ümür időkor, életkor = ar. tat. *ümür* élet; csuv. *ümür* időkor, örökkévalóság; — cser. szó: *kurum*.

kagaz papiros, votj. *kagas*, mordv. *gagüt* = ar. p. tat. *kagaz* (kaḡid)
کاغد, کاغد.

kalok, *kalek* (Bibl. *çalak*), votj. *kalik* = ar. tat. *çalık* خلق, csuv.
çalık.

kuat erő = ar. *kuwat*, tat. *kuwat*, csuv. *ɣuvat* testbeli erő, teljesség
(v. ö. *ɣuvatle* síl: szélvész, tkp. erős szél); — mord. szó: *vi*,
votj. *jun*, *kužim*.

küse zseb, votj. *kisü* = p. tat. *kise* zacskó, zseb.

tos barát = p. tat. *dost*, csuv. *tos*, *dos*.

tušman rossz szellem R., nebulo, latro C., ellenség Cs. pr. (t. šonošo: el-
lenséges lelkületű), votj. *tušmon* = p. tat. *dušman*, csuv. *tušman*.

türüs, egész, teljes = p. tat. *dürüst* ép, helyes, igaz, csuv. *türüs*
egész, ép, igaz.

nezer szegény C., votj. *načar* = p. tat. *načäre*, csuv. *nažar*.

paj rész, osztályrész = p. tat. *paj*; — votj. szó: *juket*.

pakča kert, mord. *pakša* szántó föld, votj. *bakča* kert = p. tat.
bačče.

paga ebben: *pagalaš* becsülni = p. tat. *bahá* becsár, csuv. *paɣa* drá-
ga, becses (*paɣalas* becsülni).

sanduk láda = ar. tat. *sanduk*, *sandik*; votj. *sandük*.

šajtan ördög, votj. és mord. *u. a.*, = a. tat. *šejtan*, csuv. *šojtan*.

šinžer láncz, mord. *čünžirt* = p. tat. *zinžir*, csuv. *šinžir*.

čon lélek = p. tat. *žán*, csuv. *čon*; — más cser. szó: *jäng*.

kešer répa = p. tat. *gešir*, csuv. *kižer*.

kovora kevély, divathős, stutzer = a. tat. *kebir* nagy, magát nagyra.
tartó, kevély (így Trojanszky tatár szótárában), csuv. *kabir*
fényeskedő, stutzer.

kögörčan galamb (egy orosz-cser. rövid Szógyűjteményben *kugarčin*),
votj. *kegersin* = p. tat. *gögeržin*; — más cser. szó: *küda* (Bibl.)

kösten furkós bot, = p. tat. *kisten* (szíjon függő ólomgolyó).

kiar uborka = a. tat. *ɣiar*, csuv. *ɣijar*.

kugoža (azaz: nagy-ža) király, császár = p. tat. *šá* شاه; a csuvas
használja a *patša* szót = *padišá* پادشاه.

taza egészséges R., kövér C., votj. és mord. *taza* tiszta, egészséges
= p. tat. *táze*, *taza* tiszta, új, fris.

names, *námas* szegény = ar. t. *námus*, *námüs*.

pereket (Visn.) jótermés, gyarapodás = ar. tat. *bereket* áldás, csuv.
pereget'.

ak ár = ar. tat. *hakk* حق, jogos illeték, ár (Troj. szótára), csuv. *χak*. Itt észre lehet venni, valamint néhány következő szóban, a cseremisznek azon hangtani sajátosságát, hogy a szó elején nem tűr semmi *h*, *χ* hangot, melyet, ha ugyan meg akarja tartani, *k*-vá változtat, v. ö. fent *kalok* = *χalk*. A Bibl.-ban néha még meg van tartva a *χ* idegen szóban, így a *χuna* vendégben = csuv. *χuna*, de Regulynál *una*.

al erő, jó egészség = ar. tat. *hál* حال (tkp. állapot, constitutio; de már Troj. szótára szerint is *hállü* erős, *hålsiz* erőtlen), csuv. *χal* erő.

ola R., *ala C.* város = ar. tat. *kaʿa* قلعة vár, csuv. *χola* város.

ežap- ebben: *ežaplaš* tisztelni, becsülni; votj. *ešep* számítás, (*ešep karo* számot tartani, tanácskozni valamiről) = ar. tat. *hīsáb* szám, számítás (*hīsablamak* számítani, számba venni, becsülni, tisztelni, Trój. szót.), csuv. *χizep* idő (de *χizeples* ige = számítani, számba venni, meggondolni, tisztelni; *χizepsir* váratlan = számításon kívül eső). — Castrénél az *ežap* még jobban rövidülve fordul elé, mint *žep* ratio reddenda, *žeplem* ratio-nem reddo; szintűgy Bibl.-ban *žeplaš* tisztelni.

uver hír R., *uber* Bibl., votj. *žibor*, *ivor* = ar. tat. *χaber*, *χabar*, (*χavar*) خبر, csuv. *χibar*.

ambar hombár, = ar. tat. *ambar* انبار, csuv. *ambar*. Különben az oroszban is van meg e szó.

Hozzá teszünk még néhányat, melyek csak a votjában fordulnak elé: *aip* vétek, hiba = ar. tat. *ʿajb* عيب, csuv. *ajip*; — *ali* most = ar. tat. *hålan*, *håla*, csuv. *hal'e*, *hal'*; — *amal* csel = ar. tat. *amal* عمل (tkp. cselekvés, eljárás), csuv. *amal* orvosság (azaz: használt mód), méreg; — *deulet* alamizsna = ar. tat. *deulet* (tkp. hatalom, gazdagság); — *dunje* világ = ar. tat. *dunja*; — *ežel* sors, halál órája = ar. tat. *ežel* أجل; — *kat* törvény, rendelet = ar. tat. *χatt* خط (tkp. irás, irat), csuv. *χot*; — *kers* adó = ar. tat. *χaråž*, csuv. *χirs*; — *saj* árnyék = p. *såje*; — *sured* kép = ar. tat. *såret*, *waküt* idő = ar. tat. *wakt*, *waküt*, csuv. *vuyut*; — *zajat* óra = ar. tat. *så'at*

II.

Tatár és csuvas eredetű szók a cseremiszbén.

A feltetszően tatár szókhoz hasonló szók előfordulását a cseremiszbén már az 1836-ki kazáni csuvas grammatika szerzője is eléggé figyelemre méltónak találta, hogy a csuvas szlovár után egy lajstromot ad a „szókról, melyek egymáshoz hasonlítanak a csuvas, tatár és cseremiszi nyelvekben.“ Itt nem csak az egyező szók kimutatása a dolgunk, hanem a szók eredeti hovátartozásának lehetőleg kritikai megbizonyítása is; külön rakásra kell hagynunk oly szókat, melyekre nézve egy kriterium sem kínálkozik a melyik félhez tartozás meghatározására, oly czélből, hogy egyelőre nyelvészeti összehasonlításban ezeket ne használjuk.

aek R. józan, *ar* C. = tat. *ajik*, csuv. *o'ra*. — Az *ajik* szó még az oszmanliban is megvan, és a csuv. *ora* ennek olyszerű megfelelője, mint *ora'* láb = *ajak* (l. ezekről NyK. III, 242.). Továbbá a *k*-végű névszók a törökségben általán nagyon kedveltek, de nem így a cseremiszbén. A dolog tehát úgy áll, hogy a R.-féle *aek* a tatárból ment át, a C.-féle *ar* a csuvasból. Még az is tekintetbe vehető, a mi magában ugyan nem dönt, de hozzájárul a többi okhoz, hogy szintén tatár-csuvas igeképzővel fordul még elé *aeklanaš* józan lenni, és *aeklandaraš* kijózanítani.

aul falu R., = tat. *aul*, *kojb.*-tat. *ál*, *kotti*-tat. *ágel*. — A cseremiszi, bár rokon szóalak *jal*, mely R.-nál falut, C.-nél (*jäl*) népet is teszen. Ez megegyezik a csuv. *jal*-lal, mely e szerint inkább cseremiszi eredetű.

okšak R., *akšak* C. sánta = t. *aksak*, csuv. *oksak*. Az alapige, melyből a szó *k*-s képzővel készült, tat. *aksamak* sántikálni.

aga eke R., szántóföld (Visnevski hasonlító lajstromában) = csuv. *aga* szántóföld; alapigéje csuv. *agas* vetni = tat. *ikmek*, *ekmek*.

autan R., *aptan* Bibl. kakas = csuv. *avdan*, *adan*; igéje csuv. *avedas*, *avdas* = tör. *ötme*k (madáréneklés, szólásról), melytől *avdan* nomen agentis az *an*-ná összevont *agan* képzővel; a cseremiszi nomen agentis képzője pedig *šo*, *še*.

ojar R., *ajar* C. dies clarus = tat. *ajoz* (*kojb.* *ajas*) derű, csuv. *ojar*

A csuvas szó elétünteteti a tör. *z* = csuv. *r* igen rendes hangváltozást.

- oiraš* R., *ajeraš* C. elválasztani = tat. *ajirmak*, csuv. *ojiras*; általánoson elterjedt török szó, míg p. o. a cseremiszhöz legközelebbi votjában *l'uk-*, *juk-*nak hangzik az *e* jelentésű igető.
- auaš* hajlítani = csuv. *avas*, mely a török *igmek*, *egmek*-nek felel meg; — a mordvin szó: *mänd'*-, *müntš'* = osztj. *mënd'*.
- alak* C. rét, *olug* R., = tat. *otlak* vagy *otluk*, melyben a *tl* áthasonulván, eléáll a csuv. *olix*; *otluk* pedig szószerint = füves (hely).
- arña* hét, hebdomas = csuv. *arña*, *erñe*, mely hangzatilag a tat. *atna* változtatja, v. ö. *t*-ből eredő csuvas *r*-ről NyK. III, 241. — Votjákül is *arña*.
- ašendaras* emlékeztetni, *äšindär* C. = csuv. *azindaras*, meg *azinas* emlékezni; a *dar* határozottan török, még pedig csuvas alakú képző, melynek igaz cseremisiz mása *-kt*, a mely is mindig a kétségtelen cseremisiz igetőkhez járul.
- angaser* (C. *angeser*) keskeny, szük = *anzir*, mely = tat. *iñsiz* (*eñsiz*), tkp. szélességtelen, csuv. *sir* = *siz* fosztó képzővel; nem a cser. *ang* nyílás az alapja.
- arča* szekrény, skatulya = tat. csuv. *arča* szekrény, kosár.
- egeremše* pók = tat. *örümček*, kojb.-tat. *ëremd'ek*, kacsinczi *ïremd'ik*; igéje is van ott, kojb. *ïrerben* fonni (v. ö. német *spinnen* és *spinne*); ezen *ïr* nyilván nem más, mint az összevont oszm. tör. *ejir* (*egir*)-mek, melynek *g*-je ugyancsak meg is maradt a cseremisiz *egeremše*-ben.
- ëner* nyereg, votj. is *ener*, sőt osztj. *inar* = csuv. *ïner*, tat. *ïjer*, *iger*, kojb. *izer*; jakut *ïñür* (ingür). Az eredeti török alak *iñer*, *ïñar* volt, melyből egyrészt *ïner*, másrészt *iger*, *ïjer* lettek; a mellett, hogy az ugor nyelvek vették át e szót, az szól, hogy a votjában a tiszta tatár képzésű *enerčak* hámpárna is megvan. — Másképp mordvinúl *kambras*, szurgut-osztj. *noger*.
- ëhanaš* R. *iñánaš* C. hinni, reményleni = tör. *inanmak*, csuv. *iñenes* V. ö. a csuvas alakú *le*, *ser* (= tat. *li*, *siz*) képzővel való cseremisiz *ënamle* meghihető, hü, és *ënamser* igaztalan, hűtlen (*ënanïmle*, *ënanïmser* helyett való) szókat.
- engežü* humerus ad collum proximus C., *ingiža* Bbl. = tat. *iñse* (ingse), csuv. *inže*. Az oszmanliban is megvan: *eñse*, hol postpositionalis alapszó gyanánt is szolgál: *eñsesine* mögé.

ere tiszta R., *ire* C. = tat. *arī*, kojb. *ārīχ*, jakut *irās*. — Más cseremisiz szó: *itrū* purus C.

erik akarat, szabadság = tat. csuv. *irik*. — Származékai: cser. *erikle* (ritkébb *erikan* valódi cseremisiz képzővel) és *erikser* = csuv. *irikle*, *iriksir*.

ertaaš elmúlni, *ertaraš* elkísérni = tat. *irtmek*, *irtermek*, csuv. *irderes*; az egész tatárságban elterjedt ige, s megjegyezhető, hogy az *ar*, *er* mint cselektető képző a törökségben nagy számú példával van, de kétségtelen cseremisiz igében nem találhatik; votj. *ortšo* mellette elmegyek, elmúlok.

oksa pénz, votj. *ukšo* = tör. *akče*, *akča*, csuv. *okša*. Alapjelentése a törökből világlik ki = fehérke (kis ezüstpénz).

omarta fatőke, *mülš* o. méhkas, votj. *umorto*, = tat. *omirta* méhkas. — A szó egészen oly alakú, mint a tör. *jumurta*; ha az eredeti jelentése „fatőke“, melyre a méhkast rá teszik, a tat. *omurmak*, csuv. *omirdas* (le-, széttörni) igéhez lehet kötni.

omuž nád = csuv. *χomuš*, tat. *kamüš*; votj. *kamüš*.

ojgo szomorúság, *ojguraš* szomorkodni (*ojχo*, *ojχoraš* C.), votj. *kajgu*, = csuv. *χojya* és *χojyeras*, mely = tat. *kajyu*, *kajyirmak* (= oszm. tör. *kajirmak* NyK. III, 308). A cseremisiz elhagyta elül a *χ*-t, mint fentebb *ola* = *χola*-ban, a miért is közvetlenül a csuvasból átvettnek kell tekintenünk; mert a tat. *k* a cseremisizben is *k* marad vala, miután a *kalok* = *χalk*, *χalīχ* szóban még az eredeti *χ*-t is azzá változtatta.

olma alma, votj. *ulmo* = csuv. *olma*, tat. *alma* (oszm. *elma*).

orava szekér; kerék R., *arava* C., votj. *urobo* = tat. *araba*, csuv. *oraba*.

araka pálinka, bor = csuv. *arak*, *araka* és *erege*, kojb. *araga*, tat. *arakī*, jak. *arīgī*.

ola tarka = csuv. *ola*, tat. *ala*; — máskép osztj. *χanžeñ*.

olan lassu = csuv. *χoleñ* lassan, csendesen R., *χollän* és *χolläsän* V. — A csuvasból történt átvételre megint a *χ* elül elhagyása mutat; meg a Visnevszkiféle *χolläsän* azt gyaníttatja, hogy az egész szó eredetileg egy csuvas gerundium.

oldalaš R. megcsalni, *altal*-C., votj. *oldalo* = csuv. *oldalas*. A csuvas ige csak gyakorítója a közös török *alda* igének, mely a cseremisizben nincsen (de a csuvas *oldav*-ban is látszik); a cseremisiz származékok csak *oldal*, *altal*-tól valók, kivéve *al-*

- tanzak*-ot (Bibl. *a. liaš* megbotránkozni), de mely szintén a tör. *aldan* (csalódni) ígére támaszkodik, sőt egyenesen *aldanažak*-féle török participiumnak kevéssé elváltoztatott mása.
- orol* ör, strázsa = tat. *karaul*, csuv. *χoral*. Az *aul* tatár szónév, melyre több példa látható NyK. I, 128. Megjegyezhető megint a *χ* elhagyása.
- orolaš* ört állani = csuv. *χoralas* (*χoralla*- helyett), tat. *karau*llamak. *arlık* nehézség, nyomorúság = tat. *aurlık* (eredetibb alak: *ayir*-), tatár szó és képző (*luk*, melyről még különösebben alább); itt a tatár alak vétetett át, a csuvas *ivir*, *juver*.
- ovaška* nuptus C. = tat. *abuska*, csuv. *opška* férj (mint megszólító szó; alkalmasint „férjet“ is akar jelenteni a Castrén nuptus-a is. A csuvasból átvéve.
- önglaš* R., megérteni, *unglaš* Bbl., = tat. *añla* (*angla*)-mak; ezen általános török szónak megvan az alapszava is a törökben *añ-li* értelmes, figyelmes. Képzés szerint denominatív ige, *la* képzővel, mely, mint később látni fogjuk, a cseremisztől ez alakban idegen (*t* a megfelelő igeképző). — Tatáros származéka: *öngöldaraš* magyarázni (megértetni) R.
- öpkalaš* dörmögni valamin = tat. *öpkele*-mek haragudni valamire, csuv. *üpkete*-s szemrehányást tenni. — Az ige csak denominatívuma a tatár *öpke*, csuv. *üpkete* harag, szemrehányás-nak.
- örkanaš* hivalkodni, tunyálkodni = csuv. *ürgenes*, *kojb*-tat. *iren*-erben; nyilván látható a török reflexiv igeképző *n*.
- inde* már Bbl., *önde* R. = tat. *imdi* most, csuv. *inde* már. Eredeti török voltát már az oszmanli *šimdi* mutatja, mely *imdi* mellett áll, mint *šol* az *ol*, *išbu* a *bu* névmások mellett.
- ir* C., *er* R. reggel; = csuv. *ir* reggel, mely szintén megvan az általános török *irte* (tatárul: korán, oszmanli: másnap), tat. *irteñ* holnap (*kojb*. *irten* reggel), *irken* (oszm. *erken* korán), csuv. *iran* holnap-ban.
- iengü* amita C. = csuv. *inge* idősbik meny, tat. *jiñge* a bátyának felesége.
- ir* síkság (creнb) = csuv. *χir*, tat. *kir*. Megint *χ*-elhagyás.
- utaraš* megszabadítani, *utlaš* megmenekülni = tat. *kutar*-, *kutkar*-mak és *kutul*mak (oszm. *kurtar*-mak, *kurtul*mak), csuv. *χudulas*, *χudlas* megmenekülni (a *kutarmak*-nak megfelelő csuvas ígét, mely *χudaras* volna, vagy nem jegyezte föl Reguly, vagy már

kiszorította divatból a *χudlas*-tól származó *χudhuldaras* = megmenekedtetni). Megint *χ*-elhagyás, és törökös igeképzés nyilvános nyomai; mert csak az *utlaš*-t tekintve, elég azt tudni, hogy a valódi cseremisiz passivo-reflexiv képző *ald*, s kétségtelen cseremisiz igén soha sem fordul elé ilyenül csupa *l*.

uto fölös, *utla*, *utlarak* több = csuv. *itti* a többi, *itla* fölös, több, *itlarax*. A csuvas mai *it* alakból aligha lesz vala a cser. *ut*-, és fel kell tenni hogy ilyen *ut*- a csuvasban is létezett, a mi annyival inkább lehet, mert még látjuk az *u* és *ü* változását p. o. *üvil* és *uvil*, *juvir* és *jüvir* stbiben. Azonban az elváltoztatást a cseremisiz is tehette, ki p. o. az eredeti *haber*-, csuv. *χibar*-ból *uber*-t csinált. A csuvas *itti* igaz törökségét mutatja az, hogy tkp. = tat. és oszm. *artik*, jak. *orduk*, és ebből állott elé két csuvas hanghajlam működésénél fogva: az *rt* assimilációja által (v. ö. *tuatta* = *tört*, és *tudum* = *turdum*-félleket), és a török vég-*k*-nak igen közönséges elhagyása által; az *artik* pedig szabályszerűen származik az *artmak* igétől (nőni; megmaradni, fölös lenni, p. o. tatárul *artkan jimek* az evéstől megmaradt étel, a mely *fölös* volt). Tehát, mert *uto* *r* és *k* nélkül való, látható, hogy csak az *artik*-ból eléállott *itti* (vagy akár *itti*) csuvas alakból vétetett át. Az *itla* megint *itila*-ból lett csuvasos képzővel (= tör. *artikli*), s ennek is kölcsönvett párja a cser. *utla*. — Reguly följegyzett még egy *utaš* (fölös lenni) igét is, mely vagy csak az *uto* cseremiszes denominativuma, melyen semmi igeképző nem látszik (a milyenek csakugyan vannak a cseremisizben), vagy a tör. *art*-nak megfelelő, de fön nem maradt csuvas ige (*it-*ut) átvételes mása.

una vendég R., *χuna* Bbl., *χana*, *χna* C., votj. *kuno* = csuv. *χuna*, mely hangszabályosan = tat. *konak* vendég (Troj. e jelentéssel adja; az oszmanliban ezen alak szállóhelyet jelent, és *konuk* vendéget); török alapigéje *konmak* (szállni), különben már a *χ*-elhagyás átvett szónak bélyegzi az *una*-t, valamint a Bbl.-beli *χuna*-t a *χ* idegenszerűsége.

undur hód (biter) = csuv. *χundur* = tat. *kunduz*. A *z*-t csak a csuvas változtatta el *r*-ré, s csak a csuvas szóalaknak hagyhatta el *χ*-jét a cseremisiz.

ulak magányos hely = csuv. *olax*, tat. *aulak* puszta, vadon hely, hol nincs ember. Véleményem szerint ez *aulak* olyan, mint *otlak*

- füves, rét, ettől *au vad* (vadászat), tehát ugyancsak „vadon.“
- A „magányosság“ jelentése ebből igen természetesen áll elő.
- umula* komló R. *omala, omla* C. = csuv. *χumla*, tat. *komlak*. A csuvas alak szabályszerű mása a tatárnak, s a cseremiszt amabból van átvéve, akármilyen is az eredete e szónak, melynek mégis altajiságát alig lehet kétségbe vonni (v. ö. NyK. III, 22.)
- urluk* vetőmag = tat. *orlık*, csuv. *vuro* és *vurlūχ*. Elég a *luk* képző tekintetbe vétele a szónak nem cseremiszsége bizonyítására; v. ö. fent *arluk*.
- urs* aczél = csuv. *χorś* v. *χorže*, tat. *kuruč* Gig.; bizonyít a *χ*-elhagyás.
- ušnaš* egyesülni = csuv. *χožinas* hozzácsatlakozni, mely a *χoš* ige-tőnek = tör. *košmak* csuvas-törökös reflexivuma (a tatárban inkább az *l*-es reflexivum használtatik, *košulmak*); megint *χ*-elhagyás.
- kager* görbe = tat. *kekri*, csuv. *koger*. A tatár szóalak ugyanolyan, mint *egri* (szintén : görbe), *ǰauri* (fiatal állat), merő törökös.
- kanaš* pihenni = csuv. tör. *kanas*, *kanmak*, más szó mord. *kulktan*, *vajman*.
- kapka* kapu R., *χapka* Bbl. = tat. *kapka*, csuv. *χapka*, *χapχa*; a Bbl.-beli *χapka* idegen *χ*-jával a csuvas alakhoz, a Reg.-féle *kapka* a tatár alakhoz csatlakozik, ha az utóbbi csak azért nem változtatta a *χ*-t *k*-vá, hogy megtarthassa a gutturalist, mint *kalok* = *χalk*, *χalūχ*.
- kajic* C. forfex = tat. *kajči*, szojet-tat. *kajt'e* (a csuvasban van: *χipčik* = jakut *küptij*, kojb. *küpti*). Szintén a tatárból való votj. *kaci*.
- kalasaš* mondani R., *kelesem* C. = csuv. *kalašas* (ige-tő : *kalaš* egymással beszélni; a csuvas *kalaš* csak csuvas *ś* = tör. *š* reciprocativ vagy cooperativ-képzővel a *kala* csuvas ige-tőből van képezve; e képző nem illeti meg a cseremiszt, de szabályos használatú a csuvasban és törökben. A cseremiszt a jelentést is kissé elváltoztatta, nem érezvén az *ś* képző értékét; különben valódi cser. szóval „mondani“ *manaš*, beszélni *olaš*.
- korak* R., *karak* C. varju = csuv. *korak*, tat. *karga*; más a mord. *varsi*, *varhsi*.
- karneštaš* kinyújtózni = csuv. *karnas*, mely a *kar* (nyújtani) ige-tőnek reflexivuma, tat. *ker*- és *kerinmek*, oszm. *ger* és *gerinmek*.

A cseremisiz még egy saját képzőjével toldotta meg az idegen igetöt, *št*-vel, mely néha alig érezhető gyakorító értékkel fordul elő: *kol*- és *kolištaš* hallani (az utóbbi néha inkább hallgatni = gehorchen, szót fogadni); szintígy, még pedig szükség nélkül meg van toldva a Bbl.-beli *poganalt*-összegyűlni (az idegen *pogan*-ból), mintegy összegyűlődni.

karas mézsejt = csuv. *karas*, tat. *kerez*.

kas este R. = csuv. *kaš*, mely a tatár *kič* és *kiče*-nek felel meg; megjegyezhető, hogy épen a cser. „reggel“ szót is a csuvas *ir*-rel egyezőnek találtuk. — A Bbl.-ban találkozik *vatna* este.

kängüš consilium C., *kängüšem* consilium do, consulo C., votj. *keneš* tanácskozás, *kenešo* tanácskozom = tat. *kiñeš* és *kiñešmek*, csuv. *kanaš*. A tatár ige a jelentéséhez illő cooperatív-képzöt mutatja (*š*).

kerek akár (kérdőnévmásokkal összetéve, p. o. *kerek-kunam* akár mikor) = csuv. *kirik* (I. NyK. I, 258), mely = tat. *kirek*; alapjelentése „kell“, a mi valódi cseremisiz szóval *küleš*.

kerál kell, szükséges Bbl. (ritkán a szintén használt *küleš* helyett) = csuv. *kirle*, szükséges, mely igaz csuvasos *le* képzővel a tatár *kirek*-ből van képezve (= *kirekli*).

kečkeras kiáltani = csuv. *kičkeras*, *kiškeras*, tat. *kičkír*mak; a szó hangutánzó, a törökségben igen divatos *kar*, *kír* stb. képzővel (v. ö. NyK. II, 340); a cseremisizben hangutánzó igék képzésére főleg *k* képző szolgál, p. o. *šuškaš* füttyülni.

kotan segg, = csuv. *kot*, kojb. *kötän*, tat. *köt*. Az eredeti cseremisiz szó, úgy látszik a *šengal* hátulsó részben van: *šeng* = magy. *segg*.

koja kövér = tat. *kojü* vastag, kojb. *kôjêx*, jak. *xoju*; cseremisiz szó: *küžgö*.

kolanaš gyászolni, bánkodni = csuv. *kolanas*. Még csuvasos factivuma is van: *kolandaraš*.

kütö nyáj, *kütöő* pásztor, *kütaš* pascere R. (*kitö*, *kitözü*, *kitem* C.), votj. *kujü* nyáj = csuv. *küdü*, *küdüze*, *küdes*; tat. (Troj. szótára szerint) *kütü*, *kütüči*, *kütmek*. Föltetsző lehet, hogy itt átvételről szólunk, midőn magában a cseremisizben is megvan a *küt* ige; ámde mégis tesszük, mert a *küt* ige alapjelentése, mely az egész törökségben (a csuvasban is) megvan (még a megfelelő oszmanli *güj*mek-ben is), tkp. „várni, elvárni“, mely

jelentéssel a jakutban is van *küt*; a kazáni tatárban már kifejlődött a „várni“ mellett a „pascere“ jelentés is, tehát csak ez utóbbi másodrendű jelentés van a cseremiszből (hol „várni“ különben *vučas*); azután a *kütü* rendes török képzés, mint *sürü* szintén „nyáj“ *sürmek*től (v. ö. ein *trieb* vied); végre a *kütü* is megint elárulja a török-csuvas *či, ze (za, ze)* képzőt, mely még egynéhány más cseremiszből fordul ugyan elé, de korántsem honosnak látszik e nyelvben, úgy mint a török-csuvasban. Mind ebből azt kell következtetnünk, hogy nem csak a *küt* igető (mint más sok igető is) vétetett át a csuvas-tatárból, hanem a *kütü*, *kütü* is, mint a törökségen belül termelt kész szók kerültek át a cseremiszből, valamint a kissé elferdült *kujti* a votjákba.

kul rab, szolgál = tat. tör. *kul*, jakut *kulut*. A csuvasban más szó divatozik *čora*, de a *kul* az egész törökségben el van terjedve.

kusaš, *kusnaš* átköltözni, *kusaraš* átköltöztetni = csuv. *kozas* átköltözni, *kozaras* átköltöztetni, átvinni = tat. *köçmek* és *köçermek* (oszm. *göçmek*, *göçürmek*). A *kusnaš*-ban még törökös *n* képző van; *kusar-aš* török *ar* képzővel, v. ö. fent *ert* és *ertar*. Alak szerint a cseremiszből a csuvashoz ragaszkodnak, s itt is a csuvas *s*, *z* egyszerű *s*-szel van fölcserélve, mint *kalasaš* = *kalas* (*kalazas*)-ban. Az „átkelni“-re van egy cser. szó: *vonžaš*.

küvär híd = csuv. *küber*, tat. *köbür*, oszm. *köprü*.

küčük rövid R., *kitek*, *kitek* C. = csuv. *küdük* rövid, tat. *küčük* kicsiny. A szó alakja törökös.

tau hála!, votj. u. a. = tat. *tau* a fölköszöntő *tau saña*-ban (*tau* neked!), csuv. *tava*, *tavaç* (szintig: *tava sana*!).

taker egyenes és kemény (az útról mondva) = tat. *takir*, csuv. *tager*. A keleti törökségben is ismeretes szó.

taga kos = csuv. *taga*, tat. *teke*.

tang barát R., *täng* C. = tat. *tiñ*, *teñ*, csuv. *tan* egyenlő. — Épen az, hogy a tatár-csuvasban még az általánosabb jelentés megvan, biztosítja a szónak ezen nyelvekben eredeti honos voltát. A „barát“ az „egykorú“ jelentésből fejlődött, s ez értelemben van a tatárban *tiñ-daš* egykorú-társ is; a csuvasban a *per* „egy“ szó által is nyomósítottatik; *per-tan*; mintha ezeknek csak fordítása volna, mondatik a cseremiszből is: *ik tangas* egy-

korú, kortárs, és noha az *aš* saját cseremiszi képző lehet, nem lehetetlen az sem, hogy a tat. *tangdaš* lappang benne.

tengež R., *tangaž* mare C. = tat. *tiñiz*, csuv. *tiniš*. A csuvas *s* könnyen átmege *š*-be, a cseremiszi tehát ilyennek vehette. Meg kell különben jegyezni, a mit más példákön is már lehetett észre venni, hogy a csuvasban, mikor a cseremiszi belőle kölcsönzött, még nem tűnhetett el az *ñ* valódi gutturalis hangzása, melyet még most is megtart a tatár szomszédja és rokona. Mert van a cseremiszi-be átment olyan szó, mely különben egészen a csuvas (és nem a tatár) alakot tünteti elé, csakhogy az *ng* van a pusztai csuvas *n* helyében, p. o. épen az előbbi *tang* = *tan*, *kängüš* = *kanaš* stb. A *tengež*-nek ellenében a cseremiszi „tó“ szó már finnes: *jer* (v. ö. *järvi*), míg az egész törökségben *köl* van (oszm. *göl*, csuv. *kül*).

tolašaš sietni R., *talaš*- C., votj. *daulašo* = csuv. *talažas* vetekedni, vitázni R. (Viszn.-nél *tavlažas*), kojv. *taladerben* sietni. A török *š* kooperatív-képző látszik rajta.

tarvan- mozdulni, *tarvataš* mozdítani = csuv. *tapranas* és *tapradas*, mely = tat. *tibren* és *tibretmek*; *an*, *en* és *at*, *et* a csuvasban és törökben rendesen egymás mellett eléforduló intranszitiv és transzitiv képzők, a cseremiszi-ben kétségtelen eredeti szókön elé nem fordulók.

tut íz R., *tot* gustus, sapor C. = tat. *tat*, csuv. *tudo*; cser. szó *tam*. *tutlo* édes R., *totla* C. = tör. *tatlı*, csuv. *tutlo*, *tutla*. Az előbbi, tör. *lı* képzővel.

top labda; agyú R. C. = tat. tör. *top*, csuv. *top*, *toba*.

toja bot = csuv. *toja*, mely szabályszerűen = tat. *tajak*.

tolaš rabolni, kirabolni = tat. *talamak* (a keleti törökben is megvan).

tor, *tör* arctus, angustus C. = tör. *tar*, csuv. *tuvir*; a valódi cser. szó *šögör*.

tör egyenes (grade és eben), *törser* egyenetlen, *törlaš* egyengetni R. (reficio C.), *törlataš* megigazit, *törlanaš* megigazodni (*törlän*, C.) = csuv. *türö*, *tür* egyenes, mely rendes elváltoztatja a tat. *tüz*-nek; megvannak szintén származékai, *türlet*-megigazítani, gyógyítani (tat. *tüzletmek*), *türlenés* (*tüzlenmek*) megigazodni, és *tüzlemek* igazítani (a megfelelő csuv. *türles* nincs följegyezve); *törser* = csuv. **türsir* (*sir* = tör. *-siz* fosztó-képzővel).

- tőszak* R. *tűšek* pulvinar C. = tat. *tűšek*, csuv. *tűzek*; igéje tör. *tűšek* kiteríteni.
- tőra*, *tőrü* bíró = tat. *töre* (Troj.-ban bíró, a keleti-törökben most királyfi-t teszen), csuv. *türe* bíró (Elsőgr. szólajstromában, hol *tür-duvas* is van (= itélni, szószerint: bíró[ság]ot tenni, mintegy törvényt tenni).
- tuaraš* kifogni (lovat a hámból) = tat. *tuvarmak*, csuv. *tuvaras*.
- tuna* tinó = csuv. *tina*, tat. *tana*. Az *u*, *ž*, *a* végett v. *ö*. *uto* alatt.
- tuño* füstnyílás = csuv. *tüňö* = tat. *tüňlük*, jak. *tünnük* (kojb. *tünnük*, karagasz *tüňnük*. Nincs köze e szónak az orosz *dünnük*-hez, a mint Castrén vagy Schiefner sejtí a kojbál nyelvtanban 112. l.; *dünnük*-ből soha sem lehetett *tüňlük*, melyet már Abulgáziban találunk; *tüňlük*-ön alapszanak a többi alakok).
- tuluk* árva, *tuluk vate* özvegy asszony = csuv. *tulux* árva, özvegy, jak. *tulajax*, tör. *tul*; — votjákül özvegy *sep kışno*, mordvinül árva *urıs*.
- turna* daru = tat. *turna*, csuv. *turna*, kojb. *turna*, jak. *turna*.
- turlaš* kitisztulni (zavaros víz) = csuv. *turulas*, tat. *turulmak*; v. *ö*. csuv. *turo* csendesen álló.
- tüngaš* megmerevedni, fagyni = tat. *toňmak*, mely az egész törökségben megvan (oszm. *donmak*), a csuvasban már kissé elváltozott alakkal: *šenas*.
- tülaš* megfizetni = tat. *tülemek*, csuv. *tüle-s*, (kojb. tat. *töle*, jak. *tölüö*); — más szó mordv. *pandan*, finn *maksan*.
- türlö* különféle = tat. *türlü* (*köp t.* sokféle, *türlü türlü* különb-különb), csuv. *türle tarka* (azaz: sokszínű).
- tüzö* ékesség (putz), meg származékai: *tüzlän-* (felékesíteni magát), fact. *tüzländar-aš* = tat. *tüzü* rendbeszedés, ékesítés (v. *ö*. oszmanli *düzgün* ékesség, putz, a *düz*-mek igétől), csuv. *türö* verzierung (csuv. *r* = tör. *z*; azonban az e hangváltozás nélküli *tüs* forma, minta is ide tartozhatik).
- pagar* zúza = csuv. *pagarda* zúza R. (*payardi* máj V.), tat. *bayır*, *bawr* máj (oszm. *bayır* általában belek).
- pojan* gazdag, *pojanluk* gazdagság R. (*pajan*, *pajanluk* Bbl.), votj. *baj* = csuv. *pojan*, tat. *baj* gazdag. Az ige is megvan a cseremisben: *poj-aš*, tat. *bajmak*, a melytől a csuv. *pojan* egy a tatár *bajyan* meggazdagodott részesülőnek megfelelő alakot tüntet elé.

pale jegy, czél R., *päle* C. = csuv. *palla* = tat. *bilgi*, jakut *bäliä*.
palaš megtudni, megismerni = csuv. *pallas*, *palas*. A csuvasban két
különböző igető van: *palla*, mely az előbbi *palla*-tól denomi-
nativum, és *pil* tudni = tör. *bilmek*.

polšaš segíteni R., *palšaš* C. = csuv. *poležas*, *polžas* (*poleš*, *polš*),
tat. *bolušmak*, kojb. *bôlezerben*. Az *š* cooperativ képzőnek
látszik.

parom adósság = csuv. *parom*, a csuv. *paras* = tat. *birnek* igétől.
parña ujj = csuv. *porñü*, mely = tör. tat. *parmak*, *barmak*.

paskeč lépcső = tat. *basküč*, a *bas* lépni igétől, *küč* képzővel, a mely-
lyel p. o. *ačküč* kulcs van, *ač* nyitni-tól.

posna külön R. *pasna* Bbl. = csuv. *pošne*, mely láthatóan tör. *baška*-
hoz csatlakozik. A *baška* más és külön (*baška*, *baška*), s ily
értelemben a valódi cseremiszi szó *mola* volna. Mondatik csu-
vasúl *-šir pošne* = nélkül, cseremiszből *-leč posna* (tkp. -tól
külön).

paslok frenum e cortice tiliari = tat. *bašlik*, a mi szabályosan azt
jelenteti „a fejen valami“; a *pas* azonban a csuv. *poš* = *baš*
alakhoz csatlakozik. (v. ö. magy. *fék* és *fej*).

parenge burgonya = tat. *berengi*, csuv. *parange*; a keleti tör.-ben
jir-alması földi alma.

peteraš R., *pitrem* C., bezárni = csuv. *pädires*, mely nem egyéb,
mint a tat. *bigitmek* megerősíteni még más factitiv képzővel.
Valódi cser. szó különben *čücaš*. Még reflexivuma is van:
peternaš bezáródni R. = csuv. *pidirnes*.

pogaš gyűjteni, *pogonaš* gyűlni, összegyűlni = csuv. *poγas* és *poγen-*
as. Az egyszerű, a csuvasban igen közönséges ige, nem talál-
tatik a tatárban, de igen is reflexivuma *bakimnak* e jelentéssel:
alávetni magát valakinek, meghódolni, a mi könnyen a „hozzá
gyűlni“ jelentésből magyarázható, de nem a *bakmak* nézni
igéből, mely csuv. *pγas*.

pot R., *pitaš* Bbl. végződni, *potar-* (*pitäraš*) végezni = csuv. *pides*
(tő: *pit*) és *pideres*, tat. *bitmek* és *bitirmek*; egész olyan,
mint fent *ert-* és *ertaraš*.

pudurat- zavarni, fölkeverni, *puduranaš* zavarodni = csuv. *pudratas*
és *pudranas*. V. ö. fent. *tarvan-* és *tarvat-*.

pür-gü kréta = csuv. *pur*, tat. *bör*. A *gü* cser. szó, e helyett: *kü* = kö.
purus bors = csuv. *purus*, *purš*, tat. *burč*.

- purša* borsó = csuv. *purža* = tat. *burčak*.
pužaš megrontani, *pužlaš* megromlani = csuv. *puzas* és *puzolas*,
puzlas = tör. *bozmak* és *bozulmak*; török *l* passiv-képző.
pütiin egész, szét nem vágott = csuv. *püdüin*, tör. *bütün*.
pütraš ránczot csinálni = csuv. *püres*, tat. *bürmek*; és szintén: *pürn-*
aš ránczba húzódni = csuv. *pürnes*; az *n* képzőre nézve v. ö.
fent. *ušnaš*.
prolaš, *porolaš* fűrni = csuv. *puralas*, tat. *buraulamak*, a *burau*,
pura fűró szótól.
moktaš R., *makt-* C. dicsérni = tat. *maktamak*, csuv. *moxtas*.
magraš bögni R., *mügraš* sírni Bbl. = csuv. *mageras*, *magras* sírni,
bögni = tat. *mangramak*. E szóról mint törökös hangutánzó-
ról v. ö. NyK. III, 307.
mamok pelyh. C. R. = csuv. tat. *mamik*.
janak ajtó- v. ablakfélfa = csuv. *janax*, tat. *janak* (az oszmanliban is
az eredeti „orcza“ jelentéssel, *jaňak*).
jomak R., *jamak* C. = csuv. *jomax* mese, találós mese, tat. *jomak*
(= kojb. *numak*, jak. *šimija* hazugság). A csuvasban azon
hangtani sajáttság van, hogy szóelején való tör. *j*-nek több-
nyire, de nem mindig *š* áll ellenében, azért tkp. egy a *jo-*
max-val a csuv. *sumax* szó; ámde ezt is átvette a cseremisiz:
šomak szó, beszéd (Bbl. *šamak*), meg: *šomaklanaš* beszélni, prédi-
kálni = csuv. *sumaxlanas*.
joldaš társ R., *jaldaš* servus C., társ Bbl.; votj. *judoš* = tör. csuv.
joldaš.
jorem R., *jarem* C. Bbl. érek, valamire való vagyok, tauge = csuv.
joras, tör. *jaramak*; szintén *jorale* valamire való, tauglich =
csuv. *joralla*, *joralle*.
jaratem C., *jaratem* szeretek, votj. *jarato* = csuv. *jaradas* (tő: *jarat*).
Az előbbivel etymologicus összefüggésben van.
jazik véték, bűn = tat. *jazik* kár; bűn (sünde); v. ö. alább *suluk*.
jažo pulcher C. = tat. *jažš* jó, szép. A keleti törökségben is kö-
zönséges szó.
jarsaš ráérni, *järsem* vaco, otior = csuv. *jeržes* (tő: *jeriš*) ráérni,
a mi = tör. *irišmek*, *erišmek* érkezni; *š* = csuv. *š* török
igeképző.
jernaš megundorodni = csuv. *jürnes*, tat. *jirenmek*.
jogaš folyjni = csuv. *joyas*, tör. *akmak*; gyanús lesz a szó különö-

sen a csuvasos *joktaraš* factivum által (= *joktaras*), a mely mellett különben a eseremiszes *jogoktaš* is van.

jot idegen, votj. *jat* = csuv. *jot*, tör. *jat*.

jonguloš hiba = tör. *jañliš*.

jolagaj rest R., *jalaḡaj* C. = tat. *jalḡau*.

vozak tűzhely = csuv. *vožax*, tör. *ožak*. A szó elején való *v* csak a csuvasnak köszöni eredetét, mely általában a törökben *o*, *u*, *ö*, *ü*-vel kezdődő szokat *v*-vel szereti megtoldani.

vursaš szitkozódni, civódni (*vorsem* C.) = csuv. *urzas* veszekedni (tő: *urś*) = tat. *urušmak*.

urso haború = csuv. *urze*, *urś*; az előbbtitől származó.

sajlaš kiválasztani = tat. *sajlamak*.

sauraš megfordítani, *saurnaš* megfordulni = csuv. *savras* és *savernas*; a csuv. *savr* = tör. *čevirmek*, a cseremisiz szó *s*-je egyenesen a csuvasból történt átvételre mutat. Valódi cser. szók: *pört*- és *pörtül*.

sakaš felakasztani = csuv. *šagas* (tő: *šak*).

sanga homlok = csuv. *šamga*; cser. szó: *lepkä* C. Bbl.

sandalik világ R., Bbl. *sündüläk* = csuv. *sandalik* világ és idő (wetter); e szónak a csuvasban még *šavindalik* alakja fordul elő, mely annak eredetére mutat = ott-valóság, úgy, hogy mintegy a nagy messzeségre való rámutatást foglal magában.

samerök fiatal R. = csuv. *šamrök*.

sar hadsereg = csuv. *šara*, *šare*, *šar* sereg = tat. *čirik*, oszm. *čeri*.

Megint igen szembetünő a csuvas alakhoz való ragaszkodás.

sorasaš kibékülni = csuv. *šorazas* (tő: *šoras*) kibékülni, egyezkedni = tör. *jarašmak*.

sorta gyertya R., *sarta* C. = csuv. *šorda*.

serga függök = tat. *šürğa*, kojb. *žerga*, jak. *itirğa*.

serlagaš kegyelmezni (istenről mondvá, помиловать) = csuv. *širlaḡas*.

sengaš meggyőzni, *singaš* Bbl. = csuv. *šines* = tör. *jiñmek* (oszm. *jeñmek*). A cseremisiz *ng*-re nézve v. ö. fent *tengež* alatt.

soga gallér = csuv. *šoya* = tör. *jaka*.

sovaš tapsolni, pofon ütni = csuv. *šobas*; szintén *sopkalaš* van, melyben *kal* egy a csuvas *kala* gyakorító (a cseremisiz gyakorító képző *ed*).

sota lucidus C., *suto* fény R. = csuv. *šudo* = tat. *jaḡti*; v. ö. votj. *jugüt*, *lugüt*.

- sigiraš* ordítani, kiabálni = csuv. *šiyires*, törökös hangutánzó, v. ö. NyK. III, 307.
- sitaš* elég lenni, *sitaraš* eléggé tenni = csuv. *šides* és *šideres*, tat. *jitmek* és *jitirmek*. Lásd: *ert-* és *ertaraš*. A cser. *sita* (*siti* C.) „elég“ sem cser. képzés, hanem a kész csuv. *šide* elég; nem lehet tehát Wiedemannként (gr. 122. l.) a *sita*-t mint adjectivumúl használt nomen praesentist fölhozni.
- sirem scribo* C. = csuv. *širas*, mely szabályosan = tör. *jazmak*; már azért is merhetjük e szót a kölcsönvettek közé sorozni, mert a Reg.-féle „írni“ szó vezem.
- suarluk* fék = csuv. *šuarliχ*. A legszebb példa a csuvasból történt átkölcsönzésre. A szó tkp. szájbeli, a szájban valami-t teszen, ettől: csuv. *šuar* száj, mely mint sajtáságos csuvas szóalak, bármily eltérőnek látszik is, mégis a köz török *agiz*-nak felel meg (l. NyK. III, 246. 247.). A tatárban is *ayizlik*, *auzlik*, úgy mint a csuv. *šuarliχ* féket illetőleg *zaumgebiss*-et teszen.
- sulaš* kiváltani = csuv. *šulas* = tat. *julmak* (kiszabadítani, kiváltani, *выручить* Troj.)
- surt* udvar (gazdasági épületekkel) = csuv. *šort*, tat. *jurt*.
- súsor* sértett; egészségi baj (*susür* Bbl., *šušer* aeger C.) = csuv. *suzür*, *suzür* beteg. A szó csuv. *suve* egészséges (tör. *saγ*, tat. *su*) és csuv. *šür* (= tör. *šiz*) fosztó képzőből áll; tehát ugyancsak igaz csuvas szó.
- süvün* kelés, geschwür = csuv. *šuban*, tör. *čiban*.
- šonaš* R. (*šan-* C.) gondolni = csuv. *sonas* gondolni, *szánni* = tör. *sanmak*, mely *saγinmak*-ból össze van vonva.
- šalan-* elszéledni, *šalat-* elszéleszteni = csuv. *salanas* és *salad*-as; v. ö. -an és *at*-ról fent. *tarvan-* *tarvat*- alatt.
- šolagaj* bal (Bbl. *šalaxaj*) = csuv. *solaxaj*, tör. *sol*.
- šeklanaš* félni, ovakodni = csuv. *šiklanas* = tör. *saklanmak*; a törökben az alapül szolgáló ige is van: *saklamak* = csuv. *šixlas*.
- šenga* légy = csuv. *šēna*, tör. *siñek*; a cser. *ng*-re nézve l. fentebb *tengež* alatt.
- šengalok* legyek ellen való függöny = csuv. *šenalik*; az előbbitől tör. *lik* képzővel.
- šogan* vörös hagyma, votj. *sogon* = csuv. tör. *soγan*.
- šavun* szappan Reg. (*šávañ* C.) = tat. *sabun*, *savun*, csuv. *sobññ*; bár

nem altaji nyelvekben is meglevő szó ez, mégis a cseremisiz ügylátszik legközelebb a tatártól vette.

šičas érezni = csuv. *sizes*, tat. *sizmek* (oszm. *sezmek*).

širān- liquefio, širāt- liquefacio C. = csuv. *širanas* és *širadas*.

šir- mázolni, kenni = csuv. *süres*, tör. *sürmek*.

čaknaš hátrálni, csökönyösödni; fact. *čaktaraš* = csuv. *čag-as* (tő: *čak*; *čaginas* nincs feljegyezve), de a *čak-tar* is elétünteteti az egyszerű *čak* igét; votj. *signalo*.

čang harang = tör. *čaň*, csuv. *čan*.

čaras tartóztatni valamitől, čarnaš megszűnni = csuv. *čaras*, *čarnas*; tekintetbe jó főleg a törökös reflexiv *n*; más szók mord. *lotkaftan* és *lotkan*.

četem szenvedek, türök, votj. *čidalo* = csuv. *čidas*, tat. *čidamak*.

četeraš reszketni = csuv. *čitres*, *čidires* = tör. *titremek*.

čeri arcz pirja R., *cire* facies C. = tat. *čiraj* jó szín (arczon), jak. *širaj* arcz.

čok kellő mérték = csuv. *čoχ*, tat. *čak*.

čoklaš áldozni R. = csuv. *čükles*, ettől: *čük* áldozat, v. ö. cser. *suk* hostia, sacrificium C.

čugo fasz, = csuv. *čugo*, *čugu*, tat. *čök*.

Visszatekintvén a fentebb, úgy hiszem meglehetősen bizonyossággal, csuvas-tatár eredetűeknek s e nyelvekből kölcsönzötteknek kimutatott (vagy 170 szám) cseremisiz szókra, szembetűnő azon szorosság, melylyel a cseremisiz szóalakok különösen a csuvas szóalakokhoz csatlakoznak — nyilván való jeléül, hogy főleg e nyelvekből (a csuvasból) mentek közvetlenül át a cseremisizbe. Ez bensőbb szomszédi viszonyra mutat, mely e két nyelv és nép között létezik, — és ily viszony csakugyan még más nyelvészeti tényben is mutatkozik. Ugyanis, ha a fölhozottakban többnyire a csuvasos alakot láttuk is a cseremisizben, mégis a tatárt vagy akár az egész törökséget is melléje állíthattuk a csuvasnak, hogy ennek valódi török- és törökösségéről tanuskodjék; ámde van ezenkívül még egy jó csomó cseremisiz és csuvas szó, melyek közt ugyanoly feltűnő egyezés létezik, de a melyben a többi törökség nem osztozik. Ezekre nem mondhatjuk ki egyenesen, hogy a cseremisiz a csuvasból kölcsönözte, sőt egyes esetekben épen az ellenkezőt kell hinnünk, — a min szintén nem csodálkozhatunk, meggondolván a kölcsönös hatás és visszahatás természetességét, az érintett szoros szomszédi és érintke-

zési viszony mellett. Felhozzuk tehát ezeket is, fentartva a honnan-eredendőség kérdését későbbi vizsgálatokra.

Cser. *kajaš* menni elmenni R. (*keáš* Bbl.) = csuv. *kajas*, mely értelem szerint a tat. *kitekték*-nek felel meg, míg *püras* = tat. *bar*-mak a cser. *miaš* jelentési mása (odamenni valahová).

kaek, *kaik* (C. *kek*) madár és vad = csuv. *kajik*.

kumaga kályha (C. *kamaka*) = csuv. *kumaga*.

kutko hangya R. = csuv. *kutku*.

kavan asztag (*küvün* C.), votj. *kaban* = csuv. *kaban*.

kaze kecske R. (*kesä* caper C.) = csuv. *kaža*, tör. *keçi* (tat. *ički*).

kaška ledölt fa, tuskó = csuv. *kaska*; v. ö. cser. *kašta* mestergerenda.

kače völegény = csuv. *kačče*.

kandra kötél = csuv. *kandra*; a tatárban: *jip* és *arkan*.

kogulo пирогъ, pástétom = csuv. *kokle* v. *kokel*.

korka meritő kanál = csuv. *korga*.

kize culter C., *küzö* R. = csuv. *χís* kard; a tör. *kismek* igéhez köthető, noha ez a csuvasban *kas*-nak hangzik, s „kés“ különben csuv. *šüzö*.

küpcük R., *kipcik* C. vánkos = csuv. *küpcik*.

küsin kölcsön, (*küsin* Bbl.) = csuv. *küzzen* (k. iles = *küsin* nalaš, kölcsön venni). Castrénnál *kise* mutuum, creditum, *kisem* mutuum accipio; tehát alkalmasint a csuvas vette kölcsön.

karas kárász (hal) = csuv. *karas*.

kel chorda, fides C. = tat. *kül* lószőr, húr, csuv. *χiliχ*.

koršange klette = csuv. *koržanga*.

tar bér, *tarlaš* bérelni, *tarče* napszámos = csuv. *tar*, *tarlas*, *tarze*; a két utóbbinak képzése mindenesetre törökös.

tagan patkó = csuv. *tagan*.

tene ebben: *tene puraš* megkereszteltetni (tkp. a *tene*-be menni) = csuv. *tene*, *tüne* taufstein, *tene* v. *tüne* kires: keresztelkedni).

tünža világ, welt R. (NyK. III, 154. *tüña*) = csuv. *tünži*; v. ö. a *sandalik*, csuv. *šandalik* szót.

pardaš cyprinus rutilus (hal) = csuv. *pardus*.

pača R., *pat'a* C. bárány = csuv. *podak*, *püdak*.

peš igen = csuv. *pit'*.

poda szeg, *podalaš* szegezni = csuv. *puda*, *pudalas*.

poškudo szomszéd = csuv. *poskil*; a *poš*, *pos* egy szó, de a *kudo* és *kil* egymásnak fordítása = ház; votj. *buskel*.

- pöken* szék = csuv. *pogan*; votj. *pukon* (és *puko* leülök).
pört téli ház, *пóга* = csuv. *pürt'* ház, szoba.
pöčal puska = csuv. *pžal*, *pšal*; tat. szó: *miltik*.
pügü arcus, res incurvata = csuv. *pügö*, *pügü* дуга; a tat. *bükmek* hajlítani igéhez köthető; votj. *buko*.
puldor kályhás szoba = csuv. *pıldir*, *puldur*.
pura cista frumentaria C. R. = csuv. *pura*.
majrä nő = csuv. *majra* orosz nő.
muskulaš csúfolni Bbl., *mösköl*- R. = csuv. *miskilas*, *měskelas*.
mužor pár = csuv. *mužur*.
jeten len R., *itin* C. = csuv. *jidin*.
jos hermelin = csuv. *jos*.
lavala dolog, holmi = csuv. *jabala*.
lavra sár R., *lävrä* C. = csuv. *lapra*; úgy hiszem, cser. *lavra* eredeti rokonság szerint = tör. *toprak*, csuv. *tupra* föld, tehát a szintén csuv. *lapra* kölcsönvéve.
vara később = csuv. *vara*; a tör. szó *soñ*, *soñra*.
vaškem sietek, *vaške* siető; = csuv. *vaskas*; v.ö. jakut *üksä* sietni.
voluk, *vołek* marha = csuv. *vilix*, *vjilix*; csuvasnak látszik, *lix* képzővel, mert rendszeren mellette áll *čirlix* tkp. élőség, azaz: élő jószág, tiszta *lix* képzővel.
vi erő = csuv. *vij*; a tör. szó *küč*.
jamde kész = csuv. *jamda*.
sarsi veréb = csuv. *šerzi*.
sava kasza = csuv. *šava*.
sera sör, votj. *sur* = csuv. *šira*.
savala cochlear C., *sobala* R. = csuv. *šubala*, *šěbala*; Giganov tobojszki tatárjában: *šabala*.
sasna disznó C., *sisna* R. = csuv. *šisna*; tör. szó: *toñuz*.
sen szín R. (sae senže ulo: szép színe van), *senle* szép = csuv. *šin* szín, arcz: *senla* színes, szép; a cser. *senle* csuvasos képzőjü.
sukur kenyér, czipó = csuv. *šukkur*, votj. *sukuri*.
suluk véték, bűn, sünde; votj. *šelik* = csuv. *šilix*; úgy látszik *lix* képzővel; *jazik* is eléfordul mint „bűn“, szintén tatár eredetű.
šagal kevés = csuv. *šagal*; a tör. szó *az*; a „sok“-ban is eltér a csuvas *nomaj*, *numaj* a többi töröktől, v.ö. mord. *lama*: tehát a *šagal* alkalmasint nem török szóalak, mely különben a magy. *csekély*-lyel egyez.

- ševők* villa R., *šenik* C. = csuv. *šenik* v. *šenge*, votj. *sanik*.
šoja hazugság, kérkedés R., *šojače* hazug ember (Bbl. *šaja juma hamis isten*) = csuv. *soja*, *sojaze*; *soja*- csuv. igető is: hazudni; *šojače* mindenestre törökös képzőjű.
seme ebben: *semin*, *semen* szerint, módjára = csuv. *šeme* nóta (lied-weise); eredetibbnek látszik a cseremiszből, hol postpositio lett belőle.
šólo öcs = csuv. *šilim* öcsém.
šorok R., *šarak* C. juh = csuv. *sovřx*, *sorox*.
šeber duda = csuv. *šëpper*.
šer gyöngy = csuv. *šërza*.
šerčik szökése = csuv. *čëržik*.
šulö zab, R., *šile*. C. = csuv. *sülü*, *sülö*; de tat. is *sülü*.
čege! sajt R. = csuv. *čiget*, különben = magy. *sajt*.
čer betegség R., *čerlanaš* megbetegedni (C. *cer*), votj. *čer* = csuv. *čer*, *čir*.
čever szép R., *felix* C. = csuv. *čiber* jó, szép.
anga заронъ, egy telek föld = csuv. *ana*.
ang nyílás, lyuk, szád = csuv. *ana* (kumaga *ani* ofenloch).
alanga perca fluviatilis (barsch) C., *olange*. R., = csuv. *olanga*.
esslek sapka R. = csuv. *islik*; votj. *izi*.
ongaraš hangolni (húrokat) R. = csuv. *iheres*.
arlange vakondok, votj. *arlan* = csuv. *arlan*.
orem utca. R., votj. *uram* = csuv. *oram*; a kazáni tatároknál is *oram*, de nincs a keleti törökben.
osal rút, rossz = csuv. *ozal*; Troj. szótárában is *osal*, de szintén nincs a keleti törökben.
olm, *olom* szalma = csuv. *olom*, *olim*.
ören író (tej) = csuv. *oreñ* savó.
övertaš örülni = csuv. *řiberdes*; a cser. szóban *ř*-elhagyás van.
ušmen retek, mord. *kušma* = csuv. *kušman*; votj. *kušman*.
muňža fürdő, fürdőszoba R. (*momoca* C.), votj. *munčo* = csuv. *mol-ža* v. *monža*, tat. *munča* (Troj. szótárában).
Még megjegyezhetők a következők:
kiraser kegyetlen, harcos, vad (Bbl. *kirasir*) — nyilván a *ser* = tör. *süz* csuvas fosztó képzővel, noha az alapszót különben nem ismerjük.
kere igaz R., *kirok* C. (*keren* adv., *ok* nyomatékosítóval: *kerehok* bizo-

nyosan R.) — v.ö. oszm. tör. *gerček* igaz, jak. *kirdik* v. *kirjik*; és *kereňok* mellett *erenok* R.

kermenga font R. = csuv. *krevinkke*, *krenkke*, *krevinge*; ered azonban orosz *grivenka*-ból (hajdani súlymérték = mai font; v.ö. orosz *grivna*, *grivennik*).

keštek zwickel = tat. *kištek*.

tamaka dohány; v.ö. kel.-tör. *tamage*, osztj. *tambak*.

tar por, puskapor = csuv. *tar*, tat. *dârî*; votj. *darž*.

tänga pénz Bbl., votj. *tanka* = kel.-tör. *teňge* egy ezüstpénz, v.ö. orosz *deňgi*, mely szintén altaji eredetű, „evet“-et tevén eredetileg.

uzaktaraš elkísérni, v.ö. tat. *uzatmak* a „kísérni“ jelentésben; meg tat. *uzak* messze.

sorvalaš R. (*sarbal*- Bbl., *sarval*- C.) könyörögni, votj. *šulvoro*, v.ö. tat. tör. *jalbar-*, *jalvar*-mak; ennek megfelelő volna csuv. *šalvar*, *šolvar* (mely azonban vagy elveszett, vagy elkerülte a füljegyzők figyelmét), és könnyű betűáttétellel ered belőle cser. *sorval*, *sarval*-.

sî tisztelet, votj. *sî*; v.ö. tat. *sî* tisztelet és *sîlamak* tisztelni.

šarnaš emlékezni; törökös *n* képzője miatt gyanús; Wied. is (Gr. 99. l.) érzi, hogy a *šarn* emlékezni között és *šar* kiterjeszteni, teríteni között az összefüggés kissé homályos.

šoga orosz eke; lehet közvetlenül az orosz *soxa*-ból vagy a csuv. *soya*-ból.

čap hír, hírnév, v.ö. tör. *čau* rumor; a melléknév *čaple* (híres), törökös képzővel.

čal szürke, ősz = tat. *čal* szürke.

kiňe cannabis C., v.ö. tat. *kendir*,

šulîš spiritus, halitus C. (*šulükš* R.), v.ö. csuv. *šivlîš*, *sulîš*; az ige cser. *šulaš* lélekezni (= csuv. *šivlas*, *sulas*), de az *-ükš* képző inkább cseremiszes; v.ö. tat. *solu*, *soluk* lélekezni, *solumak* lélekezni.

jükšö hattyú; Visn. evvel egybeállítja a csuv. *akîš* (R. *agiš*) és tat. *akkîš*-t, mely utóbbi csakugyan nem volna más mint *ak-kuš* (fejér madár), tehát igazi török összetétel.

jodam, *jad*- kérdezni, v.ö. csuv. *ides* kérdezni; a tör. szó *sormak*, tat. *soramak*.

šödör csillag = csuv. *süldür*, mely szabályos elváltoztatja a tör-tat.
jüldüz, *jüldüz*-nak.
tomana bagoly = csuv. *tomana*, tat. *tumana*.
idem szerü = csuv. *jidem*.

Föl fog tetszeni, hogy a cseremisz nyelv annyi egyszerű és képzett igét is kölcsönzött el török szomszédjától, még pedig minden új képző nélkül úgy él velük, mint saját eredeti igetőivel — nem úgy, mint a magyar nyelv a latin igékkal, melyeket hozzá toldott *al*-lal vezet be édes cselédjei körébe (*praeveniálni*, *tractálni* stb.) vagy a mordvin, mely az orosz igékhez *dünd*-ot köt (*stroôdündan* építék); a csuvas át sem mer venni orosz igét, hanem annak infinitivusa mintegy nomen actionis mellé *tuvas* tenni igéjét rakja, tehát ugyanazt teszi, a mit a török, mikor egy arab nomen actionis mellé *itmek*, *ejlemek*, *kilmak*-féle igéit teszi. S valóban a cseremisz nyelvnek a tatár-csuvas igetők elsajátításában való nonchalance-ja kissé furcsa körülmény, annyival inkább, ha azt tekintjük, hogy oly nagy számmal vette át azokat. De még sem lehet kétkedni ily egyenes átvétel valóságában, netaláni eredeti rokonságot hozván föl ellene. Mert ugyanazt teszi a cseremisz már az orosz igékkal is, melyek csak nem tartozhatnak az ő igaz eredeti szókincsébe. Így p.o. az orosz *dumał* gondolni lesz *tumajaš*, azon igető szolgálván alapúl, mely az orosz praesensben tűnik elé (*dumaj-u*, *dumaješ*, *dumajet* gondolok stb.); az átvétel olyan, mintha a magyar ez igét *dumajni* (*dumajok*, *dumajsz*, *dumaj* stb.) alakban használná; így: *stroit* építeni, lesz *strojaš* (magánál Reg.-nál van ez ige; több ilyen fordul elé a Bibliafordításban). De lehet is gyanítani, hogy ily sűrű igeátvételnek még több mint csak szomszédos érintkezés (mely rendszeren csak névszók átvételét eredményezi) szolgált okúl; az t. i., hogy a hajdan tiszta ugor (azaz keleti-finn) nyelven beszéllő cseremisz nép közé tetemes csuvas nyelvű török népfaj vegyült, s amannak nyelvét elsajátítván, egyszersmind a magáénak nagy részét érvényesítette. E mellett, az átvett szókön s néhány képzőn kívül, még azon nyelvtani tény is szól, hogy a cseremiszben igen elterjedt a gerundiumnak igékkal való összekötetése, mely az ígehatározók (milyenek magy. *el*, *be*, *meg* stb.) kifejlését gátolja. Ez pedig a csuvas nyelvet s az egész tatárságot jellemző sajáttság; láss erre csuvas példákat NyK. I, 23., melyek mellett ilyen cseremisz kitételek, mint *pokten koldaš*

(hajtva küldeni) elhajtani, *orlen kajaš* (válvá menni) elválni, *jüen potaraš* (íva végezni), meginni stb. úgy tűnnek föl, mintha az illető csuvas párjaiknak cseremiszi szóval való fordításai volnának — vagyis török nyelvszellem tükröződik vissza ezen cseremiszi kitételekben.

A fent kimutatott átvett idegen szók között sok képzett szó is van az illető alapszóval együtt. Nem csuda tehát, ha a cseremiszi nyelven beszéllők (nem tekintve is a népfaj valamikor történt elvegyülését) az idegen szókön mutatkozó képzők értékét elérzvé, azokat ott is használják a hol nem kellene, t. i. eredeti cseremiszi alapszóhoz is járultatják, az analogia erősen csábító hatalmánál fogva. Így a nyelvbe, az idegen név- és igetőkön kívül, idegen szóképző is csúszik be, a mi ugyan a nyelv némi belső bomlásának volna jele, ha az igazi példák (értem azokat a hol a képző valódi ugor-nyelv-fajta cseremiszi szóhoz járul) csakugyan számosabbak volnának, mint a hogy vannak. Nincs azonban mit nagyon csodálkozunk ezen sem, ha édes magyar nyelvünk újabb irodalmi fejlődését tekintjük, melynek virágos kertjében elég *nok*, *nök*-ös, *-ár*, *ér*-es stb.-féle burját látunk fölsarjadzani. A cseremiszi nyelvben ilyen néha túlkapó képzők ezek :

luk = tat. *luk*, *lik* (*lük*, *lik*), csuv. *liχ* (*liχ*; néha még *k*-val *lik*, *lik*). A *luk* képzőt többször csak a csuvasból átkerülhetett szókban láttuk (p. o. *suarluk*); azért hihető, hogy az átvételkor még a csuvasban is a *luk*, *lik* alak divatozott; azonban amúgyis kénytelen a cseremiszi a *χ*-nek, ha nem akarja elhagyni, *k*-t tenni helyébe. A törökben legdivatosabb jelentését, mint *-ság* *-ség*-féle nomen abstractum képzőjét, látjuk az átvett *pojanluk* gazdagság, *tazalük* egészség, *unaluk* vendégség példákban; ilyen jelentéssel járul főleg a Bbl. nyelvben a második infinitivushoz (*šaš-luk*), p. o. *tolšašluk* eljövétel, *poktšašluk* üldözés, melyek tiszta cseremisziül a *maš*-végű nomen actionissal fejeztetnek ki (p. o. *kolšašluk* halál Bbl., *kolmaš* R.). Azután a „mire v. mennyire való“ jelentéssel bír a *luk* képző, úgy a törökben mint a cseremisziben, p. o. *ik* *mežerluk* egy kaftánra való, t. i. posztó, *kok* *pörtluk* pu: két házra való fa, — mely értékben a cser. *-aš* áll ellenében. Így foghatjuk föl azt is, hogy Reg.-nál a *-šaš-luk*-féle igenevek melléknéviak, participium fut. passivi helyett: *poktšašluk* hajtandó, azaz: hajtásra való = hajtani való. A csuvasból az ebbeli használatnak ellenébe tartható a *malla*, néha *malix*

igenév (eredeti *mak-la*, *mak-liχ*-ból), l. NyK. II, 204. — Az idegen *suarluk*, *šengalok* hasonlatára van még *šinžaluk* szemüveg (*šinža* szem, v.ö. csuv. *košlīχ*, tat. *közlük*); a tat. *bašlik* vezérség, kormány szót utánozza *vujluk* gubernator (*vuj* fej); *purluk* jószág, ló is lehet *pura* jó-tól. Egy orosz-cser. kisebb szógyűjteményben *kužulukša* is van (hosszasága), a mely helyett *kužūža* (hossza) is elég.

le = csuv. *la*, *le*, tat. *lī*, *li*, a valódi cseremis *an* helyett, mely magy.-os, *es* jelentésű; alig két példában mutatható ki: *tamle* izes (a *tutlo* és *tut* hasonlatára), *čaple* híres, hírneves; *senle* szép (tkp. színes) = csuv. *senla*, *erikle* szabad = csuv. *irikle*, *kuatle* = csuv. *χuvatla*; sőt az idegen eredetű alapszókhoz is inkább az igaz cseremis *an* járul; *kuatan* (*kuatle* mellett), *erikan* (gyakoribb mint *erikle*).

ser (*zir*) = csuv. *sīr*, *sir* = tör. *siz*, *siz* (-talan, telen), valódi cser. *teme*; talán csak a *kirasir* kegyetlen, csalárd szóban járul cser. alapszóhoz, ha ez csakugyan a csuv. *kir* igaz, mint Wied. véli, gr. 246., ki a Bbl.-ból csak idegen eredetű példákat idézhet: *tōrsir* egyenetlen, rendetlen, *irsir* tisztátalan, *namassir* szégyentelen; mert a mi ezen kívül van, mind merő idegen: *angenser* (fent 402. l.), *sūsor* (414. lap.).

čo, *če* (öő), mely *šojače* (418 l.), *kütüčö* (407. l.), *tarče*-ban van = tat. *čö*, *či*, csuv. *ze* (*ža*, *že*), jelentés szerint = magy. *-ász*, *ész* (*juhász*), előfordul még ezekben: *ojočo* beszédes, fecsegő, *pašače* munkás (e mellett: *paša-ešteše* = munkatevő), *omučo* sokat alvó (*omo* álom), és *mužangče* jövendőelő (*mužang*, melynek jövendőlést kellene jelentenie, nincs meg, csak a *mužed-* jövendőlni ige van meg).

rak = tat. *rak*, *rek*, csuv. *raχ*, *reχ* gyakran mint comparativ-képző, és önálló szóban: *kugorak* előljáró (tkp. nagyobb). V.ö. alább a 428. lapon.

lan = csuv. és tat. *lan* (s meg kell jegyezni, hogy az *n*-je a reflexiv *n* igeképző, mely a factiv *t* ellenében áll, a melylyel *lat* áll elé; *lan* tehát a törökség terén összetett képzőnek magyarázódik). Hogy melyik igazi cseremis képző felel meg neki, mutatja a *tazalanaš* mellett álló *tazangaš* gyógyulni (*taza* fris, egészséges). A néhány igazi példa: *umurlan*-csendesedni, *ūžalan*-megvedleni, *tičmašlan*-teli lenni (megtestesedni), *jöšlan*-bajlódni, fáradozni, *juklan*-crepo, *tumultuor* (*juk* hang), *vožlan*-gyökerezni, *šönlan*-fősvénykedni, *šürčalan*-(bosszus lenni), *bošzankodni*, *veszekedni*.

dar, tar factiv igeképző = csuv. *dar, tar* (*der, ter*), tat. *dar, tur* (*tür, dūr; t̄ir, t̄ir*); ezen képzőalak csakis a csuvasból vétethetett át, hol mint a jakutban a nehéz *a, e* önhangzóval van, míg a többi törökségben csak a könnyebb *u, ü, ű, i* hangzókkal ejtetik. A valódi cser. factiv képző *kt* vagy csak *t*, p.o. *onžukt-* mutatni (láttatni, *onžlátni-tól*), *eštekt-* tétetni, *kurgušt-* futtatni (*kurgušt-futni*), *pur-* (bemenetni) bevinni. A *dar, tar* kiváltképen az idegen eredetű igetők után használtatik; így a *lan* végűek után (*-lan-dar*, mely a csuvasban is igen szokott): *tazalandar-* gyógyítani tiszta cser.: *tazangd-*), *aek-landar* kijózanítani, *nameslandar-* szégyeníteni, *jöslandar-* valakit munkával kinoszni stb.; egyéb idegen igetők után: *eňandar-* elhíttetni, *öngöldar-* megértetni, *koľandar-* szomorítani stb.; cseremisiz eredetű vagy képzőjű igetők után: *jomdar* elveszíteni (*jom-* veszni; C.-nél *jamd-* = *jomdar-* R.), *izemdar-* kisebbit (*izemd-* helyett), *jongeštar-* tágítani (*jongešt* tágulni), *vožoldar-* megszégyeníteni, *sotemdar* fényesíteni (*sotemd-* helyett), *čolguštar-* fényeltetni, *ilīštar* (*ilīšt-* mellett) föléleszteni (*ilīž-* éledni), *jokšartar-* (és *jokšart-*) örösisíteni, *tünžüktar* megfojtani (*tünžüg-* megfűlni). Vége a *dar, tar* factiv jelentése elég érezhetővé válván a cseremisiz nyelv-észjárás előtt is, másrészt a *kt* cseremisiz factiv képzőben főleg a magára is factive használt *t* látszván főelemnek, arra vetemedt a cseremisiz nyelv, hogy ezt a *kt*-beli *t-t* *tar*-ral is helyettesítse: *ktar*, mely csak azt jelenti, a mit a *kt* (hacsak úgy nem vesszünk a dolgot, hogy *kt*-hez még pleonastice járult *tar*, úgy hogy *ktar* e helyett volna: *kttar*), p.o. *uruktar-* lesodorni, *leszakítani* (*ur-* leszakadni, *elsodródni*), *ruštuktar-* részegíteni (*rušt-* részegedni), *vonžuktar-* átkeltetni (*vonž-* átkelni), *šopoktar-* savanyítani (*šop-* savanyodni); sőt egyszer igen szabályszerűtlenül áll *jüksükt* lehűteni (*jüks-* hűlni) mellett *jüksük-landar*, tehát *landar* = *dar*. E mellett: *viktar* egyenesíteni, *kinyúj-tani* mellett nem áll alapige, csak a *vik* egyenes melléknév, mert *v̄in* egyenesülni, *kinyújtózni-tól* nem származtatható.

l (*al*), a mennyiben főnevektől, „valamivel valamit tenni“féle jelentésű igéket képez, megfelel a török-csuvas *la, le* denominatív képzőnek (a magy. *l, ol, el*), és megvan kétségtelen tatár-csuvas eredetű igékben p.o. *ungl, akšakl-, türl-, ežapl-, pagal-* stb. De ezenkívül is fordul elé: *taganl-, tarl-, pajl-* osztani, *podal-* szegezni, *tükel-* elreteszelni (*tükö* retesz), *poroľ* fűrni, *šogal-* szántani (*sočá-*

val), de ezen igetők valamennyien a csuvasal közösek; tiszta cseremisiz alapszóval tán csak ezeken mutatkozik: pužarl- gyalúlni, lupšal ostorral vágni, tünğal kezdeni (*tünğ* alap, fenék, kezdet). Másrészt megint ilyen denominatívumok a cseremisizben *t*, *d* képzővel vannak képezve: tumušt- foltozni (tumuš folt), poldošt- gombolni, lümd- nevezni, kumukt- fölfordítani (kumuk: fölfordított, fölfordult), mundurt gombolyítani (mundura gombolyag), vagy pedig *št*-vel (a mi az *est*-tenni, csinálni ige): taušt- hálát mondani, šaješt beszélni; — méltán lehet tehát az *l*-t mint valódi cseremisiz denominatív képzőt, legalább alak szerint kötségsbe vonni. Még azt is jegyezzük meg, hogy *tünğal*-tán nem is idevaló, mert praesense *tünğalam* (mint egyéb gyakorító *al*-végű igetőké), a *tarl*-féle igéké pedig *lem* (a mi a cseremisiz igékben figyelemre méltó különbség); szintígy a cser. *t*-féle deuominatív igék *tem*-mel végződttetik praesensüket. Ez ellene szól az *l* denominatív képző cseremisizességének, valamint az is, hogy a mordvinban csak egy ilyen ige van: aniklan készíteni (cser. *jamdelem*; m. *anik*, cser. *jamde* kész) és a cser. okšaklem sántítok, (csuv. tat. oksakla) igének megfelelőleg *d* képzővel: šamirdan (*šamir*, okšak, aksak: sánta).

kul. Wiedemann, Gr. 106. l. §. 124. csak a *keleskal* elbeszélgetni, példát tudja idézni, s homályosnak találja képzőjét. Csak ezt a példát ismerve bátran csuvas-tatár eredetűnek lehetne mondani, mert a csuvas gyakorító képző: *kala*, *kele*, és *keleskal*- (R. *kalas-kal*-) = csuv. *kalas-kala*-. De Reguly szógyűjteményéből még több példával szolgálhatunk, és koránt sincsenek mind idegen eredetű alapigével: *aukal*-hajtogatni (*au*- l. fent 402. l.), *odorkal* v. *udurkal*-vakargatni, *orkal*-választgatni (*ojr*-tól, 402. l.), *katkal*-töregetni, (csuv. *kat*-letörni), *kerkel*-veregetni, *tuarkal*-gyakran kifogni (*tuar*-410. l.), *nialkal*- (*nialtkal*-h.) simogatni, *czirogatni* (*nialt*-), *peterkal*-bezárogatni (*peter*, 411. l.), *pužkal*-elrontogatni (*puž*-, l. 412. l.), *šurkal* kenőgetni, dörzsölgetni (*šur* 415. l.), *jagkal* dörzsölgetni, *rudkal* bontogatni, oldogatni, *rüčkal*-rázogatni (*rüz*-), *seralkal*-bezárogatni, *vožkal*-írogatni, *sopkal*-gyakran tapsolni (413. l.), *sirkal* C. írogatni (414. l.) *šörkal* felbontogatni, *šurkal* boronálgatni. Tehát mégis annyi van cseremisiz alapigével, a mennyit idegen vagy megkéthetű alapigével találunk. Tekintetbe jő még, hogy sokkal gyakoribb gyakorító képzők a cseremisizben *al* és *ed*, és az hogy, a mint a csuvas-tatár *la*-nak megfelelő *l* praesensét *lem*-mel képi,

úgy ezen a csuv. *kala*-nak megfelelő *kal* is *kalem*-mel. Tehát a nem-cseremiszség valószínű.

Ennyi egyelőre elég lesz, hogy cseremisz tanulmányaink közt a csuvas-tatár elemek iránt valamennyire tájékozhatjuk magunkat.

I. NÉVSZÓ*).

Mielőtt a cseremisz névszó viszonyragozását fejtegetnők, a szabályszerűen készülő névszótök képzését tárgyaljuk, valamint a több rendbeli számnévi és névmási töket, meg a birtokos személyragokkal s a többesi raggal bővülő névszóalakokat is bemutatjuk. Mert mindezek, legfeljebb a személynévmásokat valamennyire kivéve, ugyanazon egy viszonyragozással ragoztatnak, s ezen eléadási rendünk mellett sok ismétlést el fogunk kerülni.

A) Névszótöbblől névszótök.

1) *an* (*än, n*) képzővel, mely jelentés szerint = magy. *as, es*, és *ó, ú*, készülnek főnevekből melléknevek: *akan* áros (*ak* ár), *üpš-an* szagos, *kečan* napos, azaz: verőfényes (*keče* sol, dies), *korn-an* csikos (*korno* út, csik; a török *jol* út is egyszersmind csikot jelent: *jollu* csikos), *körgan* üres (tkp. belsejű, *körgö* bél, belső rész); *kuatan* erős; *pialan* szerencsés; *müškürän* terhes (tkp. *hasas*, p.o. *vata* asszony, vagy: kugo *müškürän* nagy hasú), *jazikan* vétkes, bűnös; *jukan* hangos; *lümän jing* = hivatalnok (tkp. *neves* ember), *vüdüan* vizes (*vüt* víz); *vürän* véres; *šongan* habos, spumosus; *šinžalan* sós; *čonan* lelkes, élő; *pel šinža'n* fél szemű; *talanan* szerencsés, *oman* (*omo*) álmos, *ušan* eszes, *vatan* (*vate*) nős, *lavran* (*lavra*) sáros, *šem üpän* fekete hajú, *ümülükšan* árnyékos, *tütürän* (*tütürü*) ködös. — Meg kell jegyezni a képzőnek állandó *a, ü* önhangzóját, mely az alapszó végönhangzóját ki is szorítja (v.ö. *körgan*, *kečan*), ha csak ez maga is nem *a* (*šinžan*, ettől: *šinža*); továbbá e kép-

*) Idézeti rövidítéseink ezek: *Cs.m.* = Reguly cseremisz mondatai (NyK. III, 99—139.), a mondatok számával idézve; *Cs.pr.* = két oroszról cseremiszre fordított prédikáció (u. o. 139—152. ll.), lapszám szerint idézve; *Bbl.* = Bibliafordítás; *C.* = Castrén grammatikája; *R.* = Reguly.

zö mindig hangsúlyos, az alapszónak akármelyik szótagján van a hangsúly; ez által különbözik főleg a genitívus- alaktól, mely szintén *n*-nel képeztetik, de csak akkor hangsúlyos a végén, ha már a ragtalan névtő is az. Reguly csak a megelőző *ü* után ejteti a ragot *ü*-vel, különben *a*-val, még az *üpsan* és *ümülükšan*-ban is.

2) *aš* képző, alak és jelentés szerint = magy. *as*, *es* ezekben: éves, huszas, ötös stb., p.o. *iaš* éves (meñar *iaš* = hány éves), *luraš* (lu-uraš) tíz kopékás, t.i. pénz; kum *kečaš* parem: három napos ünnep; víť *šüdöraš* kagaz: öt rubeles bankó; lásd még Cs. m. 448—50: *iktaš*, *koktaš*, *ik jongožaš*, *meňare pörtaš*. Látni való, hogy csak megelőző számnévi szó mellett használtatik, a bizonyos mennyiségre terjedt, avval fölérőt jelentvén; az előbbi *an* képzőhöz úgy áll, mint a török *lu*, *lü*-hez a *luk*, *lük*, p.o. *onluk* tízes t. i. pénz, *jirmilik* huszas, *bir ajlik* egy hónapra való stb., és csakugyan Cs.m. 448. 449.-ből látható, hogy a tatár eredetű *luk* is szerepel a csere-misz *aš* helyett (*pörtluk*, *jongožluk*). Talán ide való *ik tangas* is (l. *tang*, fent 408. l.); *aligha paríšaš* gyűszű (*paríša* ujj; itt az *aš* nagyon emlékeztet a finn *-ukse*-ra ebben: *sormus*, tő: *sormukse* gyűrű, ettől: *sormi* ujj, vagy *kaulus*, *kaulukse* gallér, ettől: *kaula* nyak), és *jordomaš* = *jordomo* semmirevaló.

3) *teme* (*deme*, *tumo*, *domo*, *dömö*) fosztó képző = magy. *talán*, *telen*, p.o. *kuatteme* erőtlen, *tamdeme* izetlen, *námesteme* szégyentelen, *mužodomo* betegség nélkül való, *mučašteme* végetlen, *vatedeme* nőtlen, *uštumo* csztelen. A Bbl.-ban *tema*, *dema* (l. Wied. 241. l.). — Ugyane képző, a mint látszik más képző közvetítése nélkül, igetőhöz is járul: *koldomo* süket, nem halló (*kol-aš* hallani), *küdümö* éretlen, *küdümö* kelletlen, *temdeme* telhetetlen, *vožuldomo* nem szégyenlő, szemtelen. Létezik ugyan egy negatív *te* képzős igető is, a melytől ezeket *mo*, *me* igenévképzővel lehetne származtatni: de ez ellen szól a felhozott szónak activ-féle jelentése, melynek a *mo*, *me* képző mellett passiv-félenek kellene lenni. Így nem marad egyéb, mint a *koldomo*-félékben a *kol* után valamely igenévképzőnek elenyésztét tenni föl, mert a *teme* képző névszói alapszót kíván, nem kevésbé mint a magyar *talán*, *telen*, mely a *tudatlan*, *ismeretlen*-félékben is ily alapszóra (t. i. az *at*, *et*-féle igenévre) támaszkodik, noha itt is az a látszat van, hogy közvetlen az igetőhöz járul (v. ö. Magy. Nyelvészet V, 538).

4) *erla* és *la* képzők jelentés szerint a magy. *as*, *es*-nek felel-

nek meg ezekben: fenyves, füzes (értsd: hely v. erdő); csak fák neveihez járulnak, a *la* képző csak e három szóban: *kožla* fenyves és *nolugažla* v. *nolgažla* fehér fenyű erdő, *uala* füzes, meg ebben: *šugarla* temető (*šugar* sír); közönségesebb az *erla*: *tumerla* (tumo) cserfa erdő, *pisterla* (piste) hársfa-e., *šopkerla* (šopke) rezgőnyárfa-e., *pünžerla* (pünže) pinus silvestris-e., *kuerla* (kue) nyirfa-e. Figyelmet érdemel a *küjeran* vár = köves hely (Máté Ev. 13, 5), ettől: *kü* kő, melyben az *er* ugyanannak látszik, mely az *erla*-ban van, hátul még *an* (fent. 1. alatti) képzővel. Azt is lehet sejteni, hogy a *la* (*kožla*) nem egyéb mint a *vla*, *vüla*, mely a hegyi-cseremiszi dialectusban többesi rag gyanánt szerepel; Reguly erdei dialectusában e helyett *šamoč* van, noha a *vla* is, még pedig *la* alakban némileg ismeretes (v.ö. alább C. alatt). E sejtelem arra támaszkodhatik, hogy a többes úgy mint a *kožla*-féle szók is, lényegesen több egyesek összefoglalását jelentik, a milyent a magy. *ság*, *ség* vagy török *luk*, *lük* képzők fejeznek ki.

5) *luk*, a mint már fent. 2) alatt megjegyeztük, a cseremiszi *aš*-nak tatár eredetű párja. Tatár-csuvas eredetéről l. fentebb a 421. lapon. Azonban már némi indigenatust is vívott ki magának e képző a cseremiszi nyelvben, nem egy eredeti cseremiszi szóhoz is járulván, s különösen a *šaš* végű infinitivus futurival elvont fogalmú nomina actionis-t képezvén, melyek a tatár *-maklık*, *-meklik*-félékhez hasonlíthatók, azonban a cseremiszi *-maš*-féle igenevek mellett teljesen nélkülözhetők valának. Kivált a Bbl.-ban találkozok több ilyen mint: *odolšašluk* imádság, *tajšašluk* temetés, *kiñilšašluk* föltámadás, *tolšašluk* eljövétel, *poktšašluk* üldözés. Regulynál ezek nelléknévi jelentéssel vannak, mint valóságos participium futuri-k: *užalšašluk* eladandó, eladásra való, *tolšašluk* una: a jövendő vendég, *rušašluk* pu: a vágni való fa, *eštešašluk* ter: a megcsinálni való szán, v.ö. Cs.m. 522. 523. A *porluk*, mely Reg.-nál lovat, egyébiránt kincset, jószágot is jelent, lehet ugyan (a magy. *jószág* hasonlatára) a *puro* jó származéka; de talán még valószínűbb, hogy nem egyéb mint a készen átvett tatár *barlık* vagyon, jószág. A fent 2) alatt említett *pörtluk*-hoz sorakozik még *mežerluk* egy kaftánra való (értsd: posztó); külön áll a *vujluk* gubernator, fejedelem (R. és Bibl.) — mintegy: *fejtség*. Igaz ugyan, hogy különben (legalább a Reguly erdei dialectusában) nincs a magy. *ság*, *ség*-nek, finn *uus*, *yys*-nek, vagy török *luk*, *lük*-nek megfelelő elvont főnév-képző; mert azon *ža*, *žü*, me-

lyet Castrén (a hegyi dialectusra nézve) ilyenül fölhoz, s melynek példái csak ezek: *jažoža pulchritudo*, *kužaža longitudo*, *kelgežü profunditas*, *kizgežü crassitudo*, *kükšežü altitudo*, — jóformán csak a 3-dik birtokos-személyrag, melyet ilyen fordulatokban mint „*hosz-sza* öt rőf“ igen könnyen *ság*, *ség* képzőnek (hosszusága) lehetett félreérteni.

6) *le* tatár-csuvas eredetű, *an*, *än* (fent. 1.) helyett, lásd: 422. l.; és *ser* (*sor*, *sir*) csuvas eredetű, *teme* (fent. 3.) helyett, lásd: u. o.

7) *alge* szín-jelentő melléknevekhez csatlakozik, a szín-jelentését gyengítőleg, megfelelően a magy. -os, -es-nek ezekben: *fehéres*, *kékes* stb., vagy az orosz -ватый-nak p.o. *ošalge* (ošo) бловатый, *fehéres*, *šemalge* (šeme) *feketés*. Ugyane képzőt láthatjuk e két melléknévben is: *kuštalgo* (Cast. *kuštalga*) könnyű és *jualge* hűvös (se száraz se nedves), a nélkül hogy az egyszerű alapszók megvolnának; csak az utóbbi mellett van még a *jugata* alak is, a mely szerint *jualge*-ből tisztán elválik a *ju*. — Ez is mondható: *ošo-gaňe* *fehéres* (tkp. *fehér-ként*, *fehérhez* hasonló, s e *gaňe* hasonlítást kifejező szóval mint képzővel van képezve *vürgeňe* *réz* (tkp. *vér-kénti*, *vörösös*, v.ö. magy. *vörhenyes*).

Ugyancsak az *alge* értelmével szerepelteti Reguly a tatár-csuvas eredetű *rak*-ot is: *jokšargerak* красноватый *vörösös*, *užargerak* zöldös, *erzarak* kékes, v.ö. a csuvas *raχ* ilyenmü jelentését NyK. I, 235. Különben a *rak* mint szükségtelen comparativusi rag is szerepel: *šukorak* (sokabb) több, *šagalrak* kevesebb, különösen a Bbl.-ban gyakori. Van Reg.-nál *kugurak* is = előjáró (tkp. nagyobb.)

8) *so*, *sö*, *se*, képez mellékneveket, melyek a „valamely helyben levő“ jelentéssel bírnak; az alapszó lehet mind egyszerű névszótó, mind locativusragos szó: megfelel a magyar *só*, *ső*-nek (belső, alsó, középső, stb.), a melyhez még jobban közeledik a hegyi dialectusbeli *ša* (Bbl.), *še* (Castrén) alakja. Példák, 1) csupa névtőhöz járulván a képző: *körgöső* *belső*, *koklase* közötté levő, *möngöső* *hátsó*, *hátul* levő, *örtöső* *oldalt* levő (*örtöz* *oldal*), *olase* *jing* városbeli (*ropodckiň*) *ember*, *kudoso* *vorugem* házbéli *ruha* (melyet a házban viselnek); *türüső* *szélső* (*čodera* t. *erdő* *széli*), *tenese* *idei* (ez évi), *ümäse* *tavali*, *tise* *itteni*, *tuso* *ottani* (*ti*, *tu* *mutató* *névmástók*), *kečese* *nappali*, *jutoso* *éji*, *telese* v. *telemse* *téli*, *kengčešese* *nyári* stb. 2) locativusragos szóhoz járulván a képző: *onžolnosó* *elülső*, *ülnöső* *alsó* (Bbl. *ülnša*), *küdülnöső* *melletti* (p.o. *čerka* *küdülnöső* = a *tem-*

plom melletti), küšnösö felső, tünösö (*tülnösö* helyett) külső, pokšelenese középső, mündürnösö messze levő, lišnese közeli, velnese, p.o. kumaga velnese pürdüz : a kályha felén v. részén levő fal, šengal-nese hátulsó. A Bbl.-ban a *pervi*, *vara* adverbiumokból lesz : *perviša* előbbi, *varaša* későbbi (R. *ošnošo*, *varase*). — A rendszámnevek képzésében is szerepel a *so*, *se* képző, mint később fogjuk látni.

B. Igetőből névszótó.

1) *maš* (*omaš*, *emaš*) nomen actionis-képző: *tolmaš* a jövés, jövetel, *ilemaš* élet vagy lakás, azaz : a jövés, élés, lakás cselekvése. Ez általános abstract jelentése e képzőnek, de lehet concret jelentése is, mint a magyar *ás*, *és*-nek is van néha, melynek értelem szerint megfelel a *maš* (míg alakszerint az *-omás*-nak ezekben : *áldomás*, *hallomás*, *látomás*), úgy hogy p.o. *ilemaš* = lakás, azaz lakóhely, *olemaš* (beszéllés) beszéd, *türlömaš* himzés (a himzett munka), *tovatlemaš* (esküvés) eskü. Példák : *orlömaš* (Bbl. *orlmaš*) szidás, *orlemaš* osztozás, *örmaš* csuda (*öraš* mirari), *ušnomaš* egyesülés, *kečemaš* függöny Bbl. (concret, a *keč*-függni igétől), *keče lekmaš* napkelet (*lekt*-kimenni), *keče šečmaš* napnyugat, *kečekermaš* kiabálás, *kolmaš* halál, *kuštomaš* táncz, *tarlömaš* bérlés, *tolašmaš* bajlódás, *potarmaš* elvégzés, *potemaš* elvégződés, *permaš* ütés, *pogunomaš* gyűlés, *pujrumaš* teremtés, *moktomaš* dicséret, *jomdarmaš* elvesztés, *jomuldomaš* imádság, imádkozás, *limaš* lét (das sein), *rümbalgemaš* alkonyat, *szürkület*, *voštulmaš* nevetés, *sörmaš* ígélet, *sorokmaš* sírás, *šumaš* (háló)-vetés, *četemaš* türés, *čoktomaš* hangszeren való játék (v.ö. *šokt*-hangzani), *čoklömaš* áldozás, *čočmaš* születés. A Bbl.-beli *keltemaš* ördög külsőleg idevalónak látszik, de alapszava homályos; Regulynál van még *küldömaš* kelleetlen, a mi nem lehet más, mint *küldömö* az A. 2. alatti *aš* képzővel; *tičmaš* tele, alapszói ige nélkül (*tič* v. *tiš* maga is melléknév = tele) olyan képzésű lehet mint *pečkeməš* sötét (Reg.) e mellett : *pečkedü* (Castr.).

2.) *mo*, *me*, (*mö*)-vel képződnek nomina acti, melyek vagy főnéviek s akkor néha a nomina actionis-sel érintkeznek, vagy melléknéviék, a mikor különösen szenvedő múlt részesülőként (vagy általában szenvedő részesülőként tűnnek föl; p.o. *tolmo* (tolmolan Cs.m. 501), *ešteme* (503), *kočmo* (506); ellenben : *tolmo* kornena : a jött útunk, *poktumo* voluk : a hajtott marha, *rumo* pu : a vágott fa,

kušketme šovulžo : az elszakított keszkenő, kuštumo orža : a szárított rozs, tünüktömö jeng : tanított ember. Ezek : koškomo ver : száradó hely (azaz, hol valami szárad), maleme ver : alvó hely (hol alusznak) a magyar „háló szoba“-féléknek felelnek meg. Ilyenek : tarlema oksa : bér (bérlő pénz), kol kučumo uzgar : halfogó, halászó eszköz, jükštülmö ver : fürdőhely, čočmo avaj : születő anya (azaz : a kitől valaki született; ezenkívül čočmo = születés is, čočmaš mellett). Egyéb példák : oldalmo megcsalás, betrug (ettől megkülönbözteti Reg. a melléknévi oldalme alakot = megcsalattott, betrogen), oldalaltmo csalódás, pumo ajándék, adomány, mumo talált dolog, fund (találmány), murmo ének (a mit énekelnek), jomdarmo veszteség (a mit vesz valaki; ellenben : jondarmaš az elvesztés), šüdürmő fonat (a mit font valaki, mintegy : fonomány), šübälme köpedék, čoklome áldozat (жепртва, a mit áldoznak; ellenben : čoklomaš жепр-бобанье, áldozás, áldozathozás); — paleme ismert, ismeretes, ismerős, örmö csodálatos (ör- csodálni; v.ö. örmaš csoda, tkp. csodálás). — A mint a fölhozott példákból kitűnik, a magyarban főleg a -mány, -mény képző az, mely alak szerint is a cseremisiz mo, me (Bbl.-ban rendszeren ma)-nak megfelel.

A mo, me-nek csak rövidült alakja az m (em), mely egyikét főnévben fordul elé : vorugem ruha (mintegy : varram, a mit varrtak; vorugaš varrni-tól), čongem rovátk (a mit beróttak), pürem ráncz (püraš ránczba szedni ruhát), káčirim kiáltás, schrei (v.ö. kečkermaš geschrei), s azután a šu- (eljöni, elérni, Bbl.-ban šo-) ige mellett használató igeneveket képez, p.o. karm šon : enni (ennem, enned, emmie stb.) jött, azaz : ehetném, megéheztem stb. De mikor ezen igenevek még birtokos-személynév-másokkal vannak, meg sem lehet határozni, hogy m képzővel vagy mo, me-vel vannak-e képezve, v.ö. Cs.m. 564. tolmed, 565. kajmeže, 567. tolmužo.

3.) šo, še (šö) nomen agentis képzője, mely egyszersmind participium activi is : p.o. tolšo una : a jövő vendég (utban levő), jogušo vüt : folyó víz, koškošo vorugem : száradó ruha, tünemše ikšebe : tanuló gyermek, poktošo jing : a hajtó ember, numalše ömnie : a (teher) hordó ló, kiše jing : beteg (tkp. fekvő) ember. Azonban múlt idő fogalma is csatlakozhatik hozzá, és lehet kušketleše šovulžem = elszakadt kendőm (kušketl- elszakadni), koškošo ver : megszáradt (száraz) hely, tolšo jing : az eljött ember, tünemše ikšebe : tanult fiu, orše pi : veszett kutya. Lehető abstract jelentésére nézve v.ö. Cs.m.

524. 526.-ban : toľšema és kaešežla. A cseremiszi szókinésben e képzővel készült ilyen főneveket találunk : kološo maradék (a mi marad v. maradt), kološo halott, koštošo betegség, baj (valami a mi fáj ; košt- fájni), šelše repedés (a kenyeren : kinde šelše), kupturgušo redő (kupturg-), pördöšo esztergályos (pörd- forgatni), pudurgušo töredék (eltört valami), punuškušo penész (punušk- penészesedni), loktušo bűvös (lokt- elbűvölni), vaškeše hamari (ki mindent hamar-kodva tesz meg), sazergeše csorba (sazerg- megcsorbásodni), šuršo bolha (tkp. szűrő, šur- szűrni). Ez : küdürčö mennydörgés, jobban küdürčö-nek írható, mert van igéje : küdürč- mennydörögni. — Észrevenni való, hogy sokszor az igető és a képző között egy könnyű önhangzó van, o, u, ö, e (sohasem a, a miért is nem lehet e képzőt az aš infinitívussal összefüggésbe hozni, a mint Wiedemann 119. l. teszi, bár az ö hegyi dialectusában aš és aša mutatkozik ; ámde ezen aša-nak a-ja olyan, mely az erdei dialectusban o-val cserélődik föl, míg az aš infinitívus a-ja az erdei dialectusban is megmarad). A képző előtti ezen önhangzók aligha nem annak eredetibb teljesebb alakjához tartoznak, a mi különösen az által lesz valószínűvé, hogy kološo mellett van még kološkešo is (Bbl. kolakša, e mellett : kolša), meg pujšraš teremteni igétől van R.-nál pürukšo, végre šüaš rothadni, romlani-tól származik šükšo rothadt, romlott, elviselt (C. is šüχše). E különös k-vel való alakok arra a sejtelemre vezethetnek, hogy a šo illetőleg kšo képző a török-tatár gučž, kučž, güčž, küčž (oszmanli užu, üžü, ižž, iži) összetett képzőnek felel meg.

4) šaš ; képez nomen futuri-t, főleg abstract értelemben, azaz : oly nomen actionis-t, melyben a cselekvés kilátásban valósága, s ennél fogva egyszersmind kellősége is értetődik ; v.ö. Cs.m. 518. toľšaš eljövétel (de mely még történni fog, mert az mondatik, hogy „eljövételére hagyta, halasztotta“ ; 512. „hogy ne lenne találkozás (vaš lišaš)“, szintén csak bekövetkezendőnek képzelt cselekvés. A kellőség jelentésére nézve v.ö. Cs.m. 513—15. Hogy ezen szóalakok valódi névtők, nem annyira abból tűnik ki, hogy személyes névmásragok járulnak hozzájuk (513. 514.), mert a cseremiszi viszonyragok után is állnak személynévmási ragok (mint a magy. alám, alattam), hanem főleg abból, hogy casusragok és postpositiók foglathatnak utána helyet, v.ö. 520. poktešašgeč, 508. toľšašlan, 521. toľšaš verem, 511. kaešašem, 509. toľšašem, lišašem. Általában jelenté-

sére nézve ezen igenevet a csuvas *as*, *es*-végűhöz lehet hasonlítani, l. NyK. I, 406., s így a csuvas *assë*, *essë*-végű participium futurihoz (I, 410) a *šašluk*-féle cseremisziparticipiumot. (l. fent. *luk* alatt, a 421. és 427. lapokon).

Az *aš*-végű infinitívust nem hozhatjuk föl valóságos névszónak, mert csak személynévmási ragokat vesz föl maga után, nem viszonyragot vagy postpositiót, s általában czélt kifejező valóságos infinitívus. Jól mutatja a *šaš*-tól különböző ezen természetét Cs.m. 518, hol kudalaš magában a czél kifejezésére elég, de kudalšaš-hoz kell még a dativusi *lan* rag. Különbözik tehát a csuv. *aš* lényegesen a különben hasonhangzatú *as*, *es* csuvas nomen actionis-tól, mert a czél kifejezésére, mint valódi infinitívus, a csuvasban *ma* használtatik (I, 409.), p.o. voda *tatma* kaj : menj fát vágni = cser. pu ružš kae. V.ö. Cs.m. 482—487. 659. Mint grammatikai alany *lieš* és *kiüleš* mellett állhat az *aš* infinitívus (v.ö. Cs.m. 571—75. 658.), de így p.o. a magyar valóságos infinitívus is állhat, mely azért mégsem viszonyragot elfogadó névszó. Mind ezeket tekintve azt gyaníthatjuk, hogy az *aš*-ban egy hova-irányt kifejező viszonyrag lappang, a mint van ilyen, p.o. a szanszkrit *tum* valóságos infinitívusban (az irányt jelentő *m* accusativusrag).

5) *š* (*oš*, *iš*, *eš*) a következő példákban : vorugoš varrás, varrat, iliš élet, kačkš eledel Bbl. (kočoš R.), orola-vaštaltš őrváltás Bbl., čevaldeš csepp (čevald- cseppenni), modoš játék, laverteš sáros idő (*lavert*- sárosítani), levedeš fedél, lüngaldeš hinta (*lüngald*- hintázni), šürgüštöš törülköző (šürgö-ü. helyett = arcz-törülő). Az utóbbi példában minden bizonynyal *š* csak a fent 3. alatt tárgyalt *šö*-nek hátul elkopott mása, s ugyanez valószínű a levedeš, lüngaldeš-re nézve is, sőt, a 3) alatti sazergeše, šelše-féle példákat vetvén egybe, jóformán a többire nézve is. Van még šülš lélekzet (*šül*-lélekzeni) C., mely Reg.-nál *šülüčkš*-nek hangzik, a mi nagyon szépen hangzik össze avval, hogy a *šo* helyett egyik példában még *kšo* van. Ez : *ileš* ház Bbl. = lakás, lakóhely, szintén *ileše*-nek vehető.

6) *teš* (*toš*, *tuš*), *deš* (*doš*) : kokurtuš köhögés (*koker*- köhögni) R., kahretša C., potartēš vég (potar- végezni), punžaldeš bizonyos szíj a szánon (punžal- csavarni), puldoš falat (az ige nincs meg, mely *pul volna = magy *falni*), pušartēš fing (pušar- fingani), voštuldoš nevettség, saurtoš fordulat, hajlat, numaldeš teher (numal- emelni, vinni), petertēš fedél (peter- bezárni). Regulynál van még *toškalkēš*

lépés, lépcső, a mi bizonyosan csak hibából van *toškaldeš* helyett (*toškal-*), mert Castrénál van *taškaltāš* lépcső.

7) *e, o* csak ezekben: *tule* kendertilő (*tul-* kendert törni), *tušto* találós mese (*tušt-* kitalálni, erraten), a mint látszik egy elavult nomen agentis-képzésnek maradványai, mely a magy. *ó, ő*-nek felelne meg. Ide számítható a Bbl.-beli *kinda pudurga* kenyérmorzsa is (*pudurg-* törni [török]); *urso* (l. 413. l.) és *sita* (414. l.) nem hozhatók fel, mert idegen eredetűek.

8) *n*: *kün, kün* érett (*kü-* érni) — tehát participium perfecti-féle.

9) *šan*: *vožulšan* szégyenlős (*vožul-* szégyenleni, szégyenkedni). Ezen *šan* alkalmasint a 3. alatti *šo* és A, 1. alatti *an* képzőből van összetéve (megfelelőleg a magy. *-ós, -ös*-nek), hacsak nem azonosítjuk a tatár *čan*-nal, mely szintén *-ós* v. *ékony*-féle neveket képez, p.o. *ujalčan* szégyenlős, *unutučan* feledékeny.

10) *tek*: *sertek* bosszús, haragos (*ser-* haragudni); más példa nincs.

11) Végre még egy csoport melléknevet hozunk föl, melyek nyilván valamely egyező képzésmódot mutatnak, a nélkül, hogy vagy igétől vagy névszótól lehetne származtatni: *viškede* híg, *čatkada* kemény, erős, *čučküdo* gyakori, sűrű, *puškudo* lágy (*poškoda* C.), *pengede* erős, kemény, fősvény, *nugudo* sűrű, vastag, *jongota* tág, kiterjedt (v.ö. *jongo* u.a.), *loškudo* gyenge, *vičkedü* és *vičkež* tenuis C. (*večkeš* R.), *volgodo* fényes (v. ö. *volgunžo* villám, *volgažvirradni*, *volgald-* fényleni, villámlani). — Közös a két utolsó szótag; azonban a gutturalis szótagban a *volgodo* szerint valamely igeképzőt lehet gyanítani. Castrén (gr. IX. lap.) adjectiva in *da*, *dä*-t említ (*šulda* vilis pretio = *šoldo* Reg., *nogoda* spissus, *pingüdü* avarus, *pečkedü* obscurus és *paškuda* vicinus, mely utóbbi nem ide való, v.ö. fent 416. l. *poškudo*). Tekintetbe vehető az is, hogy a C-féle *pečkedü* helyett R.-nál *pečkemeš* van.

C) Többesi rag.

A többes-számot Reguly erdei-dialectusában rendszeren *šamoč* fejezi ki, mely a Cs.pr. ban *šamič*-nak hangzik: *kudošamoč* házak (*kudo*), *škalšamoč* tehének (*ška'*), *tušmanšamič* ellenségek. A *č* végbetű *t'*-ből fejlődöttnek mutatkozik, mert a *lan* dativusi rag előtt Reg. a *šamoč'* alakot is adja: *kudošamočlan* és *kudosamoč'lan*. Arra

nézve, hogy a hegyi cseremiszből egészen más többesi raggal él (t. i. *vla*-val Bbl., *vüla*-vel C.) Regulynak egy jegyzetéből kitűnik, hogy ez az erdei cseremiszből sem egészen ismeretlen; azt mondja t. i., hogy „*la* is használtatik, p. o. *aul* falu, *aulla* falvak, de jobb *aullašamoč*, mert *aulla* magában többé nem ragoztatik.“ Ez a *la* nyilván a hegyi dialectusbeli *vla*, úgy hogy *aullašamoč* kettős többesi raggal van, s ez megerősíti fentebb egy másik, a többesi fogalmához közeljáró *la*-ról (közla stb. A. 4.) alatt, 427. l.) kimondott sejtelmünket. Hogy a *šamoč* kissé terjedelmes többesi ragnak, nem akaszthat meg, meggondolván, hogy általában a ragok és képzők teljesebb szóttestekből erednek; eredetét azonban nem mutathatjuk ki, s meg kell elégednünk avval, hogy a csuvasban a rokonnak látszó *šam*, *sem* van, mely ott föltűnően eltér a többi törökségben használató *lar*, *ler*-től. — Egy másik többesi ragnak nyomai csak a személyragokban mutatkoznak, t. i. *t*-nek (mint a finnben): *že* az egyes számbeli 3. személyrag, a megfelelő többesi *št* (azaz *že-t*).

D) Birtokos személyragok.

A birtokos személyragok az erdei dialectusban a következők:

egyes-sz.	1. szem. <i>m</i>	2. szem. <i>d</i> (<i>t</i> , <i>đ</i>)	3. szem. <i>žo</i> (<i>že</i> , <i>žö</i>)
több.-sz.	„ <i>na</i>	„ <i>da</i>	„ <i>št</i>

Hogy miképen járulnak hozzá különböző végű névszótövekhez, mutatják ezen példák:

<i>kudo</i> ház	: <i>kudem</i> házam	<i>kuded</i> házad	<i>kudožo</i> háza
	<i>kudona</i> házunk	<i>kudoda</i> házatok	<i>kudošt</i> házuk
<i>jumo</i> isten	: <i>jumem</i> istenem	<i>jumed</i> istened	<i>jumužo</i> istene
	<i>jumuna</i> istenünk	<i>jumuda</i> istenetek	<i>jumušt</i> istenök
<i>ola</i> város	: <i>olam</i> , <i>olana</i>	<i>olad</i> , <i>olada</i>	<i>olaže</i> , <i>olašt</i>
<i>kinde</i> kenyér:	<i>kindem</i> , <i>kindena</i>	<i>kinded</i> , <i>kindeda</i>	<i>kindeže</i> , <i>kindešt</i>
<i>erge</i> fiu	: <i>ergem</i> , <i>ergena</i>	<i>erged</i> , <i>ergeda</i>	<i>ergeže</i> , <i>ergešt</i>
<i>mari</i> férj	: <i>marim</i> , <i>marina</i>	<i>maried</i> , <i>marida</i>	<i>mariže</i> , <i>marišt</i>
<i>ači</i> atya	: <i>ačiem</i> , <i>ačina</i>	<i>ačied</i> (<i>ačad</i>), <i>ača-</i> <i>da</i> (<i>ačieda</i>)	<i>ačaže</i> , <i>ačašt</i>
<i>čüči</i> nagybátya:	<i>čüčiem</i> , <i>čüčina</i>	<i>čüčüd</i> , <i>čüčüda</i>	<i>čüčužo</i> , <i>čüčušt</i>
<i>izáj</i> bátya	: <i>izäjem</i> , <i>izájna</i>	<i>izüd</i> , <i>-äjed</i> ; <i>izüda</i>	<i>izüže</i> , <i>izüšt</i>
<i>akaj</i> néne	: <i>akajem</i> , <i>akajna</i>	<i>akad</i> , <i>akada</i>	<i>akaže</i> , <i>akašt</i>

<i>avaj</i> anya	: <i>avajem, avajna</i>	<i>avad, avada</i>	<i>avaže, avašt</i>
<i>vuj</i> fej	: <i>vujem, vujna</i>	<i>vujed, vujda</i>	<i>vujžo, vujuš</i>
<i>äj</i> (üj) jég	: <i>äjem, äjna</i>	<i>äjed, äjda</i>	<i>äjže, äjješ</i>
<i>üdür</i> leány	: <i>üdürem, üdürna'</i>	<i>üdüred, üdürda</i>	<i>üdüržö, üdürüšt</i>
<i>puč</i> fark	: <i>pučem, pučna</i>	<i>pučed, pučda</i>	<i>pučšo, pučušt.</i>

Az egész szóttagot tevő *na, da, žo, že* tehát a névtőhöz minden közvetítő nélkül járulnak; az *m, d* és *št* a névtőhöz, hol az nem önhangzó-végű, közvetítő önhangzóval járulnak hozzá, az *m* és *d* mindig *e*-vel (mely itt *é* értékű, s azért meg is különbözteti Reg. p.o. *äjem*-ben az *ü*-től, noha különben *ä* értékű *e*-je is van), az *št* pedig a megelőző önhangzókhöz illető önhangzóval: *u*-val *o, u* után, *ü*-vel *ö, ü* után, ezenkívül *e* (azaz *é*)-vel. A *žo* önhangzóját is a megelőző szótag önhangzója határozza meg: *ü, ö* után *žö* lesz, *a, e, i* után *že*. Megjegyezhető, hogy az *i*-végű tők (l. *mari*) az *m, d, št* ragokat szintén csak közvetítő önhangzóval veszik föl (*e, i*-vel), és ha *ačied* mellett még *ačad* van, ez csak onnan van, hogy az *ači* névtő mellékalakja *ača* (v.ö. *ača*-vel mostoha atya, tkp. atya-fél), a mely az *avaj, akaj* ragozását tekintve, egy *ačaj* eredetibb alakot gyanítat, a milyen a *mari*-ra nézve is valószínű a hegyi dialectusbeli *mara* után. Így a *mariem, maried* alakok néhai *marajem, marajed*-ből magyarázódnak meg. Figyelemre méltó még az is, hogy az *m, d* előtt hangsúlytalan *o*, mely a másik dialectusban hangsúlytalan *a*, szintén *é*-vé válik (*kudem, kuded, jumem, jumed*), míg a hangsúlyos vég- *a* nem változik (*olam, olad*). — A hegyi dialectus a birtokos személyragokra nézve főleg abban tér el, hogy a *d* helyett rendszeren *t*-t használ (a mely Regulynál csak más viszonyragok előtt lép föl: dat. *kudetlan* abl. *kudetleč*): *juket* hangod, *jalet* lábad; az *št* előtt nem *u, ü*-vel hanem *e*-vel, s helylyelközzel hangsúlytalan *a*-val közvetít (*vujışt* fejük, *vurgemašt* ruhájok), s a *žo* helyett rendszeren *ža*-t mond (hangsúlytalan *a*-val). A Castrén nyelve annyiban különbözik, hogy a *na, da*-nak magashangú *nä, dä* ejtést is ad, tehát: *imninä* lovunk, *imnidä* lovak, *pörtnä, pörtü* (e h. *pörttü, R. pörtta*); ezenkívül az *i-em, iet* össze is vonódik *im, it*-té: *imniem, immiet* és *imnim, imnit* (Reg. *ömnem, ömned*).

A személyragoknak többesi-ragos névtőhöz való járulásáról nem találunk Regulynál példát; a Cs.pr. ilyenkor csak az ön álló szem.-névmás genitivusával fejezi ki a birtokos-viszonyt: *minin*

v. *memnan tušmanšamvč* ellenségeim, ellenségeink. Castrén ellenben hol a személyragokat rakja a többesi rag után, a mi a természetes rend, hol emezt azok után: imnivülám, imnivülát, imnivüláže, imnivülänä, imnivülädä, imnivüläšt, vagy pedig: immivülä, immivülä, immivülävülä, immivülävülä, immivülävülä, immivülävülä; a Bbl.-ban gyakoribb a természetes rend: ergavlaža fiai, ikšibavlašt gyermekeik, sulukvlada büneitek stb.

E) Számnevek.

1) A cseremisz alapszámnevek az egy-től a hét-ig, egy rövidebb s egy bővebb alakkal vannak, a mennyiben főnéviek vagy melléknéviak (oly különbség, a minő a magy. *kettő* és *két* között van); a 8-tól kezdve feljebb csak egy alakjuk van, kivéve a nagyobb számok után álló 1—7 egyeseket, melyek kétféle alakjuk szerint használhatók.

Melléknévi alakok.

1. *ik*
2. *kok*
3. *kum*
4. *nül*
5. *vit'* (C. *vic*, Bbl. *viz*)
6. *kut*
7. *šem* (C., Bbl. *šim*)
8. *kandakše*, *kandakš*, C. *kändäχše*, Bbl. *kandakš*
9. *indikše*, *indikš*, C. *endeχše*, Bbl. *indekš*
10. *luo*, *lu*, C. Bbl. *lu*
20. *kolo*, C. *kokla*, Bbl. *koklu*
30. *kumlo*, C. Bbl. *kumlu*
40. *nille*, C. *nille* és *nillu*, Bbl. *nillu*
50. *visle*, C. *vizle* és *vizlu*, B. *vislu*
60. *kutlo*, C. Bbl. *kutlu*
70. *šemluo*, C. Bbl. *šimlu*
80. *kandakšlu*, C. Bbl. *kändäχšlu*
90. *indikšlu*, C. *endeχšlu*, Bbl. *indekšlu*

Főnévi alakok.

1. *iktet*, C. *iktüt*, *iktü*, Bbl. *iktat*, *iktüt*, *ikta*
2. *koktot*, C. Bbl. *koktat*, *kokta*
3. *kumut*
4. *nilit*
5. *vizit*
6. *kudot*, C. *kudat*, Bbl. *kudut*
7. *šemet*, C. *šimit*, Bbl. *šimut*, *šimüt*
100. *šüdö*, C. *šüde*
200. *kok šüdö*
300. *kum šüdö*
1000. *tüzem*, C. *tižem*

A 11—19 összeadási számnevekben a *lu* helyett *luat* áll; *luat ik* v. *ikte*, *luat kok* v. *koktot*, *luat kum* v. *kumut* stb.; a *lu*-hoz járuló ezen *at* a cser. *at* = magy. „is“ particula. A 21 Regulynál *kol ik* v. *ikte*, 29 *kol indikše*, 22 *kol kok* (de *kolo koktot*), 28 *kolo kandakše*, azaz: az önhangzóval kezdődő egyesek előtt a *kolo* még *kol*-lá is rövidül. A 101 *šüdö ik* v. *ikte*, 102 *šüdö kok* v. *koktot* stb., tehát a *luat*-on kívül nem használtatik a közvetítő *at* más összeadási számoknál.

A főnévileg használt külön alakú 1—7 számnevekre nézve, a megkülönböztető *t* járulék mivoltának kitudása végett, mindenek előtt tudnunk kell, hogy Reguly saját jegyzete szerint az *iktet* helyett *ikte* vesz föl viszonyragokat (*iktem* egyet, *iktelan* egynek stb.), azaz: hogy az *iktet*, csak a következők analogiájánál fogva helytelenül vette föl még hátul a *t*-t, s csakugyan p.o. a 2 1-et *kol ikte*, 101. *šüdö ikte*-nek adja, hol szintén *iktet* állhat vala. E körülmény arra vezet, hogy a 2—7 számnevekhez hozzájáruló *t* olyas valami, a mi az „egy“ számnévvel nem fér jól meg, s ez nem lehet más mint a pluralisrag. S így *kumut*, *nilit* stb. nem tennének egyebet mint *hármak*, *négyek* stb., s ezen *t* ugyanaz volna, mely az *št* személyragban többes-számot jelent. A melléknévi *ik* és *kok* azonban hátul kopott alakok, *ikt* és *kokt* helyett (ugyanígy kópik p.o. a *lukt* igető *lük*-re az imperativusban), és ha az igazi főnévi *ikte*-ben még járulék van, az olyan mint a magyar *egyik*-ben az *ik*, mert a *vese* más, másik mellett ugyancsak „egyik“ értelmében használtatik az *ikte*; a *kokta* meg rejthet magában dualisi ragot, mely alkalmasint a magy. kettő-ben is lappang, melyhez *koktat*, *koktot*-ban még a pluralisi rag járult, mihelyest az alkalmasint régen divatozni megszűnt dualisi rag már nem értetik vala.

2) Sor szá m n e v e k.

1. <i>pervojso</i> (<i>iktese</i>)	=	Bbl. pertari, pertariša, perviša, C. pertäri, -riše
2. <i>vese</i> (<i>koktoso</i>)	=	„ vesä, kokišma, C. vese
3. <i>kumuso</i> v. <i>kumušo</i> (<i>kumutuso</i>)	=	„ kumša, C. kumše
4. <i>nilemise</i> v. <i>-miše</i> (<i>nišetise</i>)	=	„ nilimša, C. nilimše
5. <i>vizemise</i> v. <i>-miše</i> (<i>vizitise</i>)	=	„ vizimša, C. vizimše
6. <i>kudumoso</i> (<i>kudotoso</i>)	=	„ kudumša, C. kudumše
7. <i>šememese</i> (<i>šemetese</i>)	=	„ šimša, simuša, C. šimše
8. <i>kandakšemese</i> (<i>kandakšese</i>)	=	„ kandakša, C. kändäyšeže

9. <i>indikšemese</i> (<i>indikšese</i>)	=	„	indekša, C. endeḡšeže
10. <i>lumuso</i> (<i>luso</i>)	=	„	luša, C. luže
11. <i>luad-ikteže</i>	=	„	luat iktatša
12. <i>luat-koktotšo</i>	=	„	luat koktatša.
13. <i>luat-kumutšo</i>			

A mindezekben közös képző *so*, *se* v. *šo*, *še* (*ša*, *že*), véleményünk szerint ugyanaz, a mi az A, 8. alatti *so*, *se*; mert helyzeti melléknevek, a milyeneket e képző képez, a szó szoros értelmében a sorszámnevek is. Ezeknek egyik alakjában a *se*, *še* a főnévi alapszámnévhez járul: v.ö. *iktese*, *koktotoso* — *šemetese*, *luat-koktotšo*, a mi szerint a *luso*-félékben is az egyszerű számnevet főnévnek kell venni. A mint tehát möngöső = hátsó, azaz: *möngö*-nél való, úgy p.o. *kudotoso* úgy értődik, hogy „a hatnál való“, azaz a képzelt tárgysorban azon helyen való, mely az átfutott „hat tárgy“ által határoztatik meg; van tehát értelme a főnévi alapszámnév alkalmazásának. Ugyanígy képződnek a mordvin számnevek is: *kolmütse-s* a harmadik (s az articululus), *niletse*- stb., a melyekből egyzersmind a mordvinban különben nem használt főnévi alapszámneveket lehet kikövetkeztetni (*kolmit*, *nilet* stb.), és a mordvinban is *t* a pluralisrag, a minnek a cseremisiz főnévi számnevek *t*-jét magyaráztuk. A másik, *mise* (*mše*) féle alaknak magyarázatát a finn *ensimäinen* (tő: *-mäise*) első nyujthatja, mely az *ensi* (*enti*) = „el, előrészt“ -től származván a *mäise*-t érték szerint az egyszerű cser. *so*, *se*-nek megfelelőleg tünteti elé; gyaníthatni, hogy eredetileg ez a *mä*, mely a *se* (*ise*)-t közvetíti (és p.o. a finn *toise* másodikban már nincs, mely *to* = *taka* alapszava szerint tkp. = posterior) valami „hely“ jelentő szó volt; szintilyenek még: *sisämäinen* v. csak *sisäinen* belső, *takamainen* v. *takainen* mögött való, *ulkomainen* külső, *ylimäinen* felső, *jälkimäinen* hátulsó (l. Fábrián, finn nyelvt., 63. l.) Láthatni végre azt is, hogy a kérdéses *mise*, *mše* megfelel a török sorszámnévképző *nži*-nek (altí-*nži* = cser. *kudumoso*), melynek összetételes voltát még a hason jelentésű, de más előrésztű kel.-tör. *lanži* tünteti elé (altílan*ži*: hatodik); egy vele különben az osztj. *-met*, melynek *t*-jében a cser. *s*, *š*, tör. *š* megelőzőjét ismerhetjük föl. — A *pervojso* az orosz первый még *so* képzővel, valamint ugyanez orosz szó a csuvasban is csak *yi* képzővel jelent *első*t: *pervejyi*, *perveji*; a *vese*, tkp. másik, szintén mutatja a *se* képzőt, s talán *velse* he-

lyett levén, eredeti jelentése tkp. *juxta positus*, mellette való = *alter, secundus*.

A sorszámnevekhez csatlakoznak még az A, 8. alattiakhoz hasonló melléknevek: *onžol* v. *onžolnoso* első, elülső, *onžol poštegse* az első utáni, *šengal* v. *šengalnese* utolsó, *šengalleč onžolnoso* utolsó előtti, *paštenge* v. *paštengese* utolsó, *koktot pašteg* v. *paštegse* a harmadik (második utáni).

Különös körülíró sorszámneveket találunk még az 1836-ki kazáni gram.-ban: *kandakšes puren-geša* 8-ik (tkp. a nyolczba-bemenő), *indekšes puren-geša* kilenczedik stb., a melyekkel össze lehet vetni ilyen csuvas kifejezéseket: a hármat elhaladva a még-egy = a negyedik (I. NyK. I, 244).

A tört számok, úgy látszik, Regulynál a sorszámnevekkel is fejeztetnek ki; csak ezt jegyezte föl: *kumuso paj* harmadrész (ellenben *kum paj* három rész); azonban: *vizitgeč ikteže* egy ötöd (tkp. az öttől egyike) v. *vizitešte ikteže* az ötben egyike. Castrénnál azonban *kum-baj* tertia pars, *nil-baj* quarta pars, *vic-paj* quinta pars stb., s ezeket igazolni látszik a Cser. imádság (I. fent 154. l.) 6. pontjabeli *kum paj* is*). — Ezenkívül *iktat pele* (e h. *ikte-at p.*) másodfél, *koktotat pele* $2\frac{1}{2}$, *kumutat pele* $3\frac{1}{2}$, *luat pele* $10\frac{1}{2}$ (v.ö. csuvas *prede šoro*, *ikkide šoro* stb. NyK. I, 246); Castrénnál: *iktük pelük* $1\frac{1}{2}$, *koktak pelük* stb., s így a kazáni gr. is: *iktak peläk*.

3) *Collectiv számnevek*, melyek „három, négy stb. együtt“-féle jelentéssel vannak, a milyenek a magyarban is eredetileg a „hárman, négyen (vannak, jöttek)“, a mint ezt NyK. II, 314—16. ll. fejtegettük, a cseremiszb en főleg a főnévi számnévalakokból hasonló *n-képzővel* alakulnak; Regulynál például ezeket találjuk: *kokton* ketten, *kumuton* hárman, *nilitín* négyen, *vizitín* öten, *kandakšen* nyolczan, *luun* tizen, *kolun* húszan, *šüdön* százan, v.ö. még Cs.m. 35. *šamaten* (šemeten) heten, *indikšen* kilenczen, meg a számnévi *šuko* sok, *šagal* kevés, *čela* mind, *mehare* hány melleknevektől: *šukon*, *šagalen*, *čelan*, *mebaren*. A Bbl.-ban eléfordulnak ilyenek: *kumutín* hárman, *nilitín* négyen, *šimütín* heten, *šukan* sokan, *čilan* mind, mindnyájan. Az „egy“-től természetesen

*) Mert így jó ki a „hármaz ár“ értelem, ha *kum paj satulan*, a. m. „harmadrész áruért“ — a miért valaki ugyanannyit kapna, mint a mennyit az egészért adott volt.

nem lehet ilyen képzés, mely a pluralisi ragok fogalmával és eredetével legszorosabb összefüggésben van; az értelmileg megfelelő „egymaga” Regulynál *škedak* = *šket* egyedül való, magára való + *ak* nyomatékosító particula (*šket jing* magára való, egyedül álló ember).

Egy másik szintén *collectiv* számnévalak, mely a magy. „mind a kettő, mind a három stb.”-nek felel meg, *eheg*, *heg* szócskával készül: *kog-eheg*, *kum-eheg*, *lu-eheg* v. *lu-heg*, *šüdü-heg*, *kudot-eheg* v. *kud-eheg*. Ezek azonban viszonyragot nem vesznek föl, s accusativus helyett is állanak (v. ö. Cs.m. 456. 457.); a *na*, *da*, *št* személyragok járulván hozzájuk, az *eg* elmarad, s képezhetnek azután accusativust: *memam kog-uham* (e h. *kog-uham*) mind a kettőnk, *tendam kog-ešdam* mind a kettőtöket, *nunom kog-uštom* mind a kettőjüket; *kum-ešam* (*kum ešam* h.) mind a hármunkat. — A Bbl.-ban van *kokonek* mindkettő, mindkét, főnévi s melléknévi természettel. — Reguly szerint ezen „mind a kettő, három”-féle számnemek, az előbbi módbeli *collectiv* számnemek által, utánok tett *at* = „is”-sel is kifejezhetők: *kokton-at*, *kumuton-at*, *luun-at*, *niliten-at* stb.

F) Névmások.

1) Személynévmások.

meš én, *teš* te (*tudo* ő)
me mí, *te* tí (*nuno* ök).

Gyakran *miš*, *tiš* alakok is fordulnak elé Reg.-nál (v. ö. Cs. mondatokat; néha *mšh*, *tšh* is), Castrénnál; *miš*, *tiš*, *mä*, *tä*, így a Bbl.-ban is (csakhogy *tiš* helyett *tšh* van, a mi nem nagy különbség).

Általános *reflexiv* alapszó, mely viszony- és személyragokat együtt vesz föl, *ške* (néha teljesebb alakkal: *eške*).

2) Mutató névmások.

tide ez *tudo* az;
több. *nine* ezek *nuno* azok.

Még *sede*, *sade*, több. *sedešamoč* van följegyezve = „ez, az” (emez, amaz) többnyire csak adverbiumokban használva; e kettőnek a Bbl.-ban csak *seda* áll ellenében, melynek jelentése hol „ez”, hol „amaz.” Regulynál azért nem igen találkoznak (a Cs. mondatokban) *sede*, *sade* mutató névmások, mert az ellenfeles „ez, az” pár nála

tide, tudo által fejeztetik ki, mely két szó szintűgy csak magas- és mélyhangúság által van egymástól megkülönböztetve, mint a magyar *ez és az*; a Bbl.-ban azonban csak az egy *tida* van (a Reg.-féle *tudo*-nak megfelelő), C.-nél *tidü* „az“ jelentéssel, és a 3-dik személy-névmást pótoló névmás. — Képzésükre nézve e névmások *do, de*-jét képzőszerű járuléknak kell tekinteni; mert ugyanaz fordul elé a relativ *kudo* mely, melyik-en is, és az egyszerű *ti, tu* tökből erednek adverbiumok (p.o. *tušto, tište* ott, itt), meg melléknévi szók: *tunare* annyi, *tinare* ennyi, *tuso* ottani, *tise* itteni, sőt a Bbl.-ban az egyszerű *tü* még gyakran melléknévi mutató névmásnak használtatik (*tü kečagic* e naptól fogva), valamint a Cs.-pr.-ban (fent. 140 l.) *to* „az“ főnévileg.

3) Kérdő és relativ névmások:

kö ki, *mo* mi, több. *köšamoč* kik, *mošamoč* mik = Bbl. C. *kü, ma*; ezenkívül még a kérdő *ku* névmástöt kell említeni, mely adverbiumokban (p.o. *kušto* hol) szerepel, és a *kudo* (Bbl. C. *kuda*) „mely, melyik“ kérdő és relativ névmásnak is alapul szolgál. Mindezek relativ névmások is, *kö* és *mo* csak főnévileg (v.ö. Cs.m. 699.), *kudo* melléknévi is használva (v.ö. Cs.m. 716. 579. 702; Cs.pr. fent. 141. 142. II.).

4) Határozatlan névmások

kifejezését a kérdő névmások elébe tett *ala* és *kerek*, vagy utánok rakott *ginat* szócskák eszközlik: *ala-kö* valaki, *ala-mo* valami, *ala-ku* (*alakušto* valahol-féle adverbiumokban), *ala-kudo* valamely; — *kö-ginat* valaki, *mo-ginat* valami, *kudo-ginat* valamelyik, *kušto-ginat* valahol (a *ginat* magában való jelentésére nézve v.ö. Cs.m. 647. 648.); — *kerek-kö* akárki, *kerek-mo* akármí, *kerek-kudo* akármelyik, *kerek-kušto* akárhol (a *kerek* eredetéről v.ö. fent 407. l., meg önálló jelentéséről = akár, Cs.m. 618.). —

Ezek: *južo* (még 3. birtokosraggal: *južožo*, vagy több. *južošamoč*, v.ö. Cs.m. 355. 435.) némely, némelyik, és *iktaže, iктаž* egyvalamely, -lyik, valamely (v.ö. Cs.m. 438—41.) nyilván a sorszámnevek módjára vannak képezve, s a *žo, že* (= *ša, še, že = so, se* a sorszámneveknél látható) képzőnek itt is alkalmas-voltáról már a magyar hasonértékű *ik* (valamelyik és második, harmadik, jobbjik, nagyobbik) tesz tanúságot, s hogy ennek jelentését eredeti helyzetű képző (A, 8.) jelentésére lehet visszavezetni, némileg bizonyítja a török *kangü* „melyik“ eredeti és kifejlődött jelentése, a melynek pe-

dig *ki, gi* képzője (= csuv. *γi, γi'*) érték szerint teljesen megfelel a cser. *so, se* (A, 8.)-nak, v.ö. *kangri*-ről NyK. II, 461—63. Megjegyzendő, hogy ezen *žo* a *kudo* = mely kérdő s relativ névmáshoz is járul: *kudožo* (Bbl. *kudaža*) melyik.

5) T a g a d ó n é v m á s o k.

A kérdők elébe tett *ni* és utánuk járuló *at* „is“ által állnak elé, de a tagadás teljes voltára megkivántatik, hogy a mondat igéje is tagadó alakkal legyen (v.ö. Cs.m. 708. 838. 487.): *ni-kő-at* senki, *ni-mu-at*, többnyire összevonva *nimat* semmi; *ni-kunam-at* sohase. Hogy a *ni* magában nem a tagadás kifejezője, kitetszik a Cs.m. 332. 333.-ból, hol *niköleč* kugo, *sae* = valamennyinél nagyobb, valamennyi közt legjobb, a *mi*, ha szorosabban az eredeti szóalakokhoz akarunk alkalmazkodni, nem lehet más mint: „*akárkinél* is nagyobb, jobb“; lásd a tagadó névmásalak hasonló használatáról a csuvasban NyK. I, 260.

6) Mutató és kérdő (határozatlan és tagadó) névmásokból képzett milyenséget s mennyiséget jelentő szók:

Eredetileg a *tide, tudo, kudo, sade* is *do, de* képzőjüknél fogva milyenség jelentők voltak, s csakugyan Cs.m. 390-ban a *tide* még „ilyen“, 391. *tudo*-k ép- „olyan“, a *tugańok*-kal egyértelműleg. Rendesen azonban nincs már e milyenségi jelentés ezen névmásokban, valamint nincs már p.o. a magy. *mely*-ben, vagy a ném. *welcher*-ben. — A *do, de* helyébe a mai közönséges nyelvhasználat szerint a hasonlító *gańe* (= ként, gyanánt, v.ö. Cs.m. 303. *u-gańe* új gyanánt való) lépett, s keletkeznek ilyen szók:

tugańe olyan (néha „ilyen“ Cs.m. 730. 902.), Bbl. *tegeńa*, C. *tegeńü*.

mogańe milyen, Bbl. *magańa*, *magań*, C. *magańü*.

ni-mogańat semmilyen, semmiféle, Bbl. *nimagańa*, *nimagań*.

ala-mogańe, mogańe-ginat valamilyen (valamely), *kerek-mogańe* akármilyen.

A mennyiség kifejezője *nare*, mely érték szerint az arab-török *kadar*-nak felel meg (v.ö. Cs.m. 325. és 842.), vagy az idegen (csuvas, NyK. I, 265.) eredetű *čolo*, mely azonban igen gyér használatu lehet, mert a Cs.mondatokban nincs rá példa.

tinare ennyi, *tunare* annyi; Bbl. csak *tűnar*.

munara mennyi (Cs.m. 85.), v. rendesen *meńare* mennyi, hány

Bbl. *mańer*.

kuhare v. *kučolo* mennyi; v. *kudon-nare*, *kudon-čolo*.

ala-meňar valamennyi, valahány, *meňare-ginat*, *kerek-meňare* akármennyi.

ala-kudončolo nem-tudom-mennyi, *kudončolo-ginat*, *kerek-kudončolo*.

ni-meňar-at v. *ni-maňat* semmennyi.

A Bbl.-ban *nare* helyett *zar* is fordul elé: *mazar* mennyi, C. *mazara*.

G) Casusragok és postpositiók.

Valóban egyszerű eredeti casusrag a cseremiszi nyelvben kevés van: a genitivusi *n* és accusativusi *m*-en kívül, a többi casusragok majdnem mind postpositióknak mutatkoznak, melyek vagy szorosán összeforrtak a névtővel, vagy csak a névtővel való egybeírás által különböznek más postpositióktól. Maga a cseremiszi nyelv jelöli meg az accusativus, genitivus és a többi casusok közötti különbséget az által, hogy a személyi névmástökhöz, úgy mint más névtökhöz, csak ama két casusrag járul, a többi casusragok azonban, valamint minden más postpositio, hátul veszik föl a személynévmásokat, birtokosragok alakjában (*meň én*, gen. *meňen*, acc. *meňem*; ellenben dat. *me-lanem*, én nekem, abl. *meň-lečem* tölem stb.). S valóban csak rá kell pillantani a *lan* és *leč*, dat. és abl. ragokra, vagy *šte* és *ške* inessivus és illativus (részint allativus) ragokra, hogy azoknak nem egyszerű casusragok voltát fölismerjük, hogy t.i. ott az *l*, itt az *š* oly elemek, melyeknek előbb magoknak is eredeti irányragokat kell fölvenniök, hogy a casusbeli viszonyításra szolgálhassanak, azaz, hogy postpositionalis alapszók, a milyen p.o. *der*, melyből *deran* -hoz és *derič* -től postpositiók erednek. Tárgyalni fogjuk tehát először az egyszerű casusragokat, melyek tovább nem elemezhetők; azután a postpositióknak elemezhető ragokat, végre az önállóbb postpositiókat, mindenütt, a hol lehet, az egyszerű alapszókat s az eredeti helyirányragokat mutatván ki.

a) Egyszerű casusragok.

1) Az a c c u s a t i v u s ragja mind a két dialectusban *m*, mely önhangzó-végű tökhöz, ez önhangzót csak ritkán kevéssé változtatva, közvetítés nélkül járul hozzá; mássalhangzó-végű tök után, a megelőző önhangzónak megfelelő közvetítő hangzók lépnek föl

(*e, o, ö, u*); példák a Cs.m.-ban: *kindem, ömñem, u-gañem, möngösem, šukom, kornom, kudom, molom, küdürčöm, küzöm, köm*; *seram, azam, unam, kandram*; *pîm, pûm, üm*; Cs.pr.-ban: *vesem, nalmem, tolšom, miram, kornam, unam, um, vim* stb. A végönhangzót kissé elváltoztatva mutatják a Cs.m.-ban 4. *šülüm* (šülő), 712. *šongum* (-go), 831. *porcum* (-ko), 388. *püem* (püa, melynek vég *a*-ja azonban nem hangsúlyos, mint a *sera, aza, una-é*); a Cs.pr.-ban 147. I. *lištišim* (-še), ellenben *kiñilše-től kiñilšem*. Mássalhangzó után az accusativusi rag, a közvetítő hangzóval együtt, megelőző *a, e* után túlnyomólag *em, u* után *om* és *um, ö* és *ü* után *öm, o* után *om* és *um*; p.o. *pečalem, vorugemem, üzgarem, kemem*; *pušom, tulom, omunom*; *pörtöm, üzömöštöm, üpöm, vüdöm* (vüt), *šüdüröm*; *kočošum, urum*. A Cs.pr.-ban is *a* után rendszeren *em*: *kirmašem* és sok *ily-mašem-féle, e, i* (i) után: *ilikšem, azrinem, ajdeminem, prazdnikem, vurgemem, ospodenem, škenženem*; *o, u* után rendszeren *om*: *jumonom, ojgonom, conom, orlokom, ušom, mogurom, sulukom, šumom, jukom, somulom*. Az orosz-cseremiszi írás, melylyel a Cs.pr. van írva, az *ö*-t rendszeren csak a gyökszótagban tünteti ki, és restelli annak nehézkes jegyét többször ismételni; ezért *ö*-t gyanithatunk némely végszótagok *o* és *e*-jében, p.o. *übürtomo, müngo* aligha nem *übürtömö, müngö* (Reg. *möngö*) helyett vannak (a Cs.pr. textusában, fent 139. s köv. ll. még nem mertem ilyenkor változtatni). E szerint ilyen accusativusok helyett is, milyenek 144. I. *lümom, 147. vürom, 141. šülükšem*, bátran tehetjük ezeket: *vüröm, lümöm, šülükšöm*. — Megjegyezni valók még Regulynál *kalokom, v. kalekem, voľukem* (Cs.m. 445. 772. 844.), 17. *paem* és 18. *paim, pajem* helyett; *jengom* v. *jingom* (855. *jengam*, a hegyi cseremiszi módjára, mely általában nagyon szereti a hangsúlytalan *a*-t az erdei cseremiszbeli *o, söt e* helyett), *saldakom, samorökom, 532. ozänom, 705. šüdürom* (-öm 458.), *ozümom*. A többesi *šamoč* lesz *šamočem*, Cs.pr.-ban *šaměč, šaměčim*. — A tö végmássalhangzója ellágyulásának csak az egy *vüdöm* (ettől: *vüt*) volna példája; de ez korántsem szabály, mert egyrészt a lágy betű a ragtalan tö végén a nominativusban is megállhat, s másrészt a kemény betű nem változik p.o. *jučom, saldakom, üpüm*-ben; az egyszerű mássalhangzóknak önhangzók közti ellágyulása tehát nem uralkodik a cseremiszb en úgy, a mint uralkodik p.o. a csuvasban.

A birtokosragos névszók, meg magok a névmások általában a többi névszók módjára képezik accusativusukat, még az 1. és 2.

személyi névmások is az egyes számban : tudom , tidem , nunom , mom , kōm , kudom stb. , és meñem (engemet ; meñ v. miñ = én) , teñem (tégedet ; teñ v. tiñ = te). De a többes-számban az 1. és 2. személyek a közbevetett személyragok által elválasztott kettős accusativjegyet kapnak : Reg. *memam* , Cs.pr. *memnam* = minket (*me* = mí , *mem* = mí + acc.rag ; ehhez járul *na* = -nk személyrag , s végre még egyszer az *m* acc.-rag) ; Reg. és Cs.pr. *tendam* = titeket (ez e helyeit való : *temdam* ¹⁾ , azaz *te-m-da-m* , *da* = -tok személyrag ; a *temdam* egyszermind nem enged kételkedni , hogy a Reg. *memam*-ja a teljes *memnam* helyett való , azaz legközelebb *memam*-ból lett (mert a cseremisiz nem szereti az egyforma kettős más-salhangzókat , úgyhogy p.o. *ik-kana* helyett *ikana* , *ak-kert* helyett *akert* is találkozók). — Ugyanily módon nyer kettős accusativjegyet a *ške* „ipse“ reflexiv névmás :

- Reg. *škemem* v. *eškemem* (e h. *škemmem*) magamat , Bbl. *škememem*
škememam .
 „ *eškendem* (e h. *eškemdem*) magadat , Bibl. *šketemam*
 „ *škenžem* v. *eškenžem* (e h. *škemžem*) magát , Bibl. *škimžim* ,
škimžam .
 „ *škemam* (e h. *škemnam*) magunkat , Castrén : *škemnäm* .
 „ *škendam* (e h. *škemdam*) magatokat , Bibl. *škimdam* , Castr.
škemdäm .
 „ *škemeštem* ²⁾ magokat , Bibl. *škimištam* , Castr. *škemeštem* .

Néha az accusativusi ragot el is hagyja a cseremisiz , mely különben oly rendszeren él vele mint a magyar , akkor is , mikor határozatlan tárgyat jelent az accusativus (p.o. kenyeret enni) , a mely esetben p.o. a török nyelv rendszeren elhagyja a casusjelélést . De a mint a magyarban is van még fa-vágni , dolog-tevő , úgy szintén találjuk a Cs.m.-ban : *pu ruaš* 13. 484. (fa vágni) , *araka jüaš* 852. , *čodera koštaš* 629. , *parem tülaš* 516. , *kinde kudaldaš* 517. , *ikšebe onžaš* 874 ; ilyen eseteket hoz föl a Bibliából Wiedemann is (25. l.) :

¹⁾ A Bibliában : *tämdam* , *männam* ; Castrénnél : *tändäm* v. *tändäm* , *mänäm* v. *mänäm* .

²⁾ Csak egyszer van leírva , még pedig *škeneštem*-nek , a mi a Bibl. és Castrén formái , meg a több. 1. személy analogiája mellett , nyilván iráshiba . Mert honnét került volna a Reg.-féle *škemam*-ban az első *m* , ha nincs ott az accusativusi *m* a *na* személyrag előtt , a teljes *škemnam* alakban ?

suluk ištaš (bün-tenni) vétkezni, *iđir* naľenet (leány-vettek) megnősültek stb. Szorosabban tekintve ezen eseteket, azt kell mondani, hogy a ragtalan tárgyszó használata úgy a cseremiszbén, mint a törökben és más nyelvben még azon korszakra mutat vissza, mikor a denominatív (-oz-ni, ol-ni-féle) igék kezdtek alakulni, melyeknek képzője, egy „tenni“ jelentésű ige (v.ö. NyK. II, 354. l.), csupa névtőhöz, mint tárgyszóhoz járúl. Azonban van a Cs.m.-ban néhány ragtalan accusativus, mely határozott tárgyra látszik vonatkozni, v.ö. silem 528., paša 531., kapka 655. (mindjárt 657. kapkam), jarmanka 725. A 821. számban vorugemže-ről talán csak a rákövetkező mošukta miatt maradt el az *m*. — V.ö. még: meňare, tunare 756., šuko 753 (ellenben šukom 28.), nimat (nem: nimom-at) 838.

Meg kell még jegyezni, hogy a *telem* télen, *kengežem* nyáron, *judom* éjjel, *kodom* kor-félék, melyeket Wiedemann (gr. 26. l.) accusativusoknak tart, valóban nem azok, mert Regulynál még viszonyragokat vehetnek föl, p.o. *teleměš* télre, *telemesen* tél óta stb. Annálfogva, hogy a *telese* v. *telemse* = téli-féle melléknevek származnak belőlök, az *m*-et ugyanannak kell fölismerünk, mely a sorszámnevek *mise*, *míše* képzőjében szerepel (l. fent 438. l.)

2) A genitivus jegye *n*, s ez, a mennyire a Cs.m.-ban előforduló kevés példájából láthatni, épen úgy járul a névtőhöz, mint az accusativusi *m*. Példák: *tudon*, *nunon*, *meňen*, *teňen*, *tiden*, *ninen*, *jingen* (azonban az acc. Reg.-nál *jingom*), *jolon*; *seden*, *saden*, *sedešamočen*, *vesen*, *molon*, *kön*; a Cs.pr.-ban: *veran*, *ijan*, *tünan*, *jumon*, *urson*, *tudon*, *šken*; *cerkěn* (cerke); *šigarěn*, *blagodatiň*, *senmašěn*, *utaršašěn*; *ospoděn*, *coněn*; — *šamičěn* (a *šamič* többesi képző után), *azriněn*, *sandalikěn*; *prazdnikěn*, *mogurěn*, *sulukěn*. E szerint a más-salhangzón végződő tők a Cs.pr. nyelve szerint inkább *i*-féle segédhangzóval, a különben az *e*-vel legközelebb érintkező *ř*-vel veszik föl az *n*-ragot. Regulynál a többesi genitivus: -šamočen.

Az 1. 2. személynévmások egyesszámi genitivusai rendesek (*meňen*, *teňen*), a többesszámiak pedig:

Reg. *meman*, Cs.pr. *memnan* miénk, min-[magunk]; Castr. *männän* v. *männmön*.

„ *tendan* tiétek, tin-[magatok], Cs.pr. szintígy; Castr. *tändän* v. *tändmön*.

Kétség nélkül az accusativusi alak *meman*, *memnam* analogiája hatott a genitivusi *meman*, *memnan*-ra, a nyelv amannak csak a végén

való *m* ragját cserélvén föl *n* raggal; ugyanez áll a *tämdän* (Bibl. *tämdan*)-ra nézve (acc. *tämdäm* v. *tändäm* Castr., *tämdam* Bibl.) és a *ške*-re nézve, mely személyragokkal így fordul elé genitívusban:

Reg. <i>škemen</i> magamé	Bibl. <i>škememen</i> , KGr. <i>škimin</i> , C. <i>škemen</i> .
„ <i>škenden</i> magadé,	„ <i>šketan</i> „ <i>šketan</i> , C. <i>škemeden</i> .
„ <i>škenžen</i> magáé,	„ <i>škimžin</i> v. <i>škimžan</i> , C. <i>škemežen</i>
„ <i>škeman</i> magunké	„ és KGr. <i>škimnan</i> , C. <i>škemnän</i>
„ <i>škendan</i> magatoké	„ és „ <i>škimdan</i> , C. <i>škemdän</i>
„ <i>škenešten</i> magoké	„ és „ <i>škimištan</i> , C. <i>škemešten</i> .

A cseremisiz genitívus, mint más nyelvekbeli genitívus, általában a birtokost jelöli; mind a mellett azonban a birtokot jelentő szó az illető birtokosragot kapja. Nem is mondható, úgy mint a magyarban „az én lovam“ „*meñ* ömñem“, hanem ez kell: *meñen* ömñem“, mintegy: ennen-lovam. Ezenkívül a cseremisiz genitívus önálló és megint ragozható névszó gyanánt is állhat (mint a magyar „a házé“-félék), illetőleg a személyi névmások genitívusai önálló possessív névmások gyanánt: *meñen* az enyim, *meñenem* az enyimet, *teñenem* a tiédet stb., v. ö. Cs.m. 807. *škendenem*, *jingenem* = a magadét, a más emberét.

3) *Mo d a l i s*-nak nevezhetjük azon casust, mely *n* (*en*, *in*, *on*, *ön*) raggal készülvén, mind főnevekből módjelentő kitételeket, mind különösen melléknévekből módjelentő adverbiumokat képez, p.o. *jolen* kaja: *gyalog* megyen (*jol* = láb), *jolan* *ömñen* lóháton (tkp. lábas lovon); *šokšon* melegen, *puron jól*, *pisin* gyorsan, *kugon* nagyon: v.ö. *vuin* Cs.m. 276, *uštošon* 277. Megjegyezhető még: *izin* (*kicsinyen*, *kicsinyen*) = lassanként, mely szerint a *kečen* (vagy nyomátékosítva *kečeñok*) is = naponként, minden nap (*čela keče*). Alakjára nézve ugyan egyezik e rag a genitívuséval, de nincs kétség hogy lényegében attól különböző; Wiedemann (gr. 24. l.) még a genitívus alá sorozza a *širgan* vazenet (arczul, arczra estek), *jalan* kejen (*gyalog* ment), ma *stafan*-féléket. De ha gyaníthatjuk is, hogy a mód kifejezése valamely más, eredetibb jelentésből fejlődött ki: ez alig lehet más, mint helyirányi; s épen a mi *n* ragunkra nézve ily gyanításunkat támogatni fogja némely postpositiók fejtegetése. Megfelel különben ragunk a csuvas szintén adverbialis *n*-nek (l. NyK. II, 23), s a finn eszközlőnek (l. Fábián, Finn nyelvt. 251.

252. ll.). Végre össze nem kell zavarni ragunkat az *n* collectiv szám-névképzővel (fent. 439. l.)

4) *Comitativus* t (társítót) képez a *ge, ke* rag: *vujge* fejestül, *ömnege* lovastul, *lištaške* levelestül, *jiške* családostul (Cs.m. 287–9), *mežerge* kaftánostul, a kaftánnal, *moge* mistül (no mi, kérdő névmás). A *tige* így, *tuge* úgy adverbiumokat is e rag alá lehet vonni. A Bbl.-ban nem ritkán fordul elé, többesi névszóhoz is járulván (Wied. 174.) = -vel együtt, s az az egy hely, a hol conjunctióként áll (Tirlan Sidonlan-*ge*, Tirus és Szidonnak, Lukács 10, 14.) nem nyomhat sokat a *ge* viszonyragi jelleme ellen; hiszen ellenébe felhozható mindjárt 12, 18, miñin šurnam miñin purluk-*ge* (nem purlukam-*ge*): gabonámat jószággal együtt. — A finn nyelv társító ragja (Fábián 251.), *ne*: *perheene* = cser. *jiške*.

A comitativus ellenfele, a *caritivus* kifejezésére csak a Bbl.-ban használtatik *te, de* rag; Reguly csak a *-leč posna* = -től külön (= nélkül) összetett postpositiót használja.

b.) *Postpositióknak elemezhető casusragok.*

Szemünk előtt tartva azt, hogy postpositio valamely helyviszony-jelentő alapszóból áll elé, melyhez általános irányrag járul, vagy néha megint postpositio járul hozzá, most már a *lan* dativusi, *leč, geč* ablativusi, *šte* inessivusi, *ške* illativusi (és allativusi) casusragok fejtegetése végett előbb a cseremis nyelvben föltalálható egyszerű irányragokat kell tisztába hoznunk.

Az inessivusi és illativusi ragok egymással correlatióban állanak, úgy mint a magyarban *ben* és *be* (*belé*), és csakugyan látható is e correlatio a cser. *ške* illativ és *šte* inessiv ragok közös előrészében az *š*-ben; marad tehát, mint irányrag, a hova-kérdésre *ke*, a hol-kérdésre *te*, vagyis általános lativusi és essivusi irányragok *ke* és *te*. Továbbá föltre nem ismerhető az ablativusi *leč* és *geč*-ben a *č* mint távolító irányrag; egyszersmind a dativusi *lan* egyezik az ablativusi *leč*-csel az alapszóra nézve, s így megint lativusi irányragul mutatja föl az *an*-t. Az irányragok meghatározására azonban még bővebb anyagot szolgáltatnak a correlativ postpositiók és adverbiumok, melyekről a következő átnézetet adjuk:

Essivusi :	Lativusi :	Ablativusi :
<i>velen, pelen</i> v. <i>vele, pele</i> -nál, mellett	<i>vele</i> (<i>veleşke, veleş</i>); <i>veg</i> -hoz, mellé	<i>več</i> v. <i>velič</i> -től, mel- lől
<i>küdülné</i> mellett	<i>küdülan</i> ; <i>küdük</i> mellé	<i>küdüč</i> mellől
<i>dene</i> (<i>derne</i> h.) -nál	<i>deran</i> ; <i>dek, deke</i> (<i>de- rik</i>) -hoz	<i>derič</i> (<i>dəč</i>), <i>derit'</i> -től
<i>valne</i> -on, -en (rajt)	<i>valan</i> ; <i>vak</i> -ra, -re	<i>vač</i> -ról
<i>ümbülne</i> fölszinen	<i>ümbalan</i> ; <i>ümbäk</i> föl- színre	<i>ümbäč</i> fölszínről
<i>lívälne</i> alatt	<i>lívülan</i> ; <i>lívük</i> alá	<i>lívüč</i> alól
<i>tülnö</i> künt	<i>tüan</i> ; <i>tügö</i> ki (kivé)	<i>tüč</i> kívülről
<i>pokšelné</i> középett, kö- zéken	<i>pokšelan</i> ; <i>pokšek</i> köze- pébe	<i>pokšėč</i> közepéből
<i>küšnö</i> fent	<i>küšan</i> ; <i>küškö</i> fölé	<i>küšüč</i> fölülről
<i>ülnö</i> alúl, lent	<i>ülan</i> ; <i>ülük, ülükö</i> le	<i>ülüč</i> alulról
<i>onžolno</i> elül	<i>onžolan</i> ; <i>onžuk</i> elé	<i>onžuč</i> elülről
<i>šengalne</i> hátul, mögött	<i>šengalan</i> ; <i>šengak</i> hátra	<i>šengäč</i> hátulról
<i>lišne</i> közel, közelében	<i>lišan</i> ; <i>liške</i> közelébe	<i>lišėč</i> közeléből
<i>mündürne</i> messze (he- lyen)	<i>mündürän</i> ; <i>mündürkö</i> messzi, messzire	<i>mündürč</i> messziről
<i>tembalne</i> eme részen, itt	<i>tembalan</i> ; <i>tembak</i> ide, erre	<i>tembač</i> innét
<i>tumbalne</i> ama részen, ott	<i>tumbalan</i> ; <i>tumbak</i> oda, arra	<i>tumbač</i> onnét
<i>tište</i> itt	<i>tiške</i> v. <i>tiš</i> ide; <i>tižak</i>	<i>tižėč</i> innét
<i>tušto</i> ott	<i>tuško</i> oda; <i>tužak</i>	<i>kužėč</i> honnét
<i>kušto</i> hol	<i>kuško</i> hová; <i>kužak</i>	<i>tužėč</i> onnét
<i>longušto</i> között	<i>longuš</i> , <i>longuško</i> közé	<i>longugeč</i> közül
<i>kutlašte</i> körül	<i>kutlaš</i> köré	<i>kutlageč</i> köréből.

A *velen* — *tumbalne* essivusi alakokból tehát mint *essivusi* irányrag mutatkozik *ne* (illetőleg *no, nö*; *n* csak a *velen, pelen*-ben), Bbl. *na* (*no*; p.o. *lišna* = R. *lišne*, *dono* = R. *dene*); mint *lativusi* *an* (*än*) és *k* (*ke, ko, kö*; a Bbl.-ban *ka*); mint *ablativusi* *č, t'* (p.o. *šengáč-na* helyett van *šengat'-na* is, *melečna* h. rendesen *melet'-na* tö-lünk; a Bbl.-ban *c*), melynek azonban *čen* telyesebb alakja is van (p.o. *verėč* v. *verėčen*, mely különösen a Bbl.-ban gyakran fordul elé (*cen. verėcen* = R. *verėčen*, *gėcen* = R. *gečen*, *geč*, a Cs.im.-ban, fent 155.

l., *gīčín* stb). — A *tīšte* — *kutlašte* már nem csak egyszerű irányragokkal, hanem alább megfejtendő postpositiókkal vannak képezve. A most elemezhető casusragok még *lan*, *leč*, *geč*, *šte*, *ške* (*š*, *eš*).

1) *lan* dativusi rag, meg nem változtatva a önhangzóját, egyaránt mély és magashangu szókhoz járul; csak Castrénnál, magashangú szótök után, *līn* is. Alapszava (vagy annak maradványa) ugyanazon *l*, melyből az ablativusi *leč* képeztetik, meg ugyanazon *l*, melyből a három irányraggal a finn *lla* (*l-na* helyett) adessivusi, *l-le* (*l-ne* h.) allativusi v. dativusi, *l-ta* ablativusi összetett casusragok keletkeznek; a lativusi irányrag benne *an* (a *kūdīlan*, *deran*, *valan*, *lišan* stb. hasonlatosságára). Példák: *jumolan*, *jinglan*, *ōmīelan*, *vateľan*, *pašalan* stb. — A személynévmások elvetik előtte vég *n*-jüket s hátúl fölveszik a megfelelő birtokosragokat:

melanem v. *melam* (*mōlam*) nekem¹⁾; *melana* v. *mōlana* (*melana* h.) nekünk

telaned v. *telad* (*tōlad*) neked; *telanda* (*tōlanda*) nektek²⁾.

A reflexiv *ške*-hez járulván a *lan*, a *ške-lan* részint *škan*-ná, részint *šlan*-ná rövidül, s fölveszi a birtokosragokat:

škanem v. *šlanem* magamnak, *škanna* v. *šlanna* magunknak
eškaned v. *šlaned* magadnak, *škanda* v. *šlanda* magatoknak
škanže v. *šlanže* magának, *škanešt* v. *šlanešt* magoknak³⁾.

A *tide*, *tudo* rövidülhet *tit*, *tut*-tá (*tītlan*, *tutlan* v. *tīdelan*, *tudolan*); más névmásokhoz szabályszerűen járul (*kōlan*, *molan* stb.). A mint a *tītlan*, *tutlan*-ban kemény *t* lesz a *de*, *do* helyett, úgy a *d* 2. személyi birtokosrag is *t*-vé lesz Regulynál: *kudetlan* háznak; a 3-diknak meg elmarad a végönhangzója *kudožlan* (kudožo).

A *lan* rag használata olyan mint a magy. *nek*-é, kivéve ennek praedicativusi jelentését (valaminek tartani, mondani, látszani stb.), a melyre a cseremiszbén *š*, *eš* szolgál (l. alább 4. alatt); ezenkívül a czél kifejezésére használtatik, v.ö. Cs.m. 66. *torgašašlan*, *parišlan*

¹⁾ A Cs.m.-ban gyakran *mulam* is, vagy néha *mulanem*.

²⁾ A Bbl.-ban: *māl'anem*, *mī'anem*, *mī'am* nekem, *māl'ana*, *māl'ana* nekünk, *tal'anel*, *tl'anel*, *tl'at*, *tal'at* neked, *tal'anda* nektek; Castrénnál: *melūn*; *māl'ūnā*; *telat*; *tūlāndū*.

³⁾ A Bbl.-ban csak a *šlan* alak fordul elé, ragozva; C.-nál *šlān* és *škelān*.

= végett v. -ért, v.ö. 67. 68. 86. 87. 75—77. Szintígy a tárgy, melyért adunk valami vételért, mint valamely elérendő czél, a *lan*-raggal jelöltetik meg, v.ö. Cs.m. 85; (ilyenkor a csuvasban is l. NyK. II, 16. s általában a törökben a dativus használtatik). — Végre kettős-tárgyú cselektető igék mellett, a közelebbi tárgy *lan*-os dativusba tétetik (mint a törökben is; a magyarban *vel*: valakivel tétetni valamit), v.ö. Cs.m. 855. 689.

2) *leč* a *blativusi* rag: *ömnéleč*, *kudoleč*; *tideleč*, *tudoleč* (v. *títleč*, *tutleč*); *kudetleč* házadtól, *kudožleč* házától. A személyi és reflexiv névmások, hátul birtokosraggal:

<i>meňlečem</i> , (<i>mönlečem</i>)	tölem,	<i>melet'na</i>	tölünk
<i>teňlečed</i> (<i>tön-</i>)	töled	„	<i>tölet'ta</i> töletek
<i>meň-ěskelečem</i>	magamtól	„	<i>me-škelet'na</i> magunktól
<i>teň-ěskelečed</i>	magadtól	„	<i>te-škelet'ta</i> magatoktól.

A *leč* rag a Bbl.-ban csak nagyon ritkán fordul elé (*lec*); helyette van *gic*, *gicen*, mely Regulynál is találtatik, *geč*, *keč* (*kuč*, *küč*) alakban. Míg tehát a Bbl.-ban az egy *gic* viszi majdnem kizárólagosan az ablativus szerepét, ez a Reguly-féle erdei cseremiszből eloszlik e kettőre: *leč*-re és *geč*-re. A *geč*, *gic* alapszavát másunnan nem tudjuk kimutatni, noha kétségtelen rajta a *č*, *c* mint általános ablativusi irányrag, valamint a *leč*, *lec*-en is. Mindamellett Regulynál különbséget lehet észrevenni a kettő között, mely szerint *leč* inkább külső távolító = -tól, a *geč* pedig belső = -ből. Ugyanis a „kapni, kérni, kérdezni, hallani“ igék mellett megfelel a *leč* a magyar -tól-nek (v.ö. Cs.m. 7. 8. 9. 308.); a comparativusi viszony kifejezésére, a tárgy, melyhez történik a hasolítás, *leč*-csel jelöltetik meg, mint a magyarban -nál-lal, régiebben -tól-lel (v.ö. Cs.m. 320—327. 331. 343; ide tartozik a *-leč vara* 229., *l. ošno* 227., *l. posna* 274., *l. ves* 302. is). A *geč* ellenben határozottan az eredetet jelentő -ből-nek felel meg Cs.m. 20. 21. 26. 27. 28., és a *longugeč* közül, *körgügeč*-ből (*körgü* belső része valaminek), *jirgigeč* köréből-féle postpositiókban, melyekben az egyszerű ablativusi irányrag -č helyett lép föl, inkább elativusi (= -ből) jelleme van a *geč*-nek. Van azonban *-geč tungalen* = -tól kezdve Csm. 142. 219., *üpküč* = hajnál fogva 11., = -ről (megismerni, a mit szintén inkább -ből-nek mintsem -tól-nek lehet fölfogni) 73. 74., = múlva 216. (mint a csuvasban is az ablativus, NyK. II, 16.); végre még sajátságos distributiv használata van, v.ö.

Cs.m. 291. és *iktegeč* egyenként. Mind ezekből kitűnik, hogy a *geč*, noha nincs mindenkor szorosán elválasztva a *leč*-től, mert hiszen a hegyi dialectusban ennek majdnem egész jelentéskörét magához ragadta, főleg igaz elativusi rag, mely a szorosán véve illativusi *ške*-vel correlatív, míg a *leč*, mint szorosb értelemben vett ablativusi rag, a dativusi *lan*-hoz viszonylik.

3) *šte* (*što*, *štö*) locativus (inessivus)-rag; mássallhangzón végződő tök után egy megfelelő önhangzó lép közbe (*e*, *o*, *ö*, *u*): *saldakešte*, *jerešte*, *olašte*, *aulušto* stb. Birtokosragos levén a ragozandó szó, a birtokosrag leghátúl áll: *kudoštem* házamban, *kudošted* házadban, *kudoštožo* házában stb. Ugyanigy a következő *ške*, *eš* casusragoknál is, valamint a 2. alatti *geč*-nél: *kudogečem* stb. — A személynévmásokhoz általában nem járulhat, s *meňešte* helyett mondatik *meň körgöštem*, *teň körgöšted* stb. = én bennem, te benned. Általában = magy. -ben; figyelmet érdemel azonban, hogy e locativus egyszersmind a finn állapotinak szerepét viszi, annak bizonyosságául, hogy emezt helyesen eredeti locativusnak magyarázzák, v.ö. Cs.m. 30—33. — A mi a ragnak alapszavát illeti, melyből csak az *š* maradt meg, ennek eredetileg „belsőséget“ kell jelentenie, s alakilag azoney a finn *s*-szel, melyből a *ssa* (*s-na* h.) essivus, *s-ta* elativus ragok erednek; azonban tágabb „hely“-féle jelentést mutat a *tíše* itt, *tušto* ott, *kušto* hol helyadverbiumokban. — A *te* irányrag néha egészen elmarad Reg.-nál, v.ö. Cs.m. 92—94. pörtöš, korneš, olaš — kétségtelen locativusokat; a *-maš*-végű igéből képzett szók után meg a ragnak *š*-je tűnik el: *tolmašte* e h. *tolmašešte* Cs.m. 472. *kumašte* 480.

4) *ške* (*ško*, *škö*) illativusi rag; úgy járul a névtökhöz mint az előbbi *šte*; birtokosragos névtök: *kudoškem*, *kudošked*, *kudoškožo* stb.; személynévmások: *meň körgöškem* v. *körgošem* stb. Az illativusi jelentés nem mindenkor határozottan lép elé, néha allativusivá is módosul, különösen a határozóhoz való eljutásról is használatnak a *ške*-ragos alakok = magy. -ig, v.ö. Cs.m. 304. *líměške* = míg leszen (levésig), 499. *koloměškeže* holtáig, s hasonlóképen 412. 414. 498. számokban; ehhez sorakozik azon használat is, mely szerint a „valamit tevésig“ annyit tesz mint „inkább, mintsem valamit tennék“, v.ö. Cs.m. 725—27. (egészen ilyen a *čen* = -ig-gel képzett csuvas gerundium futuri, NyK. I, 429).

A *ške* rag néha el is rövidül, kétféleképen: a) *maš*-végű igéből képzett szók után, úgy mint a *šte* is, elveszti *š*-jét: *čočmaškem*

születő helyemre, *ilemaškem* lakó helyemre (e h. *-mašeskem*); b) szintén *maš*-végű névszók, de más névszók után is, elmarad a rag vége (a *ke* irányrag), s csupa *š* (*eš*, *oš*, *oš*) helyettesíti. Ez különösen ott vehető észre, hol ezen casus factivusi (= magy. -vá, -vé) vagy praedicativusi (= magy. -nek, vélni, tartani, mondani-féle igék mellett) jelentéssel jár; v.ö. Cs.m. 37—40. 42—46. Nagyobb súlyt fektetvén e körülményre Wiedemann (gr. 31. l.) külön (praedicativ és factiv) casusragnak hozza föl az *š*-t, mely a finn *ksi*-nek felelne meg, s gáncsolja Castrént, hogy azt a *ške*-vel összezavarja. Ezt azonban mégsem tehetjük, mert 1) egyébként is a csupa *š* kétségtelen illativusúl fordul elé, v.ö. Cs.m. 854. *vedraš* = *vederbe*, 430. *vüdöš* vízbe (puren = bemenve ige mellett), *tareš* *puraš* = *bérbe szegődni* (tkp. *bemenni*), s így 473. 474. 478. *-mašes*-végű alakok állanak „elfáradni, megbetegedni (valamibe)“ igék mellett, nem említve, hogy a *tiške* hová adverbium mellékalakja *tiš*, hogy *körgöštem* v. *körgesem* egyaránt = belém, hogy *kuduško* v. *kudesh* egyaránt = haza; 2) azon nyelvben, mely állapotinak az inessivust használja (v.ö. Cs.m. 30—33), nagyon következetesen áll az illativus az „állapotba jutás“-t jelentő factivus vagy praedicativusnak. A 46.-beli példára nézve (*jazikanšamočeš* *kodona* = *bűnösöknek maradunk*), meg kell jegyezni, hogy a „maradni, hagyni“ igéket a cseremiszyelv lativusilag határozza meg, v.ö. 233. *tužak* *kodeve* (ott, tkp. *oda* *maradtak*), 237. *tižak* *itt*, tkp. *ide*. — Végre elkerülte Wiedemannnak figyelmét, hogy az *š* nem csak a *ške*, hanem a *šte* rövidítése is lehet (l. fent. *šte* alatt), s hogy *omaneš* álomban (látták), *ves kečeš* másnap, *ti ijüš* azon évben-félék egyenesen csak a locativusi rag alá tartoznak. Még egyéb példák a nem factiv *š*-re Cs.m. 497. *tolmašes*, 235. 238. *šukeš* = soká, sok időre, 271. *mardežeš*: szélhez (jött még eső), 744. *auluš*: faluhoz (érni), 779. *pueš*: fához (dörgölődni), 835. *potartešeš* végre.

e) Különálló postpositiók.

Ezek postpositionális alapszókából állnak elé, részint a fent fejtegetett egyszerű irányragok, részint ezek helyett a locativusi, illativusi s ablativusi (postpositionális) casusragok által. A közben eléforduló számok a Cs.m.-ra vonatkoznak.

1) Alapszó *vel* oldal, fél (ezekben: *útfélen*, *felé*), v.ö. *tide-vel*, ezen (az innenső) rész, *tudo-vel* azon (a tulsó) rész; *körgövel* belső

oldal, *šengal-vel* hátulsó oldal; *jot-vel* éjszaki oldal v. táj; töle szár-maznak a) *velne* 162. v. *velen* 101. (néha *vele* 105.) = -nál, mellett; — b) *velan* és *vek* (e h. *velke*, *velk*; néha *vele* 103.) -hoz, mellé, felé. — c) *več* v. *velič* -felől, 134. A *vek* (*veg*) inkább a magyar felé-nek megfelelőleg használtatik, mikor az alapszó értéke is még nagyon előtérbe lép, v. ö. 163. *kum-veg* három felé, három oldalnak, 166. *ola veg* város felé; így a -tól, mellől-re is inkább a *derič* postpositio szolgál.

Ugyanegy a *vel*-lél *pel* is (mord. *pül*), mely végre nem más, mint a *pele* fél, dimidium, mord. *pül*, finn *puoli*, magy. fél; v.ö. *jot-vel* v. *jotpel*. Ettől vannak: *pelen* -nál, mellett 167. 169. 170. 99.; *pelešte* félen, *peleške* v. *peleš* felé, *peleč* felől, de ugyanezek *v*-vel is kezdődhetnek: *velešte*, *veleš*.

A Bbl.-ban ritka használatú: *velan* (vurgumla v. = jobbra), *pelec* felől; Luk. 9, 50. *veka* is (tä vekada = a ti részeteken, tkp. felétek) = Reg. *vek*.

2) Alapszó *der* (*ter*), a Bibl.-ban *dor* = votj. *dor* (*sin-dor* = szemöldök, azaz : szem-mellék):

a) *derne*, rendszeren *dene* (kemény mássalhangzó után *tene*). Essivusi helyjelentés = -nál, v.ö. 113; átvitelesen az eszközt jelentí, melylyel valami történik = -vel (v.ö. a finn adessivus ilyen használatát) 257. 258. és így módot is, 269. 270; sőt 22—25. arra vannak példák, hogy az anyag, melyből valamit készítenek, mintegy eszköznek vétetvén, *dene*-vel jelöltetik meg; végre az ok-vizony kifejezésére szolgál = magy. -tól 58—64 (az esőtől, hőségtől — növekedni, kiszáradni, munkától, betegségtől — elfáradni, elsoványodni stb.); ez úgy magyarázódik a *dene* eredeti helyjelentéséből, hogy az okozat (p.o. növekedés, kiszáradás stb.) az ok (eső, hőség) mellett, annak lételénél eléállottnak képzeltetik (v.ö. 265.-ban concret alakban e viszonyt: a folyó összetöri a hajókat nagy szél-nél v. szél mellett). — Megjegyezhetők még az „úton, kocsin, hajón jöni, menni“-félék, melyek épen úgy *dene*-vel mondatnak, mint a csuvasban a szintén eszközlő *ba*, *bä*-vel NyK. II, 19.), v.ö. 266. 263. — Cs.m. 264. *ket-te*, *vuj-de* egy *te*, *de* rövidebb alakja volna a *dene*-nek, hacsak nem félreértés lappang itt, a *te*, *de* a különben föl nem hozott (l. fent 448.) caritiv rag levén.

b) *deran* = -hoz 114; = -nál 113, maradni ige mellett, a mi-ért cseremisiz fölfogás szerint a *deran* mégis lativusi; így 114. is

„-nál háltam„ alkalmasint úgy van értve, hogy „-hoz mentem háltni.“

c) *dek, deke (derik)* = -hoz, miⁿ-*dekem* : hozzám (jött).

d) *derič v. derit'* (ritkán *deč*) = -től 116. 117., mellől 108.

3) Alapszó : *küdüil*, személyek mellettiségről használva.

a) *küdüilne* mellett 110; b) *küdülan, küdülán* mellé 109; vagy *küdük*; c) *küdüč* mellől 111; „mellette elmenni“ ige mellett, a cseremisiz szintén ablativusilag teszi ki a meghatározást, v. ö. 112.

4) Alapszó: *val* fölszin (p.o. *vüt valže* víz színe, *šüžer-val* (tejföl), v.ö. finn *ylä*).

a) *valne* -on (rajt), 129.

b) *valan* és *vak* -ra, -re 129—132. 136.

c) *vač* -ról (136. *stel vač pöšte* — kétség nélkül valamely más ige akart volna lenni).

A Cs.pr.-ban *val* helyett *vül*-t találunk, mely még valamivel közelebb áll a finn *ylä*-hez : *vülno* (olv. *vülnö*), *vülko* (*vülkő*) és *vülan*; szintígy Castrénnél : *vülnä*, *vülke* v. *vüke*, *vüleč*; a Bbl.-ban *vil* : *vilna*, *vilan*, *vilka* v. *vika*, *vilvec* (*vil-velec*-ből). — A *val* az aljával összefüggő fölszint jelent, a mire Regulynak még az *ümbül* szó is van, a melytől *ümbälne*, *ümbälan* és *ümbäk*, *ümbäč* erednek (azonban postpositiói használatukra nincs példa; de v.ö. fent 139. l. a Cs.pr.-ban *cerke umbalan* = a templomon). Az aljától elválasztottnak képzelt „föl v. feljebbség“ szava ellenben *küš* (*küš* stb.); az ettől képzett *küšnö*, *küšan* v. *küškö*, *küšüč* azonban a „vaktesleč *küšan* sake : az ágytól fölé akaszszd = az ágy fölé a.“ példa szerint, úgy látszik, csak adverbialiter használhatók, míg más ilyen helyviszonyzóok egyszersmind adverbiumok is postpositiók is.

5) Alapszó: *lívül* alj, fenék (p.o. *vüt lívülže* 159.).

a) *lívälne* alatt, b) *lívälan* és *líväk* alá : *vüt líväk* puren kajaš = víz alá merültni; c) *líväč* alól : *vüt líväč* leктаš = víz alól fölbukkanni; — Bbl.-ban a *líväl* alapszó *líväl*; e mellett van *nümäl* is; Castrénnél *löväl* és *nömäl*.

6) *onžol* eleje valaminek (*kelad onžol* a hombár eleje); Bbl. és C. *anzal*.

a) *onžolno* *előtt b) *onžolan* és *onžuk* *elé c) *onžüč* *elől. — Reguly ugyan nem ad példát ezeknek postpositiói használatára (*onžok olaš* = előre mondani, *onžüč* kajaš = elül menni), de bátran föltehetjük, hogy ilyen használatuk csakugyan van, mert az „előtt“

postpositio nélkülözhetetlen, s más szó nincs annak kifejezésére, mint *onžol*; annyival inkább föltehetjük ezt, mert a Bbl.-ban van *anzalna* = előtt, *anzaka* = elé (*anzakada*: elétek), *anzac* v. *anzacen* elől (*nīnan anzacen keš* előlük ment = vor ihnen her).

7) *šengal* hátulsó rész, mög- (*puš šengal* hajó tatja):

- a) *šengalne* mögött 195. 153. b) *šengalan* és *šengak* mögé.
c) *šengač* mögől 153. Reguly még a *šoľno*, *šoľlan* és *šoľjuko*, *šoľčen* (vagy *šoľčen*? — nem tisztán olvasható) alakokat is följegyezte, melyek a Bbl.-beli *šailna*, *šaicen*-nek felelnek meg; C.-nál *šailna*, *šaiika*, *šaic*.

8) *poč* fark (vagy *pošt* a *pošte*-ben, v.ö. 621. *paštengeš* végre):

- a) *počeš* után, helybeli következésről, 152.; közönségesebb
b) *pošte* u.a., 152. 153. 155. (*pošte*-la, a la általános iránymutatóval, milyen a finn *päin* p.o. *edes-päin* előre, ezentúl, *alalta-päin* alulról); Bbl. és C. *pašte* hinterdrein, ad (petendum, quaerendum aliquid).

9) *longo* v. *longu* sokaság, consortium; a Bbl. és C. *lo* alapszót használnak.

a) *longušto* között, 179. 175.

b) *longuš* v. *longuško* közé.

c) *longugeč* közül 174.

10) *kokla* köz (két tárgy között): *enger kokla* folyó köz.

a) *koklašte* között 177. 504—6. 179. 743.; a csupa *kokla* 221 (időről).

b) *koklaške* v. *koklaš* közé 178.

c) *koklageč* közül 180.

11) *pokšel* közép (Bbl. *pokšal*):

a) *pokšeline* közepett; b) *pokšelan* és *pokšek* közepébe; c) *pokšeč* közepéből.

12) *kutla* körül-valóság (és körülbelül-valóság):

a) *kutlašte* körül 181. 220. 441; b) *kutlaš* 182. (inkább mint adverbium: *tudo k.* = azon *kutla*-ba 3) *kutlageč* 219. (tide arña k. = körülbelül ettől a héttől), 183. — A Bbl.-ban van *gutlašta*.

13) *jer* körül (irányragot nem vesz föl) 184. 185.; Bbl. *gir* (olv. *jir*).

— A *jer*-rel egyeredetű *jirge* kör, környék: a) *jirgešte* körül 187.; b) *jirgegeč* köréből 186. — Castrénnál *jir* circum, és ablativusi raggal: *jirgec* e circuitu.

- 14) *körgö* bél (*körgösö* belső): a) *körgöstö* -ban, -ben; b) *körgeš*, *körgöškö* belé; c) *körgögeč* -ból, -ből. Az a) és b) a személyi névmások inessivusa és illativusa képzésére használatnak, l. fent 452 l. A Bbl.-ban *körgišta*, *körgiška*, *körgižgicen*.
- 15) *liš = közelség, közelvalóság, v.ö. finn *lähi*, melytől *lähinen* (tő: *lähise*) közel; a) *lišne* közel valamihez, közelében 197.; b) *lišan* 196., *liške* 782. -hez közel, közelébe; c) *lišeč* közeléből. — Bbl.-ban *lišna*, *liška*.
- 16) *tür* szél, margo (*puš tür* hajó széle): a) *türüštö* szélén 171.; b) *türėš* és *türüškö* szélire, szélibe 173.; c) *türgüč* 172. (ruhám t. kapaszkodott, fogódzott, — olyan mint a magy. *nál* ezekben: hajánál fogni, annál fogva, és a cseremiszből ablativusi rag kell, v.ö. 11. *üpküč*).
- 17) *vaštareš* eleibe, ellen, 146—48. A Bbl.-ban szintígy. — A *vaštareš* nyilván egy *vaštar* szónak illativusa, ez meg gyanításunk szerint *vašt-ver*-ből lett, a **vašt*¹⁾ = finn *vasta* (melyből *vastaan* ellen) és *ver* cser. szó = hely.
- 18) *tura* átellenében, szemközt: 149. 150. — Ragtalan alapszó, mely különben = tat. *toyrī* egyenes; a *tura* is azt jelentheti „egyenesen ellenében, ellen“ és keče *tura* v. keče *vaštareš* = nap ellen (tartani valamit) egyaránt mondható. A Bbl.-ban a lativusragos *torėš* = ellen van.
- 19) *olmo* hely (platz, stelle — hol valami áll, vagy állott; — kétség nélkül a.m. *ulmo ver* azaz lét-hely): *olmeš* helyébe, helyett. 188—190.
- 20) *ver* hely: a) *vereč*, *verečen* helyett 191.; *verič* 71. végett, miatt b) *verem* végett, miatt, -ról (szólani, beszélni igék mellett) 79–81. 507. — Kérdés lehet, vajjon a „végett miatt, -ról“-jelentésű alakok a „hely“-jelentő *ver*-től származnak-e. Mert a Bbliában a „hely“ szó *vär*, s ettől van *väreš* „helyett“; ellenben a „végett, -ért, -ról“ jelentésekre van *verec*, *verecen*, s ezt Castrén *verec* v. *perec* alakokkal adja (= pro, propter), kinek szintén *vär*-nek hangzik a „hely“ szó. Így kivált a *perec* alak tán a finn *peri* fenék, alap szót tünteti fel igazi alapszónak.
- 21) *tar* bér, *tareš* = -ért (tkp. bérébe, árába) a tárgyat jelöli, melyért

¹⁾ Meg is van a *vašt* rövidítve *vaš-sá*, mint adverbium: *vaš liaš* = ellenében lenni = szemközt találkozni.

- adunk valamit, megvételekor, v.ö. 69.; helyette *lan* dativusi rag is állhat (l. fent 451. l.).
- 22) *vokten* (v. *voktena*, a mi tán nem más mint *vokten-la*, az általános *la* iránymutatóval, v.ö. fent *postek-la*, s alább *la*, 33. alatt), mellett el, hosszában. 125—27. 353.
- 23) *močko* (v. *močkok*, azaz még nyomatékosító *ok* particulával): hosszant (különösen: hosszában rajta vagy nála, mellette) 128. A Cs.pr.-ban *keče mučko* nap-hosszant, egész napon át; Bbl. *mučka*.
- 24) *koč*, *kot* = -on át 144. 716.; alatt, während (időről) 212. 213. — A 214.-beli *kočeš* nem külön postpositioalak, hanem az egész *tele-koč* (= télen át) illativusba van téve: *tele kočeš* = télen-át-ra, egész télre. — Mint adverbium a *leč*-féle ablativus után = -on-túl 404, v.ö. 766. 767. 764. — A Bbl.-ban, *gač* és *-gic kač*.
- 25) *vošt* = -on keresztül 145. és *jut v.* = egész éjtszaka (az éjen keresztül); Bbl. *vašt*.
- 26) *god* kor (p.o. *šudo kot* szénakor, kaszálás ideje, *türetme kot* aratás ideje, *üdümö kot* vetés ideje); meglehet, de nem valószínű, hogy eszö az átvett orosz *годъ god* noha ez csak „év“-et jelent.
- a) *kodom* (Bbl. *godam*) -kor, idejében 210. 601., csak *kodo* 816. Alakra nézve accusativusnak látszik, de valóban nem az, l. fent. 446. l.
- b) *kodsen* (*godsen*, Bbl. *godšen*, *godgic*) = óta 199. 202.; a *sen* más alakja a *č*, *čen* ablativusi irányragnak, mely más időadverbiumokban is előfordul (p.o. *telemesen* tél óta, *tačesen* ma óta, mától fogva).
- c) *kodsek* = óta 500. 594. alkalmasint *kodsenek helyett, nyomatékosító *ok*, *ek* -kel (v.ö. *močkok*).
- 27) *-ehég*, *-hég* egy jelentésű a *kodsen*-nel, s életkorra vonatkozó mellékneveken fordul elé: *iziñeg* (*izi*) = kicsiny [korom]-tól fogva, kicsiny [korom] óta; *samrökeñeg* fiatal [korom] óta, 199. 200.
28. *matke* = -ig (de csak időről; helyi véghatárt jelent a *šumeške* illativus vagy *dek* után), 211.; *alé matke* eddig. Alak szerint lativusi rag (*ke*) látszik rajta, de a *mat* alapszó különben nem ismeretes.
- 29) *jotke*, a. m. *matke* (a Bbl.-ban csak ez van, *jakte* alakban): *telem*

matke v. *jotke* télig, *ruš arna jotke* vasárnapig. A *jotke* szintén lativusi *ke* ragot mutat, s *jot* alapszavát a régi magy. *ivad*, *evad* = idő, kor szóhoz (NyK. II, 466) lehet hasonlítani.

30) *semen* szerint, módjára. 301. 302. (Bbl. *semin*). Alapszava lehet a fent 418. l. említett csuvas *šeme* (liedweise), az *n* modalis raggal (fent 447. l.).

31) *gañe* (Bbl. *gaña*) hasonlító = magy. gyanánt, -ként 305. 745. Ragtalan, s névszókat is képző, v.ö. 303—4. és fent 442. l. *tugañe*.

32) *jeda* = -onként (distributiv modalis postpositio) 290. 291.; *erjeda* reggelenként, *keče-jeda* naponként, *arña-jeda* hetenként. A Bbl.-ban *gide*, olv. *jide*, mely, részint mint adverbium is, a német „je“-nek megfelelőleg használtatik: p.o. *edemlan jide* „für je einen menschen“, *edem jide vilka* „auf je einen m.“ = mind-egyik emberre külön.

33) *la*, *lak* hasonlító módjellelő = -ként, gyanánt (vagy körülírva „mint“-tel) 292—98. 748. 843. Ugyanezen *la*-val készülnek igenevekből, részint módot és hasonlítás, részint időmeghatározást (v.ö. magy. „a mint“ temporale) jelentő gerundialis alakok, v.ö. *jumuldomula* 525., *julomula* 742., *ilemela* 743., *kettemašla* 744.; v.ö. még 480. 524. 526—29. Az *erla* holnap is evvel van, *er* reggeli idő-ből (*er-dene* reggel, *erēš* reggelre stb.).

Másnak látszik a *la* = -ért 124., czél kifejezésére (pénzért dolgozni, valamiért becserelni valamit).

Még egy másik *la* a már lativusi vagy ablativusi ragok által kifejezett hova- vagy honnét-féle irányt jelentő szókhöz járulván, mintegy az irány folytatólágosságát jelöli, s némileg hasonlítható a magy. *felé*-hez ilyenekben: arra-felé, föl-felé, előre-felé (csak hogy mi nem mondhatjuk ezt is: alól-felé, hazulról-felé), vagy az *el*-hez (*el* aljáiglan); tökéletesen pedig hasonlít a finn *päin*-hez, mely úgy lativusi mint ablativusi irányjelentők után állhat, p.o. *alahalta-päin* alulról, *edes (edeksi)-päin* előre-felé, ezentúl. Meglehet a magy. -iglan-ban ennek a *la*-nak megfelelőjét láthatjuk, s jóformán nem más, mint a dativusi *lan* ragtalan alapszava. Példákat láss 118—128., v.ö. fent. *poštekl-la*.

34. *ertemeške* = folytában, alatt (időről), tkp. „elmúltáig“ (az *ert* igétől van *erteme* elmúlás, ennek illativusa *ertemeške*) 218.

35) *šumeške* -ig (tkp. értéig, *šu* igétőtől), tulajdonképen adverbium, s illativust (137. 142. 143.), -*dek* (139. 140.) vagy *vak* 138. post-

posíciókat kíván maga elé, s el is marad, mihelyt a mondatbeli ige maga is *šuaš* érni 141.

36) *tüngalen* gerundium = kezdve, megelőző *geč*-féle ablativussal = -től fogva 142. 143.

37) *posna* melléknév és adverbium = külön, megelőző *leč*-féle ablativussal = nélkül. 274—75. Bbl.-ban *-gic pasna*.

A **b**) alatti postpositionalis casusragok *lan*, *leč*, *geč*, a mint részben már láttuk is, a személynévmások után csak úgy állhatnak, hogy hátul a személybirtokosragokat is fölveszik (*meň-lečem* stb.); maga a személynévmás ilyenkor úgy áll, mint a magyarban *nekem*, *neked* előtt az *én*, *te* (én nekem, te neked), azon különbséggel, hogy nem igen elhagyható, mint a magyarban (nekem, neked). A 3. személyi névmás, mint tulajdonképi mutató névmás (*tudo* = az), mint akármely más személyragtalan névszó, nem kap hátul személyragot (*tutlan*, *tutleč*, *tudogeč*, nem: *tutlanže* stb.). Ugyanez általában a **b**) alatti postpositiókra is alkalmazható, a melyek jelentésüknél fogva személynévmások után egyáltalában állhatnak (nem állhat p.o. *močko*, *eňeg*, *jeda*, *ertemeške*), s kivétel nélkül veszik így föl a postpositiók az egyes 1. és 2. személyragokat, a postpositio előtt rendszeren még a névmás nevezője állván (*meň*, *teň*): *meň-dekem*, *teň-deked*, *meň-deričem*, *-valnem*, *-voktenem*, *-kočem*, *-voštem*, *-turam*, *-kodomem* stb. (vagy ha kívántató, a csupa *ške*-vel is: *meň-eške-dekem* magamhoz, *teň-eške-deked* magadhoz stb.). A többesi 1. és 2. személyragokról Reguly alig ad egyikét példát, a melyekből azonban kétféle ragozásmód tűnik ki: a 153.-beli *poštekná*, *šengalnena*, *šengačna* tökéletesen egyeznek az egyes 1. és 2. személyragok alkalmazásával; ellenben a *meman-dek* hozzánk, *tendan-dek* hozzátok (*meman-škemandedek* magunkhoz, *tendan-škendandedek* magatokhoz), *meman-dene* nálunk, velünk, *tendan-dene* nálatok, veletek példákból azon mód tűnik ki, hogy az önálló személynévmások genitivusaihoz (*memun*, *tendan*) járul a postpositio, a nélkül, hogy hátul még a megfelelő személyragokat (*na*, *da*) venné föl. Már most melyik postpositionál melyik mód ajánlatosb, az iránt a Bibliafordítás hegyi-cseremiszi nyelve sem igazít el (szerencsénkire nincs is bajunk cseremiszi nyelvére fordítással), mert abban mind a két mód találtatik, de mégis túlnyomó az első, mely csakugyan jobban is megfelel a nyelv finnes

alaptermészetének (példák : *tä verecta érettetek*, *mä körgištana mi bennünk*, *tä loštada köztetek*, *mä torešna mi ellenünk* stb.). — A 3-dik személynévmás (egyesi *tudo*, többesi *nuno*)-hoz járulván a **c** alatti postpositiók, nem kapnak hátul 3-dik személyragot, úgy mint a *lan*, *leč*, *geč* sem; de meg kell jegyezni, hogy többnyire a genitivus alakjában (úgy mint a *memnan*, *tendan*) tétetnek ki: *tudon-dene*, *nunon-dene* (de *tudo-dene* is), szintigy a mutató *tide* és kérdő *kö* névmások is: *tiden-derič*, *-küdülnē*, *-vaštareš* stb., *kön-ve-rem*, *-derič* stb. (itt különösen csak a *dene*, *vele*, *valne*, *vak*, *vač*-ról jegyezte föl Reguly, hogy *kö* is áll előttük, bár ritkábban); a *mo* el- lenben soha sem tétetik genitivusba a postpositiók előtt: *mo-dek*, *mo-olmeš*, *mo-valne*, *mo-vokten* stb.

Birtokosragos névszók, a mint fentebb láttuk, a genitivus és accusativus ragjait, továbbá a *lan*, *leč* ragokat csak a birtokosragok, után veszik föl: *kudemen*, *kudemem*, *kudemlan*, *kudemleč*; ellenben a *šte*, *ške* v. *š*, *geč* ragok közvetlen a ragtalan névszótövhöz járulnak s csak utánuk állanak a birtokosragok, mint általában minden casusrag után a finn nyelvben: *kudoštem*, *-ted*, *-tožo*; *kudoškem*, *-ked*, *-kožo*; *kudešem*, *kudešed*, *kudešeže*; *kudogečem*, *-čed*, *kudogečšo*. — A **c** alatti postpositiók, a mint Reguly följegyezte néhány példából lehet következtetni, vagy a *lan* módjára csak a birtokosragok után állanak: *kudem-dene*, *-dek*, *-derič*, *-valne*, *-vak*, *-vele*, *-küdülnē*, *kudož-dene*, *-dek*, *-derič*, *kudožo vač*, — vagy a *šte*, *ške*, *geč*-ként a ragtalan névszótövhöz járulván, csak utánuk foglalnak helyet a birtokosragok: *kudo-denem*, *-dekem*, *-deričem*, *-valnem*, *-vakem*, *-velem* (de nem: *kudo-küdülnem*), *kudo-deneže*, *-dekše*, *-deričše*, *-vačše*. A bibliai nyelvről e tekintetben azt jegyzi meg Wiedemann (gr. 44. l.), hogy a birtokosragok mind előtte mind utána állhatnak a postpositióknak, még pedig túlnyomólag előttük állanak, a mi észjárásilag természetesebb is.

G) Adverbiumok.

Az adverbiumok foglalnak még itt, a névszó tárgyalása alatt, helyet, a mennyiben általában névszói alappal való casusragos vagy postpositiók alakok; néhány ragot is csak adverbiumokon találunk tisztán (p.o. az ablativusi *č-t tužēč* onnét-félékben) vagy más alakkal (p.o. szintén az ablativus *č*, *čen-t* mint *sen-t kunamesen* mióta-félékben). Kisebb része az adverbiumoknak ragtalan vagy elemezhetetlen.

a) Helyre vonatkozó adverbiumok.

1) Névmasi helyadverbiumok:

kušto hol; — *kuško* és *kužak* v. *kužagen* hova; *kuško* (v. *kuš*) *šumeške* meddig (helyről mondva; a Bbl.-ban *kuškebek*, azaz a *pek* = felé postp.-val); *kuško-la* hova-felé, merre-felé; — *kužeč* honnét; *k. tüngalen* honnét kezdve. — A *ku* kérdő névmástöt l. fent. 441. l.

tište itt; — *tiške* és *tižak* v. *tižagen* ide; *tiške* v. *tiš šumeške* eddig (helyről), idáig; *tiške-la* ide-felé; — *tižeč* v. *tižečen* innét, *tižeč tüngalen* innét kezdve.

(*sedašta* ott, Bbl.); — (*sedaška* oda, Bbl.) és *sedežak* v. *sedežaken* ide R.; *sedežeč* v. *sedežečen* innét R.

tušto ott; — *tuško* és *tužak*, *tužagen* oda; *tuško šumeške* odáig; *tuško-la* oda-felé; — *tužeč* onnét.

ala-kušto (nem-tudom-hol) valahol; — *ala-kuško* és *ala-kužag* valahová; — *ala-kužeč* valahonnét.

kušto-ginat valahol; Cs.m. 181. — (a „valahova és valahonnét“ is e szerint fölvehető, noha Reg. nem jegyezte föl).

kerek-kušto akárhol; — *kerek-kuško* és *kerek-kužag* akárhova; — *kerek-hužeč* akárhonnét.

*nikušt*at sehol; — *nikušk*at és *nikužak*at sehova; — *nikužeč*at sehonnét.

iktaž-vere valahol, valamely helyen, *južošto* v. *južo-vere* néhol, némely helyen; *kapla* v. *kaplak* v. *čela*, *čelak* mindenütt; de „mindenünnen“ is (mert irányragtalanok, a *k* csak nyomatékosító), v.ö. Cs.m. 432. 434.; *ves-vere* v. *-verešte* másutt, *ves-vere* v. *-vereš* másuvá, *ves-vergeč* másunnan.

A hova-irányt kifejező helyadverbiumoknak kétféle alakját látjuk: egyik a *kuško*, *tuško*-féle, a másik a *kužak* v. *kužagen* (*-aken*)-féle. Van is némi különbség a kettő között: a *ško*-féle határozott mozgást kifejező igék mellett áll, a *žak*-féle ellenben „maradni, hagyni, tenni (ponere), állítani, hálni (= sich niederlegen)“-féle igék mellett használtatik (v.ö. Cs.m. 233. 554. 237. 421. 424. 729.), sőt egyenesen locative is fordul elé 860. 834. — A mi a *kužak* stb. képzését illeti, ezen alakokat *kužalk* stb. helyett valóknak vélem (úgy mint *šengak* e h. *šengalk*, *vak* e h. *valk* stb.); a *ž* ugyanaz a mi *kušto*-ban az *š* (az inessivusrag alapszava, v.ö. fent 452. l.), az *al* ugyanazon *al*, *el*, *ol*, *öl*, melylyel sok helyalapszó megbővül (p.o.

onžol ebből: *onč (mint *oš* az *ošno* előtt, előbb-ben = a finn *ensi*), *šengal*, *líväl*, *lišel* (ugyanaz, a mely a mord. *ingel*-ben is látszik, s egyebütt is el van terjedve: a csuvasban, v.ö. NyK. II, 43. 48., a lappban II, 306; a magyarban, III, 302; a finn adessivus, elativus, ablativus-ragok alapszava *l* is hihetőleg ugyanaz, v.ö. még *muualla* másutt, ettől: *muu*); a *k* végre a lativusi irányrag. A bővebb *kužagen*, *kužaken*-féle alakok egy paragogicus *ken* szótaggal meg vannak toldva (a mássalhangzó kettőztetését nem szereti a cseremisiz: azért csak egy *k*, sőt azután *g*), mely azonban nem változtat az irányjelentésen, mert a Bbliában a *šta*-féle locativusi alakhoz is járúl (*kuštaken*, v. *kuštak*)¹⁾.

2) Praepositionalis alapszókból eredő (s részint postpositiókúl is használt) helyadverbiumok:

onžolno előre (v.ö. fent 455. l.), *onžuk* (e h. *onžolk*) előre (p.o. *olaš* mondaní), *onžuč* (e h. *onžolč*) elülről (p.o. *menni* = *vor* andern *her* gehen); — *šengalan* hátra (p.o. *maradt*), *šengak* hátra (menni), v.ö. fent 456. l.; *šengač* hátulról, Cs.m. 195.; — *möngö* vissza (p.o. *jöni*, *hajtani*), *möngöštö* mintegy „a mög-ben“, azaz a hátra hagyott előbbi helyen, lakáson, állapotban, odahaza, v.ö. Cs.m. 156., *möngöškö* haza 157., *möngögeč* hazulról; (Bbl.-ban *mingeš* vissza); — *počeš* hátul (jő v. megyen, Cs.m. 151.); *poče-la* egymásután, tkp. fark aránt, 154., — *küšnö* fent, *küšan* és *küškö* föl (*küšan* *pöštaš* föltenni, hinauflegen), *küšuč* fölülről; — *ülnö* alul, lent (p.o. *ulo* van), *üln* (p.o. *kodoš* hagyta) alá, le, v. *ülik*, *ülikö* le, lefelé (*ülik* *vozaš* le-esni); *ülüč* alulról; — *tünö* (e h. *tülnö*) künt; *tüan* és *tügö* ki, *tüč* kívülről; — *körgöštö*, *körgöškö*, *körgögeč* fent. 457. l. mint postpositiók, mindenesetre adverbiumok is: bent, belé, belülről; — *kudošto* hon, otthon; *kudeš* v. *kuduško* haza, *kudogeč* hazól; — *örtöštö* oldalt, félt, Cs.m. 192; *örtöžeš*, *örtöškö* oldalra, félre 193., *örtöžgeč* oldalról 194; — *pokšelne* középen, *pokšelan*, *pokšek* középbe, *pokšeč* közép-ből; v.ö. fent 456. l.; — *lišne* közel, *lišan*, *liške* közelbe, *lišeč* közelről, -ből; v.ö. fent 457. l.; — *mündürne* messze, *mündürän*, *mündürkö*

¹⁾ Wiedemann (gr. 193. l.) nem különbözteti meg szorosán a lativusi *kušak*, *šedašaken*, *šedašak*-ot (így íratnak még *š*-sel a Bbl.-ban, valamint a *-šec* = R. *-žeč*-félék is) a locativusi *kuštaken*, *kuštak* stb.-től, pedig a *-šak*-féle fölhozott két példájában nyilván lativusi jelentése van az adverbiumnak (*hova* — gyűlnek; *oda* — mennek), csak egyben locativusi (*ott* — fognak *sírni*), mint Regulynek is két példájában.

messzire, *mündürč* messziről; — *vaš* szemközt, ellenben (v. *liaš* szemközt lenni, találkozni; v. *šolgad* ellent állanak; — *jer* v. *jerok* körül, *крыгомъ* (p.o. jární, menni); — *ikvereš* (egy helybe) együtt, együvé, össze, egybe (p.o. hajtani, varrni); — *tembalne* (*te-umbalne*) e részen, innenső félén, *tembalan*, *tembak* innenső félre, *tembač* innenről: — *tumbakne* ama részen v. félén, túl, *tumbalan*, *tumbak* túlra, tova, *tumbač* túlnan.

b) Időre vonatkozó adverbiumok.

1) *kunam* mikor, *mo-kodom* midőn, *kudo kutlašte* körülbelül mikor, mily-tájjt; — *kunameš* mikorra, v. *mo-kodomeš*, *kuškeven* v. *kušken* v. *kuškeneš* meddig; *mo-matke* (v. *-matken*), *mo-jotke* (*jotken*) meddig; — *kunamesen* v. *kunamesek* mikortól fogva, mióta; *mo-kodsen* v. *mo-kodsek* (ritkábban: *mo-kodomesen*) mióta, mi-időtől fogva.

kizet most; *tide kutlašte* körülbelül ekkor; — *kizeteš* mostanra (für jetzt); *tiškeven* v. *tišken* eddig, mostanig; *tide-matke* v. *tide jotke* eddig; — *kizetsen* mostantól fogva.

tunam akkor: *tudo kutlašte* körülbelül akkor — *tunameš* akkorra; *tuškeven*, *tušken* addig; — *tunamesen* akkortól fogva, azóta.

sadenam v. *sade-kodom* akkor; — *sadenameš* akkorra, *sade-jotke*, *sade-matke* addig; — *sadenamesen* akkortól fogva, azóta.

ala-kunam valamikor; — *ala-kunameš*; *ala-kuškeven*, *-kušken* v. *-kuškeneš*; *ala-kunamesen* v. *kunamesek*.

kunam-ginat valamikor, stb. mint az előbbi, csak *ala* helyett hátul *ginat*-ot téve.

kerek-kunam akármikor, stb., mint az előbbi, csak *ala* helyett elül *kerek*-et téve.

nikunamat soha; *nikunamešat*; *nikuškevenat*, *nikuškenat*, *nikuškenešat*; — *nikunamsen-at*.

južnam v. *južokunam* néha; *čela* mindig, *čela-kodom* mindenkor; *iktaž-gana* valamikor (a jövőben), *ikana* (e h. *ik-kana*) egykor (a múltban); *ves-kana* máskor (más-szor), *molo-kodom* v. *mologenam* máskor; — *ves-kanaš*, *molo-kodomeš*, *mologenameš* máskorra; *ves-kana-jotke* v. *vese-jotke*, *molo-jotke* máskorig; — *molo-kodsen*, *mologenamsen* máskortól fogva.

A *kunam*, *tunam*, *sadenam*-stbiben a *na* szótag mint „kor“-t jelentő alapszó mutatkozik; mert az *m* még egy külön járulék, melyet alább a *telem* = télen-félékben is látni fogunk. Vajjon a *južnam*

melletti *južokunam*, meg a *mologenam* jogosít-e az ezekbeli *kuna*, *gena*-t azon *na*-teljesebb másának nézni, vagy csak *kana*, *gana* = szer helyett valók ezek? — A *kuškeven*-ben a helyjelentő *kuško*-t időre látjuk átvive, a *ven*-t meg a finn *päin*-hez hasonlíthatjuk, mely különben a cser. *la*-nak felel meg, megemlékeztvén egyszersmind arról is, hogy a Bibliában *kuškebek* „meddig“-et jelent (helyről), úgy hogy a *ven*-t csakugyan a *vel*-ből képzett postpositiók egyikének tarthatjuk (*velan*, *velän*-ből összevonva).

2) Előtte- vagy utána-valóságra vagy időrendre és tartamra vonatkozó időadverbiumok : *ošno* ezelőtt, előbb (Cs.m. 222. 223. 227. 228., (nyomatékosítva) *ošnok* régen 225., *ošnosen* régóta (ezelőtt-től fogva); *ošnorak* előbb; — *vara* későn, azután 226., *varaš* későre, későbbre; *vararak* később; — *onžukeš* jövőre; *onžukšom* jövőben, ezentúl 231. 232.; — *šuko* soká, *šukeš* sokára, sok időre; — *šagal* kevés időre; — *šukerte* régen; *šukersen*, v. *-ersək* régóta; — *ondak* korán (opp. *vara*); *ondakrak* korább; *ondakeš* kora időre; — *tevun* a minap, nem-rég; *tevunesen* nem-rég óta; — *toka*, *tokarak* csak most, imént; *tokaleš*, csak egy kis időre (a mint látszik *toka* e h. van: *tokaš*, *tokale*, s benne van az *ale* = most, még); — *teve* íme, most, *teвок* mindjárt (*teve* = Bbl. *tebe* íme, imhol); — *önde* már; — *jile* v. *vaške* hamar, mindjárt; — *nemešken* v. *n.-matke*, *n.-jotke* eddig, mostanig; — *ale-matke* mindeddig (csuvas: *halčen*), különben *ale* a. m. „még“; — *iže* csak (időről), Cs.m. 254. 255.

tače (ebből: *ta-keče*) ma; *tačeš*, *tače-matke* mára, máig; *tačegeč*, *tačegečen* v. *tačesen* ma óta, mától fogva; — *erla* holnap; *erlaš*, *erla-matke* holnapra, holnapig; *erlageč*, *erlagečen* holnaptól fogva; — *kumušto* holnapután; *kumušteš*, *kumušto-matke* holnaputánra, -ig; *kumuštoğöč* holnaputánról fogva; *nilemište* negyednap; — *etengeče* tegnap (ebből: *erten* elmúlt, *keče* nap); *etengečeš*, *etengeče-matke* tegnapra, -ig; *etengečegeč* v. *etengetsen* tegnap óta; — *onžulkeče* tegnapelőtt; — *tene-e* azidén; *teneeš*, *tenee-matke* az ideig, *teneegeč* v. *tenee-kodsen* az idei évtől fogva; — *ümäšte* taval; *ümäšteš*, *ümäšte-matke* tavallig, *ümäštegeč* v. *ümäsen* taval óta, tavaltól fogva. — Ezenkívül a *keče* nap, *jutkeče* éjnap (сутки), *arha* hét szóok illő casusai (locat., illat., abl.) képeznek időhatározókat, mutató névmásokkal vagy *koššo* (maradt = múlt), *ves* (tkp. más) v. *toššaš* jövő, *onžul* v. *onžul* (tkp. előtti) harmad- (év, hét stb.) névszókkal.

3) Bizonyos időszakokra vonatkozó időadverbiumok : *telem*

télen (*tel* v. *tele* tél), *telemeš* télre, *tele-matke* v. *-jotke*, v. *telem-matke* v. *jotke* télig; *telemesen* v. *-sek* tél óta: — *kengežem* nyáron, *kengežemeš* nyárra, nyári szakra, *kengež-matke* nyárig, *kengežemesen* v. *-sek* nyár óta; — *šežem* őszszel, *-meš* őszre, *šeže-matke* őszig, *šežemesen* ősz óta; — *šašom* tavasszal, *-meš* tavaszra, *šašom-matke* v. *jotke* tavaszig; *šašomesen* tavasz óta; — *kečevalom* nappal (*kečeval* tkp. dél), *-meš*; *kečeval-matke*; *kečevalomesen*; — *judom* éjjel; *-meš* éjjelre; *jut-matke* v. *-jotke*, *judomesen* éjjel óta; *pel-jut* éjfél: *pel-jut-kodom* éjfélkor. (Megjegyezhető egyúttal az *i-geče* év-nap összetétel = idő v. idők (*kizet* v. *kizetse ičeče osal* a mostani idő rossz = most rossz idők vannak). — *er-dene* reggel, *ereš* v. *er-deneš* reggelre *er-matke* reggelig, *er-kodsén* v. *erdenesen* r. óta; *kas-tene* estvel, *ka-seš*, *kasteneš* estére, *kas-matke* v. *kastene-matke* estig, *kas-kotsén* v. *kastenesen* este óta.

c) M ó d r a v o n a t k o z ó a d v e r b i u m o k .

1) *kuze* (Bbl. *kuce*) hogyan, mint, *tige* így, *tuge* úgy (és melléknév előtt = oly. Cs.m. 319. 408.); *ala-kuze*, *kuze-ginat* valahogy, a hogy lehet (l. Cs.m. 358.); *kerek-kuze* akárhogy, *nikuzat* sehogyan. *mo-türlön* miképen, *ala-motürlön*, *motürlön-ginat* valamiképen, *kerek-motürlön* akármiképen, *ni-motürlön-at* semmiképen; *tide-türlön* ekképen, *tudo-türlön* akképen, *molo-türlön*, *ves-türlön* másképen; *čela-türlön* mindenképen, *iktaže-türlön* némelyképen.

tide-semen e szerint, e módon, *tudo-semen*, *molo-* v. *ves-semen*. A *tugahe* olyan (melléknevek előtt), és *tunare* annyi (igék előtt) egyszersmind adverbiumok = oly, annyit, annyira.

2) Számnévi módadverbiumok :

kokte két részre, *kumde* 3 r., *nilde* 4 r., *vit'te* 5 r., *kutte* 6 r., *šemde* 7 r., *kandakšte* 8 r., *indikšte* 9 r., *lute* 10 r.; a feljebb való számneveknél, mondja Reguly, nem igen szokott a *te*, *de*-féle osztóadverbium, és p.o. *luat-kokte* helyett mondatik inkább *luat-koktołukom* 12 részre, darabra (p.o. *püč* messd); így *šüdüłukom* 100. r., *tüžem-lök* 1000 r. — Azonban Cs.m. 18. van mégis *šüdüde* 100 részre.

ikana (e h. *ik-kana*) egyszer, *kokana* (e h. *kok-kana*) kétszer, *kum-gana* 3-szor, *nil-gana* 4-szer, *vit'-gana* 5-ször stb.; — *pervoj* (nem : *pervoj-gana*) első ízben, először, *ves-kana* másodszor, *ku-muso-gana* harmadszor, *nilemise-gana* negyedszer. stb.

ik-jerge, *kok-jerge* egy sorban, két sorban (p.o. állanak) stb.

ikanašte egyszerre; *ikanageč* egyszerenként, *iktegeč* egyenként (v.ö. Cs.m. 291. *šüdüргеč*).

3) Melléknevektől képeztetnek módadverbiumok az *n* modalis raggal, l. fent a 447. lapon. — Egyéb, kivált fokozólag vagy nyomatékosítólag és megszorítólag határozó adverbiumok ezek: *peš* igen, nagyon (Cs.m. 310—12); hasonlításban: inkább, jobban 324., — *šagal* kevésbé, nem nagyon; keveset; — *šuko* (néha *peš* helyett) nagyon: *šuko mündür* nagyon, igen messze; különben hasonlítás mellett = sokkal (jobb, nagyobb, l. Cs.m. 321. 323.); sokat 335.; legfelebb 347; — *šagal-ginat* legalább (tkp. ha kevés is); — *utla* sokkal (hasonlítást határozó) 346., *utlarak* többnyire 349. 350., (355. *šukorak* u.a.); — *pušo* többet; annál inkább (mégis) 343—45. — *en* superlativust kifejező: *en-pengede* legerősebb. 338. 339. — *tuletta* többé (rendesen tagadó igével: többé nem láttam, nem teszem stb.) 319. 354. 402.; — *koč* (leč-féle ablativus után) túl valamin (azaz: többet valaminél) 403. 404. — *teg* v. *tegek* többé (= *tuletta*) 405., — *adak* sőt, még 373., megint 401., — *ulo ketmen* lehetőleg 316. 317., — *vele* csak (utána áll a megszorított szónak) 354—56. 371. 372. — *iziš* alig, kevésbé múlt, kicsi híja, hogy (tagadó igével) 364—67. — *gaňok* (tkp. épen úgy mint) majdnem, úgyszólván 368. — *tevok* alig, majdnem 393. 395. (v.ö. **b**, 2. alatt *teve*, *tevok*); — *toka* alig, aligha 396—99. 400. — *čelak* egészen 374. 375. — *čeklek*, *čelt* 381., *čumurok* egészen, merőben, *vujgok* (ebből: *vujge-ok* fejestül-ok) egészen, mindenestül 384. 385. — *joralešok* egészen, véglegesen 386—88; — *tüvüt* épenséggel 378. 389. 591., *tüvütok* épenséggel, egyáltalában (nem); — *ere* 390., *lečok* 392. épen, ugyancsak (identitást jelező); — *ehat* talán, hihetőleg, alkalmasint 576. 577; — *ala* talán 579. 580. 608. (bizonytalankodó; azért a kérdő névmások előtt is határozatlanságot fejezhet ki: *ala-kö* valaki = nem-tudom-ki); — *čaj* talán 777.

A fölhozott adverbiumoknak egynéhányát a nyomatékosító *ok* encliticus szócskával látjuk megbővítve (*vujgok*, *tevok*, *ošnok* stb.) E szócska egyébkénti előfordulása teljesen jogosít, hogy a tatár encliticus *ok*, csuvas *ax*, *ex*-vel (NyK. II, 59. stb.) egynek tartsuk, s föltetsző, hogy épen a tatár alakkal oly szorosán egyezik. Jelentése az azonosság kiemelése = magy. épen, ugyan (-az, -oly stb.), vagy a szónak a mondatban nyomatékos megsúlyozása, melyet mi néha külön szóval meg sem jelölünk, de megjelölhetünk körülbelül az „ugyancsak” -kal. Azért kivált bizonyítgató adverbiumokhoz is sze-

ret járulni : *erenok* bizonyosan 581., *kernök* valóban, *joralesök*, *tüvütök* stb. Példákat az azonosságai jelentésére adnak Cs.m. 391. (*tudok*, *tugańok* épen olyan, ugyanoly), 390. (*tide ömńe-ok*), 860. *tuzag-ok* ugyanott, 611. 618. *iktok* mindegy = csuv. *prex*, 748. *gańok* (csuv. *begeř*; 306. *meń-gańemok* épen úgy mint én), *ikańok* egyképen, 307. *aťaženok*; — mint általában nyomatékosítót látjuk ezekben: 468. *erok* reggel (ellentétül ki van emelve), 828. *püttüńok*, 128. *močkok* (*močko* mellett), 308. *onźodok* (*onźode-ok* h.) nem is nézvén, 811. *olašok* még ugyancsak a városban; 629. 631. *tugok* (*tuge-ok*) úgyis = mégis, ugyancsak. A 592.-beli *tugok* jing = közönséges ember (nem *lümńn* neves = hivatalnok); a *tugok* itt melléknévi (azaz *tuge* = *tugańe* 442. l. névmási melléknév és *ok* „csak“ megszorító jelentéssel) : „csak-olyan ember“ (értsd: mint a többi, tehát nem valami kiváló ember) = közönséges ember. A Bbl.-ban különösen az imperativushoz szeret csatlakozni (v.ö. a csuvas nyomatékosító ige-*ragozást*, s a magyarban ilyeneket: nézd *csak*, *ugyan* nézd, *ugyan* ne bolondozzál, *ugyan* tedd meg stb.).

Mínthogy a cseremiszbén a mí comparativusunk, úgy mint a törökben, tulajdonképen ablativusi constructio által fejeztetik ki (valakitől *nagy* = valakinél *nagyobb*, cser. *-leč kugo*), ugyanezt a módot követi a cser. nyelv a (mí nálunk fokozott) adverbiumokban is, v.ö. Cs.m. 326. 327. Azonban mégis előfordúl, ámbár gyéren, a tatár eredetű *rak* képzővel való melléknévből képzett adverbium, p.o. Cs.m. 329. *pengederaken* valamivel erősebben, v.ö. Cs.pr. 152. l. *čuėkoderakńn* sűrűbben, gyakrabban; még gyakoribb a kész hely- és időadverbiumoknak, melyek jelentése fokozást enged, *rak* által való fokozása, p.o. *tembakerak* idebb, errébb, *tumbakerak* odébb, tovább, *tiškerak* idebb, *müńdürkerak* messzibb (Cs.m. 602), *ošnorak* előbb, *ondakrak* korábban, *vararak* később, *vaškerak* hamarább; ez: *utlarak* többet, többnyire gyakoribb mint az egyszerű *utla*. V.ö. a csuvas adverbiumok fokozását, NyK. II, 52.

d) Coniunctióknak használt adverbiumok.

Ezek nem igen számosak, az egyszerű mondat szerkezet s a gerundiumok használata mellett. Azért a Bibliafordítás több orosz coniunctiót vett át, sőt Reguly nyelvében is van már ilyen egykettő. Nem orosz eredetűek ezek :

at enclitice hátúl álló, még az encliticus *ok* után is, = magy. „is”, megfelel a csuvas *ta*, *te*-nek NyK. II, 54. Láttuk már a negatív névmásoknál: *ni-kö-at*, *nimat* (*ni-mo-at* h.) stb., a *ginat* szintén = *ha — is*, V.ö. Cs.m. 613. 614. — A magy. „nem csak — hanem-is”-nek megfelel a cser. *vele* a kiemelt szó után és negatio az ige mellett; a második tagban van szintén *at* = *is*, v.ö. 615. 616.

vač hozzáadólág = meg (azaz: még ezen felül) 612. Talán egy a Bbl.-beli hasonértelmű *eče*-vel.

gen, *ken* föltételező = „ha” 668—73. Mindig az ige (vagy más praedicatumi szó) után áll, s aligha nem valamely létigei gerundium, a milyen a csuvas *polzan*; *ukegen* (*uke-gen* = tör. *joysa*) „különben” 626. 627.

ginat, az előbbi *at* „is”-sel, = *ha — is*, bár 645. 647. 648. — Ismételve = „akár — akár” 619., a mire a tatár eredetű *kerek* 618. vagy orosz eredetű *ket’* is használtatik.

ále tugok (tkp. még ugyancsak) = mégis 629. 631. v.ö. csuv. *šaplaχ* NyK. II, 56.

pušo mégis 646. 345., v.ö. *pušo* = többet 343. 344.; e szerint orosz eredetű = *пуше пуšче* még jobban, inkább többet.

tutlan lian azért 641., azért hogy 640.; Bbl. *tidlanin*.

Az oroszból eredők ezek: *ket’* akár (ismételve) Cs.m. 611 = or. *хотъ* (mely *хотѣтъ* akarni igétől való); — *ále* vagy 610, ismételve is 608: vagy — vagy (Bbl.-ban *ali*) = or. *или ili*; más eredetű a „most, még”-féle *ále* (l. fent 465. l.), mely a csuvasból került át; — *da* „és” 607. = or. *да, da* (tudo *da meń* = or. *on da ja*); ezenkívül *da* Cs.m. 633. 634. megengedő mondat végén a rákövetkező ellentétes mondat előtt áll, s ezen helyzetben is megfelel az orosz *да*-nak, mely elletétes mondatot kezd = „de, ném. aber”; azonban a csuvas *da, de* is NyK. II, 54. tekintetbe vehető; — *i* „és” 602. = or. *и*.

e) A k é r d ő s z ó c s k a = magy. *-e?* Regulynál *mo* (Cs.m. 584—87), Bbl.-ban *ma*, tehát mind a két dialectusban tökéletesen egyező a „mi” kérdő névmással (R. *mo*, Bbl. *ma*); v.ö. a török *mē*, *mi* kérdő szócskát.

Toldalék a postpositiókhoz (fent. 453—460. ll.).

Az imént fölhozott *tutlan lian* = azért-ban a *lian* nyilván a *lan*-féle dativus-raggal (*tutlan-ban*) együtt egy összetett postpositiót

képez, milyen p.o. *-leč posna*, *-dek šumeške* stb. Cs.m. 640. *kučomoštan lian* tkp. az ő fogtokért = azért hogy fognak (nem harag-szom); ezenkívül még ezt jegyezte föl Reg.: *kölan lian* „für wen“, *molan lian* „für was, zu was“, *títlan* v. *tutlan lian* meñ ežem mi = ezért v. azért nem jöttem. A Bbl.-ban a *tutlan lian* helyett van *tídlanin*, tehát *lanin*, melyből még eléggé kiismerszik a dativusi *lan* = *-lan lian*; de a Bbl.-ban még egyébként fordul elé, mint okot jelező postpositio (ért, miatt), és Castrén a *pašteek* (pone, ad) mellé jegyzi: „haec postpositio etiam terminatione dativi casus *län* v. *länin* exprimitur, p.o. *üt'älän* v. *üt'älänin kejen* abiit ad patrem (ciendum).“ Így legalább azt tudjuk, hogy *lanin* összetett postpositio, ha nem fejthetjük is meg a *lian*-t, mely amabban (tán előbb *lin*-né azután) egészen *in*-né csonkult el.

Cs.m. 651—54. birtokosragos nomen actionis után áll *vat'*, avval egy concessiv-mellékmondatot helyettesítvén. De mert nomen után áll, a cseremiszi nyelvnek a *vat'* postpositio, melynek értelme nem lehet más mint „daczára, ném. trotz“: *üžmem vat'* történt hívásom daczára (= bár, noha meghittam). Alak szerint egyezik ugyan e *vat'* a fent (455. l.) fölhozott, *val*-tól származó *vač* = -rólal (č és *t'* ablativusi irányrag): de mégis bajosan hajlik a „ról“ jelentés a *vat'* kétségtelen „daczára“-féle jelentésére.

(Vége a IV. kötetben következik).

BUDENZ JÓZSEF.